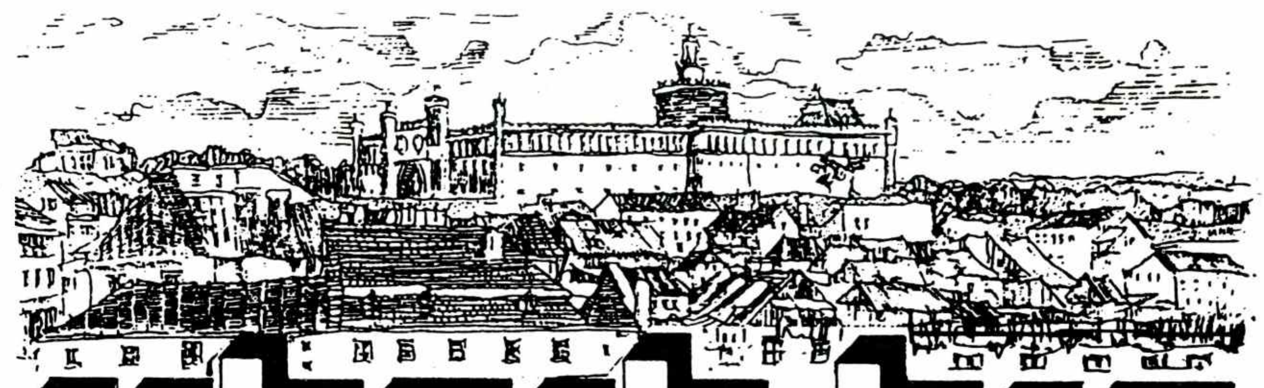

קול לובלין

"לובלינער שטימע"

שנתון ארגוני הלובלינאים בישראל ובחו"ל ★ יערלעכע אויסגאַבע פון די לובלינער אין ישראל און אין די תפוצות

מס' 28 • חשון-כסלו תשנ"ג • תל-אביב • נאָוועמבער 1992 • נומער 28

השואה בפלך לובלין, 43־1942

The Holocaust in the Lublin District of Poland, 1942-43

דוד זילברקלנג

הריני מאשר את הנושא ואת התכנית ומסכים להדריך את המועמד בביצוע העבודה הזאת.

פרופ. יהודה באואר

א. שם העבודה

ב. הסבר קצר של נושא העבודה.

העבודה תעיין בשואת יהודי איזור לובלין בגנרלגוברנמט הגרמני בפולין, בתקופה הקריטית מוועידת וַנזֶה בחודש ינואר 1942 ותחילת הרצח בעקבות זה בחודש מרס, ועד לרציחות ה"ארנטפסט" במחנות העבודה בפלך זה בנובמבר 1943. תהליך הרצח ייבדק משתי נקודות מבט, היהודי והגרמני. ברוב הגנרלגוברנמנט מנגנון אחד היה אחראי על הגירושים והרצח, בפיקודו של ראש ה־ס.ס. והמשטרה בפלך לובלין, אודילו גלובוצניק. ראש המטה שלו היה הרמן הפלה. בדיקת המנגנון שלו ויחסיו עם זה של המושל האזרחי, ארנסט צרנר, תשולב עם ניתוח של החיים בגיטאות לובלין והאיזור ערב הגירושים, היחסים בין היהודים לשלטונות הגרמניים, ומגוון התגובות של היהודים לגירושים.

ג. תאור מצב המחקר.

1. סיכום.

יש סימנים שאיזור לובלין של הגנרלגוברנמנט הגרמני בפולין הכבושה שימש מעין מעבדה נסיונית לביצוע קווי פעולה נאציים שונים, כגון: "הפתרון הטריטוריאלי לבעיית היהודים", במקרה הזה, תוכנית ה־"רזרבאט" בלובלין בשנים 40־1939; גירוש פולנים והחלפתם על ידי מתיישבים ממוצא גרמני, במיוחד במחוז זמושצ', החל מסוף 1942; ו"מבצע ריינהרד", רצח יהודי הגנרלגוברנמנט בשנים 43־1942. קיימים מחקרים היסטוריים על שני הנסיונות הראשונים שהוזכרו (ראה לדוגמא, בראונינג, "Resettlement Policy Nazi", גושן, מוזר, ופרידמן בנושה ה"רזרבאט", ומדיימצ'יק על זמושץ'). אולם בנושא "ריינהרד", קיים רק מחקרו של יצחק ארד בפעולות שלושת מחנות ההשמדה השייכים למבצע.

מספר המצומצם של מחקרים היסטוריים בנושא מאפשרים לנו לבנות לא יותר משלד האירועים המרכזיים בלובלין בתקופת השואה. ארבעה חיבורים דנים, לפחות חלקית, ישירות בעיר או בפלך: נחמן בלומנטל, עורך, **תעודות מגיטו לובלין, יודנראט ללא דרך,** הכולל חיבור מבוא חשוב של העורך וגם את הפרוטוקולים של ישיבות היודנראט; נחמן בלומנטל, עורך, **אנציקלופדיה של גלויות, כרך ה', לובלין,** הכולל מאמר קצר של העורך ומספר עדויות; טאטיאנה ברוסטין־בערנשטיין, "גירושים ווי אן עטאפ פון דער דייטשער פארניכטונגס־פאָליטיק..."; ויצחק ארד, **מבצע ריינהרד; בלז'ץ, סוביבור, טרבלינקה.** ספריו של בלומנטל עורכים סקירה כללית על האירועים בעיר לובלין, וגם מידע והערות חשובות על היודנראט שלה. עיקר תרומתה של ברוסטין־בערנשטיין הוא בליקוט תאריכי הגירושים ומספרי המגורשים המשוערים,

(המשך בעמוד 3)

teatrnn.pl

התוכן ★ אינהאלט

דוד זילברקלנג / בפלך לובלין 1
מ. הורן, א. לסקובסקי/ קול קורא.............................. 2
סויקה בנק־ארליכמן/ מכתב לעירי לובלין.......................... 4
אסתר לנגלבן־קלויר/ פֶּרלָה 4
י. טייר/ הנס המופלא של משפחת אייזנברג 6
נאטעק אקערמאן/ אין דער גימנאזיע 7
א. סלאָמא/ מ׳דארף זיי דערמאָנען 9
אברהם קוואטערקאָ/ יידן, פארשרייבט! 10
משה מאנדעלמילך/ זכרונות פון די קינדער־יאָרן ... 12
אפרים איינשטיין/ א באזוך אין ניו־יאָרק 12
דוד שטאָקפיש/ לאנדסמאנשאפטן אין ישראל 13
נחת פון לובלינער: אדאם געלדמאן 17
משה זאלצמאן 18
דוד שטאָקפיש 19
מאָניש איזראעלעוויטש/ אין היינטיקן לובלין 21
ד״ר בינם וייס/ א בריוו פון ווארשע 22
משה זאלצמאן/ ביי לובלינער יידן אין פאריז 24
מאָטל טרייסטמאן/ ביי לובלינער אין מעלבורן 25
מארעק אָרטמאן/ א באגריסונג צום יום העצמאות 26
בריוו פון: יוסף שנור, יוסף און צפורה שפייזמאן,
פּאָלא מארגוליס, משה וואקסבוים, ב. מאנדעלקערן,
א. און ר. צווייקאפט, טאדעאָ דאך,
קאָפּל מיזשעריצקי, איזאק קרעמפעל 28
בריוו פון ישראל 29
זוכט קרובים 30
באשטייערונגען פארן ״קול לובלין״ 31
צ. דסקל־וייסלפיש/ הרהורים ביום הזכרון 32
לזכרם ★ צום אָנדענק 33
יוסף אכטמאן / מיידאנק – די פאבריק פון טויט ... 38
R. FISZMAN-SZNAIDMAN/ UCZNIOWIE I UCZENNICE 39
SARI LEVY/ THE WAY OF THE UNDEFEATED 40

״קול לובלין״
שנתון ארגוני הלובלינאים בארץ ובחו״ל

המערכת – רעדאַקציע:
ד״ר נתן בן־טובים, אירית גוטליב, צפורה דסקל־וייסלפיש, מתתיהו הורן, אברהם לסקובסקי, אלכסנדר שריפט.

העורך – רעדאַקטאָר: דוד שטאָקפיש

★

כתובת המערכת – אַדרעס פון רעדאַקציע:
״קול לובלין״, תל־אביב, דיזנגוף 158
"Kol Lublin", Tel-Aviv, Dizengof 158, Israel

★

״הדפוס החדש״, ת״א, טל׳ 378833

קול קורא לבני־עירנו!

השנה התאחרה הופעת עתוננו ״קול לובלין״ מס׳ 28. היו לכך כמה סיבות, אבל העיקרית ביניהן – כספית. לא רבים מיוצאי לובלין הבינו את משמעות ההוצאות הכרוכות עם הוצאת לאור גליון אחד ושולחים תרומות – נא לעיין ברשימת התורמים בעמ׳ 31. אנו מקבלים גם מאמרים, זכרונות ומכתבים מקוראינו, עם הערכות חיוביות. הפעם, אחרי מאמצים רבים, הצלחנו להדפיס את החוברת בצורה מצומצמת – רק 40 עמ׳, למרות שברשותנו נמצא חומר רב.

כללית, רוב ה״לנדסמנשפטים״ עוברים משבר מסיבות ביולוגיות. הוותיקים עוזבים והצעירים אינם מעוניינים לקחת על עצמם את עול ההמשכיות. ובוא בזמן שההוצאות להדפיס את העתון גדלות משנה לשנה, כך מספר התורמים יורד בהתמדה.

אין פלא, שבשנים האחרונות אנו עדים לקשיים והופעת כל גליון עומד בפני סימן שאלה. אם לא יבוא מאמץ עליון להבטחת קיומו של ״קול לובלין״, ייתכן מאד, שהגליון מס׳ 28, הנמצא כעת בידיכם – יהיה האחרון. חבל מאד!
והפתרון בידיכם.

★ ★ ★

ווענדונג צו אונדזערע לאנדסלייט!

היי־יאר האבן מיר פארשפעטיקט מיטן ארויסגעבן דעם איצטיקן נומער (28) ״קול לובלין״. פאראן דערצו א סך סיבות, נאר די עיקרדיקסטע איז – א פינאנסיעלע. נישט קיין סך לובלינער יידן באגרייפן דעם פארנעם פון די געלט־הוצאות וועלכע זענען פארבונדן מיט ארויסגעבן איין נומער און שיקן צו זייער באשטייערונג (זע די רשימה פון די תורמים אויף ז׳ 31). מיר באקומען אויך ארטיקלען, זכרונות און בריוו פון אונדזערע לייענערס, מיט זייער גינסטיקע אָפּרופן. דאָסמאָל, נאָך גרויסע אָנשטרענגונגען, האָבן מיר מצליח געווען ארויסצוגעבן א רעדוצירטע צייטונג – בלויז 40 ז״ז, הגם מיר האָבן גענוג מאטעריאל פאר נאָך זייטן און נומערן.

אין אלגעמיין גענומען, מאכן איצט אדורך דער רוב לאנדסמאנשאפטן א קריזיס, צוליב ביאָלאָגישע סיבות. די עלטערע מענטשן פארלאָזן און די יוגנט איז נישט פאראינטערעסירט צו נעמען אויף זיך דעם עול פון המשכדיקייט. בעת די קאָסטן פון אָפּדרוקן א צייטונג ווערן פון יאָר צו יאָר גרעסער, אזוי פארקלענערט זיך כסדר די צאָל תורמים.

איז נישט קיין ווונדער, אז אין די לעצטע יאָרן, שטייען מיר פאר שווועריקייטן און דאָס דערשיינען פון יעדן נומער, איז אונטער א פראגע־צייכן. אויב מיר וועלן נישט מאכן דעם העכסטן אָנשטרענגונג צו פארזיכערן דעם קיום פון ״קול לובלין״, איז מעגלעך, אז דער נומער 28, וועלכן איר האלט איצט אין האנט – וועט זיין דער לעצטער. א שאָד! און די לייזונג געפינט זיך אין אייערע הענט.

מ. הורן, יו״ר, **א. לאסקאָווסקי**, גזבר

(סוף מעמוד 1)
מקורם ויעדם, וזאת הן לגבי הגירושים ב־40־1939 אל לובלין, והן לגבי אלה השייכים ל"מבצע ריינהרד", מהמחוזות השונים. ארד הסתמך על המחקר הראשוני שלה, בין היתר, כבסיס לנספח שלו, שבו רשומים כל גירושי "ריינהרד", מכל חמשת הפלכים של הגנרלגוברנמנט. בפרקים 8־2 (ע' 93־23) בספרו דן ארד, בתהליך ההתארגנות של מחנות המבצע המופיעים בכותרת הספר. אולם, חלק זה של ספרו אינו מהווה את המחקר המקיף שלו, ומשמש רק רקע כללי ל־375 העמודים הבאים, שדנים בארגונם הפנימי של מחנות אלו ותפקודם. נושאים נוספים שזכו להתיחסות מסוימת במחקר הם שני אספקטים של תגובות היהודים לנאצים, השלטונות הגרמניים בפולין באופן כללי, ונקודת מבט גרמנית על תוכניות הגירוש השונות. בכל המחקרים שנסקרו כאן, חסרה תמונה ברורה על מנגנון הרצח הנאצי המופנה נגד היהודים, ועל היחסים הפנימיים בין חלקיו. במיוחד חסר מחקר במישורים של המושלים הגרמניים ועוזריהם מחד ושל מנגנון ה־ס.ס. בכל פלך ומחוז מאידך.

מנהיגות יהודית ותגובות היהודים.

החורים במחקר בנוגע ליהודי פלך לובלין הם רבים וחשובים. רק היודנראט בעיר לובלין והתנגדות מזויינת של יהודים ביערות נחקרו לעומק מסוים. אין מחקר על התנאים וחיי היהודים בגיטאות, או על תגובות של יהודים חוץ מהתנגדות מזויינת ביערות, או על יודנראטים ומנהיגות אחרת מחוץ לעיר לובלין.

ספרו של ישעיהו טרונק, **יודנראט**, הוא המקיף ביותר בנושא המועצות היהודיות במזרח אירופה תחת שלטון נאצי בכלל. היודנראט בלובלין, וגם כמה מקומות אחרים באיזור, מוזכרים כדוגמאות לנושאים שונים עליהם דן המחבר, כגון מידת ההמשכיות של המנהיגות של לפני המלחמה, ויחסים עם השלטונות. מקריאת טרונק בצירוף עם המבוא של בלומנטל **בתעודות** מתחילה להצטייר תמונה של היודנראט בעיר לובלין. יותר מרוב הקהילות היהודיות, נהנתה לובלין מהמשכיות רבה בהנהגת הקהילה. תשע־עשרה מתוך עשרים ושלשה מחברי מועצת הקהילה היהודית הצטרפו ליודנראט. בתחילת הכיבוש, פעל היודנראט בלובלין במרץ ובכשרון באירגון מגוון רב של מוסדות סעד למען הקהילה המקומית וגם למען אלפי הפליטים שבאו ממקומות יותר מערבה בפולין. אך, מסתבר מטרונק, בלומנטל, והפרוטוקולים של היודנראט עצמו, שקבוצה זו של מנהיגים מוכרים, מוסמכים, ומנוסים איבדה אט אט את יכולת ההנהגה שלה, ונהיתה נכנעת בקלות וחוסר דמיון מול השלטונות הגרמניים. בלומנטל הסביר תופעה זו כנובעת מנוכחות חמשה משפטנים ביודנראט, שכיוונוהו לציות מוחלט ל"חוק" הנאצי. זה רק מעלה שאלה נוספת, מה עם תשע־עשרה החברים האחרים?

כמעט שליש מספרו של שמואל קרקובסקי, **לחימה יהודית בפולין נגד הנאצים**, מוקדש להתנגדות מזויינת יהודית בפלך לובלין. התנגדות זאת התרכזה בעיקר ביערות פרצ'ב בצפון, וביערות סולסקה בדרום. קרקובסקי מציג בהרחבה את השפעתם של תנאי השטח, ושל יחסם של התושבים הלא־יהודיים המקומיים ושל הפרטיזנים אל יהודים בורחים, על יכולתם של יהודים בפלך לובלין לברוח ולהקים יחידות פרטיזניות. הפירוט המדוקדק לגבי אישים, כח אדם, ופעולותיהם של כל יחידה יהודית מוסיפים לתועלת הרבה בספר.

למה דווקא לובלין?

ריכוז מספר קווי מדיניות נאציים מרכזיים בפלך לובלין, במיוחד ה"רזרבאט", "מבצע ריינהרד", מחנות העבודה היהודיים הרבים, והגליית פולנים למטרת החלפתם בהתיישבות גרמנית, מעלה את שאלת ייחודו של האיזור בעיני הנאצים. נחמן בלומנטל הציע שהעיר לובלין היוותה ניסוי ראשון ב"מבצע ריינהרד" מהסיבה הפשוטה שמטה המבצע היה שם. אבל מעבר לכך, הוא טוען שהנאצים האמינו במרכזיותה הרוחנית והפוליטית של לובלין ליהדות העולם, ולכן ראו בחיסול הקהילה בלובלין מכה קשה בכל היהודים. יצחק ארד רואה במיקום המחנות של "מבצע ריינהרד", קרוב לגבול הסובייטי לשעבר, חלק מההטעיה השיטתית של הנאצים. הם רצו לעודד את הרושם בקרב היהודים שיעד הגירושים הוא באמת מחנות עבודה במזרח. הוא גם רואה באישיותו השאפתנית ובקשרים החשובים של גלובנצניק, גורם בעל השפעה רבה על ההחלטה למקם את הרצח, וגם נושאים חשובים אחרים, בשטח שיפוטו. בין אם נחפש את התשובה ל"למה לובלין" באידיאולוגיה, בהטעיה מתוחכמת, או באישיות, כל ההסברים הנ"ל הם בגדר השערות בלבד.

מסתבר שני דברים מסקירה בספרות הקיימת בנושא פלך לובלין בשואה: א. פלך זה היה מרכזי בתכנון וביצוע של השואה; ב. רק שולי הנושא נבדקו. בפלך לובלין טמונות המפתחות לשאלות רבות בשואה, ונחוצים מספר מחקרים לכסות את כל הנושא. עבודה זאת תשאף להיות אחד המחקרים האלה.

ארגון יוצאי לובלין בישראל • תל־אביב, דיזנגוף 158

הזמנה לערב אזכרה לקדושי לובלין והסביבה

שתתקיים ביום חמישי 3.12.92 (י"ג בכסלו תשנ"ג) ב־7 בערב, בבית ברנר, בתל־אביב, רח' ברנר 5.

בהשתתפות:

החזן מר **רודי פרוקטר**
מר **מתתיהו הורן**, המנחה, יו"ר הארגון
ותלמידי בית־הספר חטיבת ביניים "דורות" בראשון־לציון
לזכר הנפטרים: אינג' **אברהם לסקובסקי.**

האולם יהיה פתוח משעה 6 בערב.
תחבורה – כל קווי האוטובוסים העוברים ברחוב אלנבי.

הוועד

מכתב לעירי לובלין

סויקה בנק־ארליכמן

משונה שוב לטייל ברחובותיה של לובלין. הכל כאן השתנה, ובעיקר – השתנו העוברים והשבים.

האם מישהו מסוגל לתאר, מה מרגיש בן־אדם בעיר מולדתו, שאינו פוגש אפילו איש אחד שיכול לברכו ב"בוקר־טוב?" "מה נשמע?" היכן אתם קרובי, ידידי, שכני, כולכם, כולכם?

גם רחובותיה השתנו. חלק הזדקן ונושם בקושי. חלק נעלם. חלק שינה שמות. במקומם צמחו מגרדי שחקים ונוצרו שכונות חדשות. העיר צמחה וגדלה באורך וברוחב. הכל נראה אחרת, שונה... פה ושם מגלים פינה מוכרת. ובכל זאת – זאת לובלין של ילדותי ושל נעורי. עיר האבדון וכליה!

לפני שנתיים חזרתי אליה, אחרי 46 שנה. חזרתי לפולין, לבית הקברות הגדול של עמי. ביקרנו בכל מחנות ריכוז, היות בכולם נמצא אפר של משפחתי. חיפשתי קברים של המעטים שהצליחו למות ולהקבר בצורה טבעית.

בלובלין פגשתי ידידים בודדים מאז וגם, תראו הפלא, גם ידידים חדשים!

ללובלין הגענו ממחנה בלז׳ץ, דרך זמושץ׳. בהכנסי העירה, לא ידעתי היכן אני נמצאת. שאלתי איש מהרחוב והוא ענה: "מיידאנק". מיידאנק – "פלגה־לסקייביץ׳", מקום טיולי מחוץ לעיר מתקופת ההתבגרות. מיידאנק, הדרך האחרונה של אבי ואחותי ז"ל. דרך האחרונה, דרך ייסורים של קרובי, ידידי, מכירי והמוני יהודי לובלין וסביבתה היום – שכונת מגורים!?...

פתאום הבנתי את הזעזוע העמוק שעוברים הנערים והנערות מישראל, שבצאתם ממוזיאון המחריד "נופלים" לתוך העיר: "כאן, תחת תימרות עשן הסמיך שעלה מכבשני הקרימטוריום, חיו בני האדם חיים רגילים".

כאן חיו, התרבו, קמו לעבודה, אכלו והלכו לישון, כאילו דבר לא קרה – צועקים בזעם.

לנוער שאני פוגשת, הנני מסבירה, שלא כך היו הדברים בשנות הארבעים. מיידאנק היה כפר מרוחק מהעיר. לובלין הכפילה כעת את אוכלוסייתה, התרחבה לכל הכיוונים והגיעה גם עד המוזיאון. אבל לי, כלובלינאית, יש משהו מזעזע בתיאור זה: "לובלין ע"י מיידאנק".

איך הגורל התאכזר להיסטוריה העשירה של עירי היהודית! בתולדותיה העשירה נרשמו פרקים מפוארים של היסטוריה יהודית: חסידות, ועד ארבע ארצות, ישיבת חכמי לובלין, תנועה ציונית מפוארת ועוד.

ולבסוף באו הנאצים ועוזריהם, החריבו הכל ונשאר רק מיידאנק...

השנה נסענו לפתיחת המאוזלאום בבית הקברות החדש, תרומת משפחת פרנקל, שרצו להנציח את משפחתם שניספתה וגם את שמם של המצילים הפולנים.

קשה לתאר מה היה מרגש יותר: פגישה עם הידידים בפולין, פגישה עם שארית יהודי לובלין המפוזרים בכל העולם, שלא ידעתי על קיומם, או המיפגש עם שילטונות העיר והממסד?

אותי ריגש הכי חזק נאום של כומר יאן פוֹדמבניאק, מצילם של שרה באס־פראנקל ואחותה, בטקס הענקת עיטורי "חסידי האומות העולם", שחולקו במקום. "המעטים מבני עמי שהצילו יהודים ממוות, ראשית הצילו את כבודו העם הפולני".

בין מקבלי האות, הייתה משפחה שהצילה ארבע עשר איש! איך הם ביצעו את המשימה הבלתי־אפשרית זו?!

אני, שחייתי אותה תקופה, יודעת באיזה קשיים וסכנת חיים כרוך היה הדבר. לאיזה הקרבה עצמית היו זקוקים אנשים האצילים האלה.

הם הצילו כבוד האדם! זה קרה במקום שרחש ממלשינים וממשתפי פעולה, שעשו זאת: מי מפחד, מי בעד קילו סוכר, ומי בהתלהבות ובחפץ לב. ובכל זאת, אנחנו ששרדנו, חייבים לזכור ולא לשכוח שמחנות המוות על אדמת פולין הקימו הגרמנים, שעונש מוות בעד עזרה ליהודי, הטילו הגרמנים ולא אחרים!!

ההיסטוריה של שני העמים היא דומה, שניהם נמצאים בין עמים שכנים, חזקים ועויינים. מספר של הפולנים עצורים במיידאנק, קרוב היה למספר אסירים היהודיים. הנאצים לא הסתפקו "בפתרון סופי" ליהודים בלבד, הבאים בתור היו הפולנים. חבל, שרבים לא ידעו לקרוא את המציאות המרה...

לכן, אנו נזכיר במילים של המשורר קורנל אוייסקי: "אלוהי, תעניש את היד ולא את החרב העיוורת!"

על הר של האפר במיידאנק, מתנשאת הכתובת: "אנו לכם אזהרה!" נזכור את זאת דווקא בתקופה, שהעולם שוב נמצא במשבר.

ולפנינו השאלה: מה נוריש לדורות הבאים? אי־ידיעת העבר, השינאה עתיקת ימים, או אזהרה מפני שליטים מטורפים, שיכולים להוביל לחורבן חדש של עמים אחרים, ואף של ארצם הם. כולנו חייבים ללחום לעתיד טוב יותר, היות ובלי האידיאה הבסיסית הזו, אולי קצת נאיווית, לא יכולה להתקיים לא אנושית, לא עם ואף לא פרט בודד.

זה המסר לעירי ותושביה, בשנת ה־52 לפרוץ מלחמת עולם השניה.

שלום לכולם, מעפולה הרחוקה.

16.8.1991

16 לאוגוסט, יום גירוש שתי אחיותי לטרבלינקי.

נ.ב.

אחרי המאמצים שעשו שילטונות לובלין בזמן שהותנו בעיר, הרגשתי צורך לשגר מכתב זה שהתפרסם שם בעתונות המקומית.

פֶּרלַה / אסתר לנגלבן־קלויר

בעת ביקורי הראשון לאחר השואה בלובלין, בשנת 1989, העיר לא היתה עוד מה שהייתה בילדותנו ובנעורינו. לא מראות, לא ניחוחות מהעבר. שום זכר למה שהיה.

אני זוכרת בית אחד, שעמד ברובע היהודי. נדמה לי, שעמד בסימטה ברחוב שרוקה. בית ישן, שבודאי זכר את הגרף פוֹטוֹצקי. בית אפור עם גג שחור, עם שפיץ שנראה כמו גיבנת. חלונות קטנים, פתוחים בקיץ וקפואים בחורף, עם ציורי כפור עדינים על הזגוגיות. נטיפים של קרח ירדו מהגג.

בבית הזה התגוררה חברתי הטובה פרלה. ילדה קטנה, טובה, בת יחידה. היו לה הרבה חברות וחברים. וזאת למה? – סבא שלה מצד אבא היה סוחר פירות. היה לו מחסן בפינת לוברטובסקה – צירולניצ׳ה. מזמן לזמן היה מקבל תיבות פרי הדר: תפוזים, לימונים, מנדרינות. את הפרי שלא צלח למסחר, היה נותן לנכדתו. היא הייתה מזמינה אותנו, ואז (בכבוד

ובהדר) היינו זוכים לפלח של תפוז. לפעמים, הפלחים היו מרים או חמוצים, אבל זה מה שהיה.

תמיד היה שם שמח. קולות חברות וחברים, צחוקים ודיבורים במקהלה. בקיץ היה שם ניחוח של בֶּז, בחורף ריחות של לביבות וסופגניות ושמחה לאור נרות חנוכה.

יום אחד חלה הסבא. הביאו את רפאל הפלצ׳ר. זה בדק, רשם תרופות שלא עזרו והסבא עבר לעולם שכולו טוב. העסקים התמוטטו. לא היו עוד פלחים של תפוזים והחברים והחברות התרחקו. פתאום ראו, שהבית מכוער וישן, שהשפיץ של הגג מאיים.

כשנדם קול צחוקם של הילדים, היה עצוב בבית. פרלה שאלה את עצמה: למה? עדיין לא ידעה, ש**לתת**, פרושו **להיות.** לה לא היה עוד מה לתת... פעם היתה בכיתה בצמרת, כעת – בשוליים.

הזמנים היו קשים. אביה פוטר מעבודתו. העוני התארח בבית. חייהם דמו לגגו העלוב של הבית. הישועה באה מצד סבא, אביה של אמא, שעבר לגור אצלם. יהודי ירא שמיים, גבוה, עם זקן לבן מרובע. הוא דרבן את אביה לעשות מעשה. הוא טען שעברו עלינו תלאות, שנאת חינם, מבול, חורבן, אינקוויזיציה, גירושים ופוגרומים, אבל אסור להכנע. מוכרחים להתחיל הכל מהתחלה ולבסוף מצליחים ושורדים.

אני זוכרת את השולחן הגדול, שהיו עובדים עליו סבא, אבא וגם אמא של פרלה. כנראה, שבעבר זה היה משלח ידה של המשפחה. הם יצרו סוכריות־ופלים ("קוסטקי"), שוקולד ממולאים עם דבר מה לבן ומתוק. הסבא היה אומר שזהו "מרצפן" ושרק מלכים אוכלים את זה. כשהמשיח יבוא, נאכל את זה עם שור־הבר והלוויתן.

הסבא הזה היה עובד, ובזמן העבודה שר שירי קודש. העיניים ברקו והזקן הלבן המרובע נטה קדימה. שוב התמלא הבית בילדים (כבר גדולים יותר) לקקנים. הסבא זרק מזמן לזמן איזו סוכריה או "נונטל" עשוי מפרג ודבש, אבל בלי עטיפה. הוא כעס קצת, כי זכר את עלבונה של פרלה כשהפלחים נגמרו.

פרלה הייתה שקטה. כבר גדולה, עם פני ונוס וגוף של איילה. הזמנים השתנו שוב. האנטישמיות השתוללה ושוב קופחה פרנסתם. הילדים גדלו, והבינו שהחיים אינם כה קלים כפי שנדמה בזמן הילדות – וקשים שבעתיים כשאתה יהודי. הילדים חשבו שהם חיים בביתם, אבל התבהר להם, שהם זרים ושנואים. הם למדו טוב. עזרו אחד לשני בכדי להוכיח את חיוניותם, אבל לשוא. הגויים האמינו שהרגנו להם את האל ודיננו מוות. כשסבא עם הזקן הלבן הצטרף לסבא של מנדרינות, הכל התמוטט שוב. סבא היה הרוח החיה, הוא דרבן, שר, עבד. הוא היה עמוד השדרה של המשפחה. את פרלה שלחו ההורים לראדום, למשפחה. מין חופשה משונה. הבית היה קודר בחורף וגם בקיץ. פרלה עבדה בחנות של הקרובים ואת שכרה הייתה שולחת הביתה. היא כתבה, שהצטרפה לתנועה ציונית ומאמינה, שאיכשהו תגיע לפלסטינה ואז תפתר הבעיה של משפחתה. היא לא הגיעה לפלסטינה, ולא נפתרה הבעיה.

★

המלחמה השחורה משחור פרצה. פרלה חזרה הביתה. עינויים, השפלות, חרפת רעב ומוות שלטו בכל. פרלה רצתה לעזור להורים, אפילו בפרוסת לחם, אבל ידה לא יכלה להשיג זאת.

בחצר השניה, של בית ברחוב לוברטובסקה 24 (או אולי אני טועה במספר) היה "הר" – תל בגובה שתי קומות בערך. ולמעלה – "סַד". בוסתן פירות. בחורף עמדו העצים בשלכת ואיש לא דרך על השלג שם. לפעמים נשמע קולו של עורב, שחיפש אוכל ונעלם.

בקיץ, ה"הר" היה כמו כוורת. הכל היה ירוק, צבעוני. העצים התקפלו מכובד הפרי. תפוחים, אגסים, שזיפים צהובים וסגולים הוסיפו לויופיו של ה"סַד". הצפורים צפצפו, קפצו מעץ לעץ ושתו את מיץ הפרחים. פרפרים נפנפו בעליזות בכנפיהם הצבעוניות. נשמע זמזום דבורים. כשהילדים חזרו מבית הספר עם ילקוטים על הגב, היו מטפסים על ה"הר" ל"סַד". היו נוגסים באיזה פרי ובורחים בבהלה מהשומר שחכה להם ב"בודקה". הוא היה חוטף להם כובע וזורק למטה והם צחקו. השומר היה רץ אחריהם והם ברחו בין העצים ויצרו מין מחול יפהפה. צחוק הילדים הדהד באושר והכל סביב חייך. גן העדן הקטן של הילדים. כשלבסוף עזבו, שמחים ומאושרים, השומר מחה דמעה ושר "קינדער יאָרן"...

עכשו קיץ. ה"סַד" עצוב ועזוב. הילדים נשלחו לקרמטוריום. אין צפורים, אין פרפרים, אין דבורים. אפילו העורבים נעלמו. ה"סַד" מסמל מוות. רק פרלה מטפסת בסתר למעלה ל"סַד". מחפשת איזה פרי רקוב, להאכיל את ההורים החולים והמעונים. היום מצאה קופסא ובה שאריות אוכל מעופש בבודקה של השומר, שהוא כתע אולי בגן העדן, כי את הגהינום סיפקו לו הנאצים בחייו. רעבה ומעונה נסתה לחזור הביתה. היתה שעת צהרים. השמש יקדה. היה שקט, כי מי שעדיין שרד, היה עמוק במרתפים ובבורות סתר. היא הגיעה לנהר. התקהלות קלה ובריחה מהמקום. כשהגיעה למקום ממנו ברחו כולם, חשכו עיניה. שני קלגסים גרמניים הובילו יהודי זב דם ומרוח בצואה. הוא צעק בקול חלוש: "אני חזיר יהודי, אוייב הרייך".

פרלה התנפלה על הנאצים, שרטה את פרצופיהם. שתי יריות שמו קֵץ לחייהם של אב ובתו. נגמרו חיי השפל, החרפה, האומללות.

איך כתב ביאליק? – "השמש זרחה, השיטה פרחה והשוחט שחט"...

די ארבעטן ארום דעם
ווידעאָ־פילם
לובלין — ירושלים ד׳פולין

ווערן בקרוב פארענדיקט. אין א קאסעטע (1.5 שעה) וועט אין וואָרט, שריפט, בילד און קלאנג דערציילט ווערן וועגן דער אנטשטייאונג, אנטוויקלונג און אומקום פון דער אלטער היים.

מיר בעטן די קאָמיטעטן פון די לאנדסמאנשאפטן, ווי יחידים צושיקן:

נאָר בילדער פון דער פארוואלטונג אין די אכציקער יאָרן, ווי אויך בילדער פון דענקמעלער, שילדן־אויפשריפטן אויף אינסטיטוציעס, אויפגעשטעלט אָדער געשטיצט פון לובלינער אָרגאניזאציעס און פריוואטע פערזאָנען, יידן פון לובלין.

אונדזער אדרעס:

קרן גולדברג
להכנת סרט־וידיאו
"לובלין היהודית"
ת"ד 6375, תל־אביב 61063

Goldberg Foundation
For Preparation of a Video Film
"The Jewish Lublin"
Tel-Aviv, P.O.B. 6375 Israel

הנס המופלא של משפחת אייזנברג

יעקב טייר*

...כזכור, בתחילת המלחמה ניתקנו מאחותנו בלה וגיסנו ישראל, והשמועות על גורלם של היהודים בפולניה היו איומות. אף על פי כן, בשלב מסויים נודע לנו, כי בלה, ישראל ודוד התינוק שנולד – נשארו בחיים.

הם שהו בשטוטגרט, וכשהיינו בפוקינג, הם הופיעו והשמחה היתה גדולה, אבל מהולה בעצב על כך שהורינו ונתנאל לא זכו לזה.

לאחר שמחת האיחוד, ישבנו לשמוע את אחד הסיפורים היותר מסמרי שער ששמעתי מעודי. ישראל גיסנו, כתב על כך בפרוטרוט, בספר זכרונותיו "למה דווקא אני", שמשמעו: איך דווקא אני נבחרתי מכל הקרבנות, שדווקא אני, אשתי וילדי ננצל.

אך מאחר ואנו רושמים כאן את קורות משפחתנו, ומאחר וספרו נכתב באידיש, שפה שמרבית בני הדור הצעיר אינו שולט בה, הרי אביא להלן את תמצית הסיפור.

בתחילת המלחמה נולד ילדם דוד, שהיום הוא עורך־דין מצליח בארה"ב, אך אז כשנולד, היה מעמסה על אמו הצעירה וסיכון לחייה.

משפחת אייזנברג מלובלין נשארה בעיר שנשלט על ידי הנאצים. כשהחלו הגירוסים והמיונים לעבודה, לאשה צעירה וכשרה לעבודה עוד היה סיכוי כלשהוא, אך עם תינוק על זרועותיה, זה היה בלתי אפשרי. ואז, כשהסכנות גברו, החליטו למסור את הילד לאימוץ למשפחה פולנית, מתוך תקווה שלאחר המלחמה יוכלו למצוא אותו ולקחתו מהמשפחה המאמצת.

הם שילמו על כך מחיר גבוה למשפחה המאמצת, ובדלית ברירה ובלב כואב נפרדו מהילד. קשה לתאר את סבלה של האם הצעירה, אך זו היתה לה הברירה היחידה. ובדיעבד ברור שגם היה המעשה הנכון לעשותו.

על ישראל בעלה, עברו מאורעות שקשה להעלותם על הדעת. בשלבים האחרונים של הגטו, לאחר שנותרו רק כאלפיים נפש מתוך ארבעים אלף יהודי לובלין, ריכזו הגרמנים את היהודים באחד מהפרברים בשם מיידן טאטארסקי על מנת לחסל סופית את הגטו על היהודים שבו. הגטו במיידן היה במרחק כמה קילומטרים ספורים ממחנה ההשמדה מיידנק וכל כמה שבועות חיסלו חלק מהנותרים.

בשלב מסויים החליטו ישראל ומשפחתו לחפור מתחת לבית בור ולנסות להסתתר שם. באקציה האחרונה שבה היו אמורים לאסוף את אחרוני היהודים, במקום להתייצב לקריאת הגרמנים, ישראל, בלה, אמו ואחיו שלמה, ירדו לבור ונשארו שם במשך יומיים.

אחרי יומיים, מחוסר אוויר, לחם ומים, מחליטים לצאת מהבור, ושלושתם יחד צעדו לכיוון השער. בדרך ראו איך חוטפים את אחרוני היהודים שהצליחו להסתתר, או שיורים בהם במקום, או מוליכים אותם לכיוון מיידנק. אבל הם הלכו ביחד עד לשער וישראל הוציא את שארית כספו ונתן לאיש אֶס־אֶס. וזה נתן להם לעבור את שער הגטו. הם המשיכו בשדות והחליטו להפרד כל אחד לגורלו.

ישראל המשיך לבית הקברות של לובלין ומצא מקלט זמני בחדר טהרה של בית הקברות, שם התאספו עוד כמה יהודים. אחד מהם סיפר, שבסביבה הקרובה נמצא מחסן ענק, שבו ממיינים את המלבושים של הנרצחים מהגטו וממיידנק. במחסן עובדים כמה עשרות יהודים והאחראי על היהודים הוא פלוני, שישראל מכירו היטב. החליטו ללכת שמה והאחראי אמר להם, שהוא אינו יכול להסתירם מפני שהוא מסכן את עצמו ואת כל היהודים שעובדים שם. אבל ידאג להחיות את נפשם ולהסתירם עד הערב.

לפנות ערב הגיעו למחסן אנשי גסטפו ובחיפוש מדוקדק מצאו כמה עשרות יהודים מסתתרים, וישראל ביניהם. הם החלטו להרגם במקום וירו בהם. ישראל נורה בפניו והוא שכב שם כל הלילה. הכדור חדר דרך פיו ויצא מהחלק התחתון של ראשו והוא איבד דם רב.

ישראל החל להניע את רגליו, למרות שעדיין לא היה מסוגל לעמוד עליהם מרוב חולשתו, ופתאום שמע קול והתברר לו שעוד אחד נשאר בחיים. השני עזר לישראל להחלץ מגל הגוויות. השניים נחלצו והגיעו ביחד ללובלין.

ישראל הגיע לבית חולים פולני בלובלין, והרופא התורן הסביר לו בעדינות, שלא יושיט לו עזרה מפני שאינו רוצה לסכן את חייו בגללו – ואיחל לו רחמי שמים.

ישראל יצא מבית החולים מבלי שידע לאן יפנה, ולאחר כמה הרפתקאות בתוך לובלין, מהן ניצל בנס, ראה פתאום את בלה אישתו הולכת ברחוב, מחופשת כפולניה. הוא הכיר אותה והיא רמזה לו ללכת אחריה. הם הגיעו לבית של פולני, שם שהו בלה ואימו של ישראל.

הגוי אמר לישראל, שבשום אופן לא יוכל להחזיקם שם, אך התרכך ונתן לו דבר מה לשתות, כי לאכול ישראל עדיין לא היה מסוגל. הוא גם נתן לו מקום לינה, על מנת שיתאושש מעט.

למחרת הלך הגוי עם בלה לרכבת וליווה אותה. היא המשיכה לגטו ראדום, וגם רכש לישראל כרטיס לרכבת לילה, שהרי בצורתו לא היה יכול לנסוע היום. והם הצליחו כל אחד בנפרד להתגנב לגטו ראדום.

אירועים אלה קרו בין החודשים אוקטובר ונובמבר 1942. בגטו ראדום החלו צרות חדשות וישראל ובלה התגלגלו והגיעו לבסוף לאושוויץ.

עקב מחסור בכח אדם בגרמניה, נשלחו יהודים לגרמניה לעבודת פרך וישראל יחד עם חמש מאות יהודים נשלחו לחציבת סלעי ביטומן מהם הופק דלק.

מתוך החמש מאות, שרדו שבעה ששוחררו על ידי הצבא הצרפתי.

כשהמלחמה נגמרה, ישראל לא חשב כלל לחזור לפולין, והם התארגנו כקבוצה לעשות נקמות בגרמנים. ואמנם הצליחו לנקום בכמה פושעים נאצים בגרמניה, בתקופת המהומה שלאחר המלחמה, כשהשעה היתה כשרה לכך.

בלה עברה שבעת מדורי גיהינום והגיעה אף היא לאושוויץ, שם עברה את התלאות האיומות שעברו כל היהודים, שרובם המכריע לא זכה לצאת משם, אלא, דרך הארובות השמימה.

באחד המקרים עמדה באושוויץ ב"אַפֶּל" המיון שהיה נערך מידי פעם, מי לחיים ומי למוות, וחשבה כי כבר הגיעה קיצה.

פתאום מודיעים ברמקול, כי יקריאו את שמותיהם של עשר בעלות מקצוע לקליעת סלים, ועליהם ללכת ימינה. מובן שעניין זה הוא פוליסת חיים זמנית, ולשמחתה גם שמה נקרא. אולם היא גם נבהלה, שהרי אין לה מושג בקליעת סלים, ועלולים לירות בה על רמאות.

אבל לאחר שהיא פונה לצד הניצולות, ניגשת אליה הבחורה האחראית על הבנות, שהיא בעלת מקצוע ולוחשת לה שלא תפחד

---

* קטע מתוך הספר "קורות משפחה יהודית" (פולין־סיביר־ישראל). 116 עמ', 1989.

ושהכל יהיה בסדר.

מסתבר שהבחורה הזאת היתה בתו של אחד מלקוחותנו באחת מערי פולין, ואלה שמכרו נפות, מכרו גם סלים והיא היתה בעלת מקצוע ועזרה לאביה בפרנסתו.

וכאשר נתנו לה את רשימת הבנות, שמתוכם תבחר לעצמה בעלות מקצוע, נתקלה בשמה של בלה והחליטה להכניס את שמה לרשימה, ואותה בחורה השתדלה לחפות על אי ידיעתה של בלה, בעבודת הקליעה.

גם בלה נשלחה לעבודות בגרמניה והודות לכך הצליחה להשרד.

כשנגמרה המלחמה, היו בטוחים שני בני הזוג הצעירים, כל אחד, שהאחר מת.

בלה נסעה למשפחה המאמצת לקחת את ילדה. אבל בבואה למשפחה, שם היה אמור להיות הילד, נכונה לה אכזבה מרה. המשפחה הפולנית הודיעה לה שהילד מת.

ליבה של האם לא נתן לה להאמין, שאכן כך קרה והיא החלה לחפש אחריו בכל מקום אפשרי. לבסוף מצאה אותו באחד מבתי היתומים, במצב עלוב מאד.

לא היה מסוגל לאכול, גופו סבל מתת תזונה, לא הכיר, כמובן את אימו, ולא ידע מה האשה היהודיה הזאת רוצה ממנו. בנוסף לכך גם המוסד לא מיהר להחזירו, ורק לאחר שנתנה סימנים בגופו, ולכך נוספו השתדלויות של אנשים שהכירו את סבו, קיבלה אותו בחזרה.

לאחר שחקרה ודרשה, התבררה לה התמונה כדלקמן. המשפחה הפולנית המאמצת, נמאס לה כנראה להאכיל את הילד היהודי בבית, ואולי חששו מפני שהיה מהול. מכל מקום הניחו אותו עטוף בסמרטוטים בחוץ, לגורלו.

למזלו אירע לו נס בת פרעה, ושוטר שעדיין לא איבד מידה של רגש אנושי, לקח אותו ומסר אותו לבית היתומים, שם מצאה אותו בלה.

לאחר מכן נודע לישראל, כי בלה ודוד חיים ואז הוא נסע ללובלין והמשפחה הצעירה התאחדה. היה זה מקרה ניסי, אחד ממליונים, שהרי אם נשארו יהודים מיהדות פולין, היו אלה בעיקרם אלה שהצליחו כמונו לברוח לרוסיה, ופה ושם נותרו שרידים שהוסתרו על ידי פולנים או שברחו ליערות והצטרפו לפרטיזנים, באותם מקרים שהפרטיזנים הפולנים איפשרו להם לחיות, אך משפחה שלמה ששרדה בדרך זו, היה זה נס מיוחד במינו.

בשטוטגארט היה דוד זמן רב, אולי הילד היהודי היחידי והפך להיות ילד השעשועים של כל ניצולי מחנות, ושם גם אנו נפגשנו איתם.

אין דער גימנאַזיע*

נאַטעק אַקערמאַן

...איך פֿאַרענדיק די זיבעטע קלאַס פֿאָלקס־שול. די עלטערן טראַכטן וועגן דער ווייטערדיקער לערע פֿון זייער איינציקן זון. לערנען אין אַ פּריוואַטער גימנאַזיע, האָט נישט געקאָנט זיין קיין רייד, ווייל ס׳האָט געקאָסט טייער. ווידער אָנצוקומען אין אַ מלוכהשער מיטלשול, האָט מען באַדאַרפֿט האָבן אַ סך געלט, אָדער פּראָטעקציע. די בעסטע מענער־גימנאַזיע אין שטאָט איז געווען די גימנאַזיע א. נ. פֿון סטאַניסלאַוו סטאַשיץ. דאָרט האָבן געלערנט די זין פֿון פֿאַרמעגלעכע באַאַמטע. נאָר דער "נומערוס קלאַוזוס" האָט דערמעגלעכט אָנצונעמען נישט מער ווי 10% יידישע שילערס. אַזוי ווי אין שטוב איז נישט געווען גענוג געלט, האָט מען באַדאַרפֿט פּרובירן באַקאַנטשאַפֿט, פֿאַרבינדונגען, מיט איין וואָרט – פּראָטעקציע.

צווישן מיין פֿאָטערס קליענטינס, זענען אויך געווען עטלעכע פֿרויען פֿון מלוכהשע באַאַמטע, פֿאָלאַקן. האָט ער זיי געבעטן משפּיע צו זיין אויף די מענער, מ׳זאָל מיך אָננעמען אין דער באַרימטער גימנאַזיע, איינע פֿון די בעסטע אין שטאָט. (און ס׳איז טאַקע אַ פֿאַקט, אַז דאָס וואָס כ׳האָב זיך דאָרט אויסגעלערנט, איז מיר געבליבן אויפֿן גאַנצן לעבן – און כ׳וועל דאָס שטענדיק געדענקען). אין יענעם אומפֿאַרגעסלעכן פֿרילינג, ווען מיר האָבן צום ערשטן מאָל פֿאַרלוירן די ווינונג, האָב איך אינטענסיוו זיך געגרייט צום קאָנקורס־עקזאַמען אין דער פֿערטער קלאַס גימנאַזיע. צוזאַמען מיט מיר, האָבן אָפּגעגעבן דעם עקזאַמען מיינע שול־חברים פֿון דער "פּאָווישעכנאַ", ראָמאַן פֿלעשלער און לאָלעק לערנער, מיט וועמען איך האָב זיך שפּעטער געטראָפֿן אין דער אומלעגאַלער קאָמוניסטישער יוגנט־אָרגאַניזאַציע.

אַמשוואַכסטן בין איך דעמאָלט געווען אין מאַטעמאַטיק, ספּעציעל אין שריפֿט, אַנדערע קעגנשטאַנדן, באַזונדערס פּויליש, די שפּראַך און געשיכטע, איז ביי מיר געווען "זייער גוט" – און דער פֿאַקט, באַזאַמען מיט דער פּראָטעקציע פֿון געוויסע באַאַמטע האָבן דעצידירט, אַז איך זאָל ווערן אַ גימנאַזיסט. נאָכן פֿאַרעפֿנטלעכן די אָפֿיציעלע רשימה פֿון די באַשטעטיקטע שילערס, האָב איך געהאַט אַ ידיעה, אַז כ׳בין געוואָרן אָנגענומען. איך, ווי די גאַנצע משפּחה, האָבן געשטראַלט פֿאַר פֿרייד. איך האָב שטאָלצירט פֿאַר די חברים. נאָר איינער וואָס איז צוגעשטאַנען צום עקזאַמען, ראָמעק פֿלעשלער, איז דורכגעפֿאַלן. זיין פֿאָטער איז געווען קאָנדוקטאָר אויף די שטאָטישע אויטאָבוסן, אַ מלוכהשער אָנגעשטעלטער, אָבער דאָס האָט ניט משפּיע געווען אויף דער עקזאַמינירקאָמיסיע. אין דער סטאַשיצאַ־גימנאַזיע האָבן קיינמאָל ניט געלערנט מער ווי 20 ביז 30 יידישע שילערס – און איצט האָב איך געהערט צו זיי. אַ סך פֿון זיי געדענק איך: הערשנהאָרן, גוטהאַרץ, פֿיינזילבער, זאָרקראָט, די ברידער גאָלדמאַן, שינקער, פֿרידלענדער, טורקעלטאַוב, גאַליבטער.

איך האָב דעמאָלט נישט געוווּסט (און אויך ניט געטראַכט), אַז מיין לעבן וועט זיך אויספֿאָרמירן גראָד אין דער סביבה, אַז דאָרט וועט זיך אַנטוויקלען מיין וועלט־אַנשויאונג. איך בין געווען איבערגליקלעך – און בין אַוועק מיטן טאַטן קויפֿן דאָס פֿאַרפֿליכטנדיקע גראַנאַטענע היטל. אַפֿילו זומער, אין די הייסע נעכט, האָב איך ליב געהאַט צו באַווייזן זיך מיט דעם היטל, כדי באַפֿרידיקן מיין פּוסטקייט. איך געדענק ניט, ווי כ׳האָב דעמאָלט פֿאַרבראַכט יענעם זומער, נאָר דוכט זיך, אַז אין נאָווידוואָר, אויף דער פֿרישער לופֿט, אין וואַלד, ווייל ווינטער בין איך געווען קראַנק אויף אַ לונגען־אָנצינדונג און די

←

* קאַפּיטל פֿונעם בוך "לובלינער דערינערונגען" פֿון נאַטעק אַקערמאַן, דערשינען אין תל־אביב מיט 2 יאָר צוריק. איבערזעצט פֿון פּוילישן כתב־יד: דוד שטאָקפֿיש.

עלטערן האָבן אַלץ געטאָן, כדי מיך שיקן אויפן דאָרף. אין נאָווידוואָר האָבן אויף די זומער־פעריען פאַרברענגט פאַרמעגלעכע יידישע משפחות פון לובלין. מאַמעס מיט קינדער, סוחרים, האַנטווערקער. לרוב זענען די מענער געקומען אויף שבת און דאָרט פאַרברענגט מיט דער משפחה. מיך האָט מען איינגעאָרדנט אין אַ פענסיאָנאַט, וווּ מ'האָט אַזוי געשטאָפּט מיט עסן, אַז ניט איינמאָל האָט זיך געוואָלט אַלץ אָפּגעבן. נאָך אַ חודש, האָב איך זיך אומגעקערט אַ היים, די פעריען האָבן זיך געענדיקט און ס'האָט זיך אָנגעהויבן אַ נייע תקופה אין מיין לעבן – די וויכטיקסטע תקופה, פון 14טן ביזן 19טן לעבנסיאָר, די צייט פון רייף ווערן. אין אַזאַ תקופה פאָרמירט זיך דער מענטש. די באַדינגונגען, סביבה, דערציאונג – שאַפן די גרעסטע ווערטן ביים מענטש, אָדער פירן אים אַראָפּ פון וועג. דעמאָלט הייבן אָן אַריינצודרינגען אין באַוווּסטזיין איינשטעלונגען, אידעען, עטישע ווערטן. די וועלט איז אָפן, די צוקונפט איז פאַר דיר. אַזוי, שיינט מיר, איז דעמאָלט געווען, אויפן סמך פון מיינע דערפאַרונגען און אָבסערוואַציעס פון נאָענטע, היימישע מענטשן. שפּעטער ענדערט מען זיך זייער זעלטן.

מען שמועסט, אַז איבערלעבונגען, קאַטאַסטראָפעס, זענען שטאַרק משפיע אויף מענטשן און זייערע כאַראַקטערן, הגם דאָס געשעט ניט אָפט. תפיסה, פאַרשיקונג און אַנדערע אומאַנגענעמלעכקייטן האָבן אַן ערנסטן איינפלוס. איצט, נאָך אַזוי פיל יאָרן, לאָזן זיך אָפּשאַצן אַלע גוטע מעלות פונעם איינאָרדענען מיך אין דער דאָזיקער שול, און איך בין דאַנקבאַר דעם גורל, אַז אַזוי איז געשען. מיין לעבן, פון איינעם וואָס איז דערצויגן געוואָרן אין דער סטאַשיצאַ־גימנאַזיע, איז געווען פולבלוטיק און רייך. יענע שיינע יאָרן, דערמאָנט מען מיט טיפער גערירטקייט און טייטלמאָל – אויך מיט אַ טרער.

אין פערטן קלאַס גימנאַזיע, בין איך במשך דעם גאַנצן לערניאָר געזעסן אויף איין באַנק מיט מיכאַל עדעסבורג, אַ מאָגער, איידל ייִנגל, מיט גרויסעברילן אויפן קליינעם פנים, אַ שווייגנדיקער, וואָס האָט געמאַכט דעם איינדרוק פון אַ קליינעם חכם, מיט דער צוקונפט פון אַ גרויסן פילאָזאָף. ער האָט געשטאַמט פון אַן אָרעמער משפחה, וועלכע האָט אויך אים אַריינגעשטופּט אין דער שול מיט "גנעדיקער הילף". ער האָט אַ סך געלייענט, אָבער זעלטן ווען געטיילט זיך מיט זיין וויסן. אַ פעיקער, האָט ער זיך בעסער געלערנט פון מיר און אָפט געהאָלפן אין מאַטעמאַטיק. אויסער דער שול, האָבן מיר זיך ניט געזען. מיינע חברים זענען ווייטער געווען די פון אונדזער הויף – יוסף סלושני און בינדער, מיט וועמען איך האָב געלערנט אין דער פאָלקסשול. בינדערן איז געלונגען אָנצוקומען אין דער צווייטער קלאַס פון גימנאַזיע.

לערערס האָבן מיר געהאַט גוטע. פאַרשטייט זיך, נישט אַלע. דער היסטאָריקער פּראָפעסאָר יאַן דאָבזשאַנסקי איז געווען אַן אַנגענעמער מאַן, ווי אויך דער לאַטיין־לערער פּראָפעסאָר טאַדעוש באָכענסקי, וואָס האָבן אַזוי מצליח געווען צו פאַראינטערעסירן די שילערס מיט די קעגנשטאַנדן וועלכע זיי האָבן געלערנט, אַז אויף זייערע לעקציעס האָבן מיר פאַרגעסן וועגן אַנדערע זאַכן. איך האָב זיך געלערנט ניט שלעכט. נאָר אין מאַטעמאַטיק האָב איך זיך גענייטיקט אין הילף.

אַ געוויסן נאָכמיטאָג, יאָגנדיק זיך נאָכן באַלעם אויפן פּלאַץ ביים דענקמאָל פון דער "לובלינער אוניע", האָב איך פון דער ווייטנס דערזען מיכאַלן, מיין חבר פון דער שול־באַנק. ווי דער שטייגער, איז ער געגאַנגען אַ פאַרטראַכטער, מיט אַ בוך אין האַנט. איך האָב איבערגעריסן די שפיל און אים אַ פרעג געטאָן:

– ווּ איילסטו זיך, ברודערל?

– איך וועל אַ ביסל לייענען דאָ, אין סקווער – האָט ער געענטפערט און זיך דערווייטערט צו דעם פּלאַץ, ווּ איך האָב געקאָפּעט דעם באַלעם. דאָס איז געווען אַ נישט גרויס אָרט, מיט אַיינצלנע ביימער און אַ סך אַלייעס, אויף דער קראָקעווער פאָרשטאָט גאַס, אַנטקעגן דער פּאָסט. אויסער דעם שיינעם זאַקסישן גאָרטן, איז דאָס געווען איינער פון דער נישט גרויסער צאָל סקווערן אין שטאָט. אַ מידער, מיטן פאַרלאַנג זיך אָפּצורוען, בין איך צוגעקומען צו דער באַנק, אויף וועלכער מיכאַל איז געזעסן, אַ פאַרטיפטער אינעם לייענען דאָס בוך. איך האָב זיך צו אים צוגעזעצט און געפרעגט וואָס ער לייענט. דאָס איז געווען דער "אָפּשטאַם פון דער משפחה, פריוואַט־אייגנטום און מדינה" פון פרידריך ענגעלס.

– האָסט זיכער נישט געהערט וועגן דעם בוך – זאָגט מיכאַל מיט אַ שמייכל.

איך האָב געלייענט אַ סך, דער עיקר דערציילונגען. איך האָב שוין געקענט די ווערק פון אַיינציקע פוילישע קלאַסיקער, געהאַט אַדורכגעלייענט זשעראָמסקיס "די געשיכטע פון אַן עבירה", שענקעוויטשן, אָזשעשקאָוואַ, פּרוס, שוין אָפּגערעדט פון דער גרויסער צאָל ביכער מיט אַ סענסאַציאָנעל־קרימינעלער טעמאַטיק. פון די וויסנשאַפטלעכע ווערק, האָב איך שוין געהאַט הינטער זיך אַוגוסט פאָרעל, ווייל די דאָזיקע פּראָבלעמען האָבן מיך שטאַרק אינטערעסירט. מיין זאָרגלאָזע, גליקלעכע קינדהייט, האָט נישט אַרויסגערופן סאָציאַלע רעפלעקסן. ערשט אין די יאָרן פון דער שטייגנדיקער אָרעמקייט, האָב איך טייטלמאָל געטראַכט, פאַר וואָס איז געוויסע מענטשן אַזוי גוט און אַנדערע לעבן אין נויט. גאַנץ באַזונדעס האָב איך אַזוי געטראַכט אין דער תקופה, ווען ביי אונדז האָט זיך די לאַגע פאַרערגערט.

מיין פאָטער איז געוואָרן אָרעמער צוליב אייגענער לייכטזיניקייט – און נישט צוליב קאָנקורענץ. דאָך האָב איך כסדר געהאַט ספיקות. איך האָב נישט פאַרשטאַנען, פאַר וואָס איז מיר, דעם ייד, אַזוי שווער צוגעגאַנגען מיטן אָנקומען אין אַ מלוכהשער גימנאַזיע און בכלל, פאַר וואָס זענען יידן ערגער פון אַנדערע, בירגער פון דער צווייטער מדריגה. פאַר וואָס איז פאַר אַ ייד נישט געווען צוטריטלעך אַ מלוכהשער פּאָסטן און ער האָט געמוזט זיך פאַרנעמען מיט מסחר און מלאכה. בלויז אַ דינער שיכט האָט געקענט דערגרייכן בילדונג און פרייע פּראָפעסיעס – דער חלום פון יעדער יידישער משפחה. קוקנדיק דאָ אויף מיכאַלן, דאָ אויפן נאָמען פון בוך, האָב איך זיך אָנגעשטויסן, אַז דאָס איז אַוודאי אַ וויסנשאַפטלעך בוך, וואָס באַרירט זייער אינטערעס אַנטע פּראָבלעמען. אין דעם מאָמענט האָט מיך מער אינטערעסירט די אַנטשטייאונג פון דער משפחה, ווי די אַנטשטייאונג פון פריוואַט־אייגנטום און פון דער מדינה.

– איך קאָן עס דיר אויסבאָרגן, אויב דו ווילסט, נאָר איך עצה דיר צו פאַרשרייבן זיך אין דער ביבליאָטעק פון ל.ס.ס. ("לובעלסקאַ ספּולדזשעלניאַ ספּאָזשיווצוב") אויף דער קרולעווסקע גאַס, ביים שטאָטזייגער. דער אַריינגאַנג איז דורכן שפייז־געוועלב. אַן ערשטקלאַסיקע ביבליאָטעק, פאַר אַ

←

לובלינער געזעלשאַפטלעכע טוער וואָס מ׳דאַרף זיי דערמאָנען

א. סלאָמאַ / טאָראָנטאָ

די געשיכטע פון אונדזער היימשטאָט לובלין מיט אירע 43 טויזנט ייִדן און זייערע געזעלשאַפטלעכע, קולטורעלע און פּאָליטישע אינסטיטוציעס, וואָס איז געוואָרן אָפּגעמעקט דורך די היטלערישע רוצחים – טאָר נישט פאַרגעסן ווערן.

וויל איך דעריבער דערמאָנען פיר געזעלשאַפטלעכע טוער, וועלכע איך האָב געקאָנט פון דער בונדישער סביבה, ווו כ׳בין אויפגעוואָקסן. דער ערשטער איז דער אַלעמען באַקאַנטער ד"ר שלמה הערשנהאָרן, דאָזאָר אין דער ייִדישער קהילה און לאַנגיאָריקער ראַטמאַן אין לובלינער שטאָטראַט. חוץ מזה, איז ער געווען אַריינגעטאָן אין דער אַרבעט פון "טאָז", אַ געזעלשאַפט וואָס האָט געזאָרגט פאַרן געזונט פון די קינדער פון דער לובלינער ייִדישער אָרעמקייט. אַ גאָר וויכטיקער אויפטו פון "טאָז" איז געווען דאָס אויפשטעלן זומער האַלב־קאָלאָניעס פאַר קינדער פון דער ייִדישער אָרעמקייט – פון אונטערן שלאָס, יאַטקע גאַס, שיראָקע, רוסקע און לובאַרטאָווסקע. אין די לעצטע יאָרן פאַר דער מלחמה, האָבן אין אָט די קאָלאָניעס פאַרברענגט אַרום 1200 קינדער. אין דער־אָ אַרבעט איז ד"ר הערשנהאָרן געווען אומדערמידלעך און אַריינגעטאָן בלב ובנפש. זיין גאַנצע משפחה איז אומגעקומען צוזאַמען מיט אַלע לובלינער ייִדן. ער אַליין האָט באַוויזן צו אַנטלויפן און זיך דערשלאָגן קיין אויסטראַליע, ווו ער איז געשטאָרבן אַ פאַראיינזאַמטער און פאַראָבלטער.

אַ צווייטע געשטאַלט פון אַ באַליבטער געזעלשאַפטלעכער טוערין איז געווען בעלא שאפּיראָ, די פאָרשטייערין און פאַרטיידיקערין פון לובלינער ייִדן, וועלטלעכע ווי רעליגיעזע. יאָרן לאַנג איז זי געווען ראַטמאַן און לאַווניק אין לובלינער שטאָטראַט, אַקטיווע טוערין אין די ציש"אָ־שולן, "יאַף", "טאָז" אין אַנדערע ייִדישע אינסטיטוציעס. בעלא שאפּיראָ איז געווען באַקאַנט און באַליבט ווי די קעמפערין פאַר ייִדישע רעכט, ספּעציעל פון די אָרעמע שיכטן פון דער ייִדישער באַפעלקערונג. צוזאַמען מיט איר מאַן, יאַנקל ניסענבוים, רעדאַקטאָר פון "לובלינער טאָגבלאַט", איז זי דערשאָסן געוואָרן אין מיטן גאַס דורך די דייטשישע מערדער.

דער דריטער וואָס איך וויל דערמאָנען, איז לייבל לערער, באַקאַנט צווישן די לובלינער ייִדישע פאָלקס־מאַסן ווי "חבר לערער". ער איז געווען ראַטמאַן און שטאָטראַט, דאָזאָר אין דער ייִדישער קהילה און לאַנגיאָריקער סעקרעטאַר פון גאַרבער־פאַראיין און בעקער־אַרבעטער. די מלחמה־יאָרן האָט לערער איבערגעלעבט אין סאָוועט־רוסלאַנד, שפּעטער געוווינט אַ צייט אין פאַריז און צום סוף זיך באַזעצט אין מאָנטרעאַל. דאָ איז ער ווידער געוואָרן אַקטיוו אין "אַרבעטער־רינג", געווען סעקרעטאַר פון דער לובלינער לאַנדסמאַנשאַפט אין מאָנטרעאַל – ביז זיין אַוועקגיין אין דער אייביקייט מיט אַ צוואַנציק יאָר צוריק.

צום סוף וויל איך נישט אַדורכלאָזן דעם נאָמען פון אהרון ניסענבוים, וואָס איז ערשט מיט אַ פאָר יאָר צוריק אַרויסגעריסן געוואָרן פון אונדז. וועגן אים קאָן מען זאָגן, אַז זיין גאַנץ לעבן האָט ער געווידמעט דעם ייִדישן כּלל. ניסענבוים האָט פאַרנומען פאַרשיידענע געזעלשאַפטלעכע אַמטן אין לובלין, געווען דער סעקרעטאַר פון פאַראיין פון די האַנדלס־אָנגעשטעלטע, דאָזאָר אין דער קהילה און ראַטמאַן אין שטאָטראַט. נאָכן צוריק קומען פון רוסלאַנד, ווו ער האָט איבערגעלעבט די מלחמה־יאָרן, האָט אהרון ניסענבוים געוווינט עטלעכע יאָר אין לובלין און געהאָלפן אויפריכטן דעם קליינעם לובלינער ייִשוב פון די פאַרבליבענע פונעם חורבן. אָנהייב 60קער יאָרן, קומט ניסענבוים קיין קאַנאַדע און באַזעצט זיך אין מאָנטרעאַל ווו עס וווינט זיין ברודער חיים מיט דער משפּחה. אויך דאָ ווערט ניסענבוים אַקטיוו אין דער לובלינער לאַנדסמאַנשאַפט, אין "אַרבעטער־רינג" און אין דער בונדישער אָרגאַניזאַציע. טראָץ זיין באַשיידענער הכנסה, פאַרגעסט ער נישט צו באַשטייערן זיך לטובת פאַרשידענע אינסטיטוציעס, צווישן זיי – "קול־לובלין". יאָר־יערלעך פלעגט ער שיקן אַ סומע געלט דעם שמש פון דער חברה־נושאים שיל, די איינציק־פאַרבליבענער שיל אין לובלין.

וועגן די אַלע געשטאַלטן וואָס איך האָב דערמאָנט, וואָלט מען געדאַרפט שרייבן פיל מער. זיי אַלע, זייערע משפּחות און די אינסטיטוציעס פאַר וועלכע זיי האָבן זיך געמיט, זענען אָפּגעווישט געוואָרן אָן שפּורן דורכן גרויזאַמען שונא פון ייִדישן פאָלק. זאָלן דעריבער מיינע פאָר ווערטער זיין אַ דערמאָנונג פון זייער גוטן נאָמען, וועלכן זיי האָבן איבערגעלאָזן נאָך זיך.

קליינעם אָפּצאָל, אַ זלאָטי אַ חודש – האָט ער גערעדט אָן איבערייס.

צום ערשטן מאָל האָב איך געהערט פון דער ביבליאָטעק. געווען עטלעכע אַזעלכע אין לובלין, צווישן זיי – מיטן נאָמען "קולטוראַ", אָנגעפירט דורך דער מאַמען פון מיין שול־חבר גוטהאַרץ, אַלקאַ גוטהאַרץ. נאָר דאָרט איז דער חודש־אָפּצאָל געווען אַ טייערער.

צוזאַמען מיט מיכאַלן, זענען מיר אַוועק אַ היים און ער האָט נישט אויפגעהערט דערציילן וועגן דער ביבליאָטעק און די ביבליאָטעקאַרין אַדעלאַ, און פון דער אַנגענעמער אַטמאָספער וועלכע הערשט דאָרט, שוין אָפגערעדט פון דער גרויסער צאָל ביכער מיט אַ סאָציאַלן און פּראָגרעסיוון אינהאַלט. ביים געזעגענען זיך ביי אונדזער טויער, האָב איך אים פאַרזיכערט, אַז וואַרשיינלעך וועל איך געניסן פון זיין עצה.

יידן, פארשרייבט!

אברהם קוואטערקאָ

יידן פון ריגע דערציילן, אז ווען די דייטשישע מערדער האָבן געפירט איבער די גאסן דעם גרייז־גרויען יידישן געלערנטן, דעם היסטאָריקער פראָפ׳ שמעון דובנאָוו צום דערשיסן, זאָל דער קדוש האָבן געזאָגט צו די ארומיקע מענטשן: "יידן, פארשרייבט!"

נאָך דער באפרייונג, איז די דאָזיקע צוואה געוואָרן א געבאָט. אין דער ערשטער ריי – פאר די על־פּי־נס לעבן געבליבענע צו פארצייכענען אלץ אויף וואָס פארא אופן זיי קענען, וואָס די נאצישע רוצחים האָבן געטאָן צו אונדזער פאָלק. די היטלער־קרבנות האָבן גענומען פארשרייבן ווי אזוי מ׳האָט אומגעבראכט זייערע טאטעס און מאמעס, שוועסטער און ברידער, די ברייט־פארצווייגטע משפחות. ווי אזוי מען האָט געברענט און פארגאזט די קרבנות אין די קרעמאטאָריע־אויוונס אין גאז־קאמערן פון מאידאנעק און אוישוויץ, טרעבלינקע און בעלזשעץ, סאָביבאָר און כעלמנאָ און אנדערע טויט־לאגערן.

צוזאמען מיט די מענטשן האָבן זיי פארניכטעט די הייזער און וווינונגען, די קולטור און קונסט־אוצרות, שולן און בתי־מדרשים, אלע יידישע אינסטיטוציעס, אלע אָרגאניזאציעס פון קאָלעקטיוון זענען אָפּגעמעקט געוואָרן, אפילו די בית־עלמינס. דאָס אש איז פאנאנדערגעטראָגן געוואָרן דורכן ווינט אין אלע זייטן פון דער וועלט.

ניצול געוואָרן פון טויט איז א קליין הייפעלע. צום גליק, איז נישט צעשטערט געוואָרן די היסטאָרישע יידישע שטאָט לובלין, וואָס איז געוואָרן דער צענטער, וווהין עס האָבן געאיילט פון אומעטום אלע געראטעוועטע יידישע מענער און פרויען, די צוריק געקומענע פון די לאגערן, פון די פארטיזאנער־מחנות, פון די באהעלטענישן. דאָ האָבן די אָפּגעריסענע און אָפּגעשליסענע, קראנקע און שוואכע יידישע מענטשן באקומען די ערשטע הילף.

וועגן דעם אלעם האָט געשריבן די יערלעכע אויסגאבע פון די לובלינער יידן אין ישראל און אין די תפוצות "קול־לובלין", וואָס דערשיינט אין תל־אביב, שוין 27 יאָר.

איצטער האָב איך באקומען דעם נומער 27, מיט א זייער רייכן אינהאלט:

קלאָג־ווערטער איבער דעם טראגיש פארשניטענעם בליענדיקן יידישן ישוב מיט די פילצאָליקע יידישע אינסטיטוציעס, שולן און בתי־מדרשים, קולטור־הייזער און ביבליאָטעקן, אָוונט־קורסן פאר ארבעטער־יוגנט און דראמאטישע קרייזן, ספּאָרט־קלובן און כאָרן, ארבעטס־ווארשטאטן און פראָפעסיאָנעלע פאריינען, הילפס־געזעלשאפטן און געזונטהייט־שוץ. פון דער אנדערער זייט האָבן מיר איינדרוקספולע באשרייבונגען פון דער אלטער היים, וועגן טראדיציע און לעבנס־שטייגער, יידישע יום־טובים, ווי אזוי מ׳האָט אָפּגעהיט די יידישע בית־עולמס און פאראייביקט די קולטור־דענקמעלער.

מען דארף דאָ דערמאָנען דעם אלטן לובלינער תושב ד"ר שמחה בינעם ווייס, וואָס כאָטש ער לעבט היינט אין ווארשע, פאָרט ער יעדע וואָך אין זיין היים־שטאָט, באזוכט די מאכט־אָרגאנען, דערמאָנט זיי דעם צוזאָג וואָס זיי האָבן געגעבן וועגן אָפּהיטן די יידישע מערקווירדיקייטן. דאָס האָט ער צוגעהיט, אז עס זאָל געפייערט ווערן די 450 יאָר פון אלטן יידישן בית־הקברות. ער האָט אויך איניציאירט דאָס אָנקלאפּן אן אָנדענק־טאָוול אויף דער געביידע פון "ישיבת חכמי לובלין", אין וועלכער ס׳געפינט זיך היינט די מעדיצינישע אקאדעמיע. ער האָט דערפירט צום אויפשטעלן אן אָנדענק־צימער פון פארשניטענעם לובלין. מיט איין וואָרט: ער רוט נישט, טוט אלץ וואָס איז מעגלעך, בכדי צו פאראייביקן די ערטער פון יידישער מארטיראָלאָגיע; אלץ, וואָס איז פארבונדן מיט דער יידישער געשיכטע אין לובלין, וואָס איז א באשטאנדטייל פון דער אלגעמיינער געשיכטע פון דער שטאָט.

ד"ר שמחה בינעם ווייס פראָטעסטירט אויך קעגן די פאלן פון שענדן יידישע מצבות, פון צייכענען אנטיסעמיטישע אויפשריפטן, אינטערווענירט ביי די מאכט־אָרגאנען, שרייבט אין דער פרעסע שארפע ארטיקלען קעגן די כאַדעקיש־ענדעקישע וואנדאלן.

★

אָבער לאָמיר זיך אומקערן צום נומער 27 "קול־לובלין". דאָ צייכנט זיך אויס דער פּרעכטיקער רעפּאָרטאזש פון טאלאנטפולן פּובליציסט און טיכטיקן געזעלשאפטלעכן טוער דוד שטאָקפיש, וועלכער דערציילט וועגן די 2 אומפארגעסלעכע טעג, דעם 23 סטן און 24 סטן יולי 1992, בעת וועלכע עס זענען פאָרגעקומען פייערונגען לכבוד דער באנייונג פונעם רעקאָנסטרואירטן בית־הקברות אויף דער וואלעטשניק גאס. צו די פייערונגען, וועלכע עס האָבן אָרגאניזירט און פינאנסירט שרה און מאנפרעד פרענקעל פון אנטווערפען, זענען געקומען חשובע פערזענלעכקייטן פון ישראל, פוילן און אויסלאנד. וועגן די גרויסע יאָרצייט־אקטן האָבן געשריבן אלע פוילישע צייטונגען.

געווען אזעלכע יידן, וועלכע האָבן אָפּגערעדט דאָס פּאָרפאָלק פרענקעל פון זייער פלאן; צו וואָס טויג עס אייך? צו וואָס פטרן אזוי פיל מי און געלט? אָבער די פרענקעלס האָבן זיך נישט געלאָזט אראָפּפירן פון וועג, זיי האָבן פעסט באשלאָסן אלץ צו טאָן, בכדי צו פאראייביקן דעם זכר פון דער יידן־שטאָט.

אויף א סוגעסטיווון אופן באשרייבט דוד שטאָקפיש אלע פייערונגען, וועלכע זענען דורכגעפירט געוואָרן אין די דאָזיקע געדענקפולע יולי־טעג פון 1992. ער גיט איבער די שטימונג, וואָס האָט דעמאָלט געהערשט אויף דעם רעקאָנסטרואירטן בית־הקברות אויף דער וואלעטשניק גאס, בעתן באזוך אויפן אלטן בית־עולם, אין דער געו. ישיבה חכמי לובלין און אין געו. יידישן שפּיטאָל, בעת דער אנטהילונג פון אָנדענק־שטיין אויפן ברודער־קבר פון 36 יידישע פארטיזאנער, אויפן צוזאמענטרעף מיט דער קליינער צאָל יידן, וואָס וווינען היינט אין לובלין, בעתן וויזיט אינעם אָנדענק־צימער, בעת דער געזעגענונג ביים דענקמאָל לזכר די יידן־קדושים פון לובלין און אומגעגנט און אין אנדערער ערטער. דוד שטאָקפיש שרייבט מיט א שיינעם, זאפטיקן יידיש. זיינע ווערטער טרעפן צום הארצן פון יעדן לייענער און רופן ארויס רעפלעקסיעס און זכרונות ביי די ניצול־געוואָרענע פון טויט. איינע פון זיי איז שרה פרענקעל, די פרוי פון מאנפרעד פרענקעל, וועלכע האָבן פלאנירט און דורכגעפירט דעם גרויסן טרויער־און

teatrnn.pl

פאראייביקונגס־אקט.

עס איז כדאי איבערצוחזרן די פשוטע און גלייכצייטיק ווירדיקע ווערטער פון דער פרוי שרה פרענקעל:

– "איך שטיי דאָ פאר אייך ווי איינע פון די נישט פיל אָפּגעראַטעוועטע דורך א נס. צו דעם נס האָבן גורם געווען דער גלה־פּראַלאַט פאָדעמבניאַק און הער יאַנטשאַרעק. לובלין איז מיין געבורט־שטאָט, די שטאָט פון מיין יוגנט און רייפקייט. ליידער, אין דער שוידערלעכער תקופה פון דייטשישן טעראָר, האָב איך און מיין שוועסטער א סך דורכגעמאכט. מיר זענען געווען עדות פון א טעראָר קעגן יידן און פּאָליאַקן. ווי איינע פון די ניצול־געוואָרענע, איז מיין פליכט צו רעדן וועגן דעם אויפן הויכן קול דאָ, אין לובלין און אין אויסלאַנד. דערציילן וועגן דעם קודם־כל דעם יונגן דור פון אונדזערע ביידע פעלקער".

לאָז מיר דערלויבט זיין צוצוגעבן נאָך עטלעכע אָבער פילזאָגנדיקע ווערטער פון מאַנפרעד פרענקעל:

..."אין לובלין האָט געלעבט א גרויסע יידישע קהילה, וואָס איז געווען די פערל פון פוילישן יידנטום און ווי אזעלכע טאָרן מיר זי נישט פארגעסן. דער בית־הקברות מוז בלייבן ווי א מאָנונג, דערינערונג, אז מער וועט אזעלכעס נישט פאסירן... מיר דאַרפן אויך נישט פארגעסן דעם היינטיקן טאָג, דעם 23־סטן יולי 1944, ווען מיט 47 יאָר צוריק איז באפרייט געוואָרן מאַידאַנעק און ס'האָט גענומען א סוף צום פעלקער־מאָרד".

מען דאַרף דאָ צוגעבן, אז דער רעפּאָרטאַזש פון דוד שטאָקפיש איז רייך אילוסטרירט מיט פאָטאָגראַפיעס, וואָס מאכן נאָך מער איינדרוקספול דעם פרעכטיקן מאַטעריאַל.

פון די ווייטערדיקע מאַטעריאַלן דאַרף מען דערמאָנען די באשרייבונג פון אורשולא פשיבילא פון דער פייערלעכקייט געווידמעט 450 יאָר פון אַלטן יידישן בית־הקברות אין לובלין, פאַרזען מיט א בילד פון ד"ר שמחה בינעם ווייס מיט די באַטייליקטע אין די פייערונגען.

פון גרויסן היסטאָרישן ווערט איז די ארבעט פון יידישן געלערנטן נ. שמן, וואָס לעבט אין טאָראָנטאָ "רבנים אין לובלין". מיר גלויבן, אז סיי די רעליגיעזע, סיי די נישט רעליגיעזע יידן וועלן זי לייענען מיט גרויס אינטערעס.

דער קריטיקער יוסף פרידלענדער דערמאָנט אונדז "די ראָל פון ועד ארבע ארצות אין די יידישע קהילות אין פוילן". כאָטש אויף דער דאָזיקער טעמע איז שוין פיל געשריבן געוואָרן, וועלן די לייענער זיך דערוויסן די געשיכטע פון צוריק אויפשטעלן דעם פנקס אָדער זיך דערוויסן די געשיכטע פון דעם פנקס אָדער פנקסים וועלכע זענען נעלם געוואָרן.

א וויכטיק אָרט אין "קול לובלין" פארנעמען די זכרונות פון דער אלטער היים. זיי זענען געשריבן מיט נאָסטאלגיע און ליבשאפט צום אמאָליקן שפרודלדיקן יידישן לעבן, וואָס איז דורך די היטלעריסטישע רוצחים אויף אַן אכזריותדיקן אופן פארטיליקט געוואָרן. צו די מאַטעריאַלן אין נומער 27 פון זשורנאַל, דאַרף מען דערמאָנען "דער דרדקי־חדר פון לאַנגן משה" – פון יוסף אכטמאַן; "אפשר איז ווער געבליבן! רופט אייך אָפּ!" – פון א. געלדמאַן (סאַן פראַנציסקאָ) און אַנדערע.

צו די רעצענזיעס דאַרף מען דערמאָנען די אָפּשאַצונג פון נאַטעק אקערמאַנס "לובלינער דערינערונגען", געשריבן דורך גיטעלע עדעל־שילדקרויט (פאַריז) און "לובלינער יידן פון אלע לענדער, פאראייניקט אייך" (איבערזיכט פון א.ק. (וואַרשע), איבער דעם נומער 26 פון "קול לובלין".

ווי א גוטער פריינד פון די "קינדער פון לובלין", וועלכע קאָנען דינען אלס ביישפּיל פאר אנדערע לאַנדסמאַנשאַפטן

אין פארמלחמהדיקן לובלין. פון לינקס: יאַנקל ניסענבוים, בעלא שאַפּיראָ, אפרים רוזנבלום, פּראָפ' בעלא מאַנדעלסבערג־שילדקרויט.

בלובלין לפני המלחמה: משמאל – יעקב ניסנבוים, בלה שפירא, אפרים רוזנבלום, פרופ' בלה מאנדעלסברג־שילדקרויט

א גרופּע יוגנטלעכע אין לובלין פאַרן חורבן
קבוצת צעירים בלובלים לפני השואה

אין דער וועלט, מוז איך באַגריסן די לובלינער פאר זייערע שיינע איניציאַטיוון, ווי למשל: צו פייערן די געבוירן־יאָרן פון פאַרדינסטפולע אקטיוויסטן, וואָס העלפן פארשטאַרקן די טעטיקייט פון דער אָרגאַניזאַציע; דאָס פרייען זיך מיט די אויפטוען פון די לובלינער (נחת פון לובלינער); דאָס אָפּגעבן אין "קול לובלין" א סך אָרט פאר די קאָרעספּאָנדענטן און לייענער; דאָס צוטיילן סטיפּענדיעס פעיקע שילער און סטודענטן; די אויפזיכט איבער קראַנקע און זקנים – און פון אָפּגעבן כבוד די, וואָס זענען שוין אוועק אין דער אייביקייט, דערמאָנענען זייערע אויפטוען פאר דער יידישער געזעלשאפטלעכקייט.

מיט איין וואָרט – דער נומער 27 פון "קול לובלין" איז אינטערעסאַנט און באלערנדיק און עס קומט דעם הויפּט־רעדאַקטאָר און דער גאַנצער רעדאַקציע א יישר כוח.

("דאָס יידישע וואָרט", נומ' 9, וואַרשע, מאַי 1992)

א בינטל זכרונות פון די קינדער־יאָרן

משה מאנדעלמילך

איך בין געבוירן אין טשעכיוו, ביי חסידישע עלטערן, וואָס האָבן געהאט א שפייז־געוועלב. מיך האָט מען גערופן משהלע שאיע מאריס. צו 3 יאָר האָט מען מיך געפירט אין חדר, צום רבין שלמה מילכיקער. די רביצין האָט מען גערופן שיינדאלע.

דער אריינגאנג אין חדר איז געווען דורך אן אלקערל, מיט א דערבייאיק קעכאלע. געלערנט האָט מען אין א גרויסן צימער מיט בענק און א לאנגן טיש. ביי דער מזרח־וואנט איז געשטאנען אן ארון קודש. שבת האָט מען געדאווענט אין אונדזער חדר. אז אין א יידישער שטוב איז געבוירן געוואָרן א קינד, זענען מיר יעדן טאָג, נאָכן לייענען קריאת־שמע, אוועק מיטן רבין צו דער קינפעטאָרין מיט "א גוט אָוונט דעם קליינעם ייִנגעלע". אינעם צימער פון דער קימפעטאָרין זענען די ווענט געווען באהאָנגען מיט שיר המעלותן און אויך סגולה־בלעטלעך ס׳זאָל ניט געשען קיין שלעכטס. א טאָג פארן ברית, האָבן די קינדער באקומען וויין און קיכלעך. אגב, איז דער חדר געווען זייער א ריינער.

אז מ׳איז א ביסל אונטערגעוואָקסן, האָט מען שוין געלערנט חומש מיט רש"י ביי יעקב מלמד, דער זיידע פון פארשטאָרבענעם יאנקעלע פעלדמאן ז"ל. דער חדר האָט זיך געפינען "אין געסעלע" ווו צום סוף איז געווען דער אריינגאנג אין בית הקברות. איך געדענק, אז אין דעם געסעלע האָט געוווינט שמואל וואלערקי, וואָס האָט געצויגן חיונה פון זיינע צוויי פערד מיטן וואָגן. איידער ער איז ארויסגעפאָרן, האָט ער די פערד באפוצט מיט קאָליריקע בענדאלעך און שלייפעלעך.

אין נאָוועמבער 1917, ווען מ׳האָט זיך דערוווּסט וועגן דער באלפור־דעקלאראציע, האָבן די ציוניסטישע פארטייען אין שטאָט גערופן צו אן אלגעמיינער יידישער דעמאָנסטראציע. איך בין דעמאָלט אלט געווען 8 יאָר. דער טרעפפונקט איז געווען אויף לובארטאָווסקע גאס, פאר שיפס הויז. נאָך מיט א טאָג פריער, האָט שמואל וואלערקי געזאָגט, אז ער וויל גיין צוזאמען מיט אונדז, די חדר־קינדער. נאָר מיר דארפן זיך צושטעלן, אָנגעטאָן אין די שבתדיקע בגדים. מיר האָבן אפילו צוגעגרייט א פאָן. ער האָט די 20 קינדער אויסגעשטעלט אין א ריי, צו צוויי, און מיר האָבן פון געסעלע אין קליין טשעכיוו זיך אוועקגעלאָזט דורך א בריק. דאָרט איז געווען האָכמאנס וואסער־מיל. אויפן וועג איז אויך געווען א קלויסטער. ענדלעך זענען מיר צוגעקומען אויף דער באָניפראטערסקע גאס און פארקערעוועט אויף לינקס, אין דער ריכטונג פון דער לובארטאָווסקע.

פאר שיפס הויז האָבן מיר געטראָפן א גרויסן עולם. אויפן באלקאָן פון דער משפחה גראָסמאן זענען געשטאנען די פאָרשטייער פון די פארטייען: לאָזער ניסענבוים ז"ל, שבח לעווענשטיין ז"ל, ווייסעלפיש, וואכאָלדער, מאָקאָטאָווסקי און די פרוי קאָרן.

צי געדענקט ווער יענע דעמאָנסטראציע פון די קינדער? אויב יאָ — ביטע שרייבן אויף מיין אדרעס:
ראשון לציון, רח׳ בן זאב 6/12. — אָדער טעלעפאָנירן: 996582 (03).

א באזוך אין רעדאקציע פון א יידישער צייטונג אין ניו־יאָרק

אפרים איינשטיין

אין חודש אויגוסט 1955, איז אין ירושלים געשטאָרבן מיין ברודער בנימין ז"ל. מיין צער און טרויער איז געווען אומדערטרעגלעך. געטרייסט האָב איך זיך מיט דעם, אז אין ניו־יאָרק געפינט זיך מיינער א ברודער, וועלכן איך האָב כמעט נישט געדענקט. ער האָט פארלאָזט פוילן אין יאָר 1914. האָב איך באשלאָסן צו באקענען דעם ברודער, מיט וועמען כ׳האָב איינגעשטעלט א בריוולעכן קאָנטאקט ערשט אין יאָר 1935, מיט מיין אָנקומען קיין ארץ־ישראל.

אזוי ווי מיר איז געווען באוווּסט דער שטארקער אינטערעס פון דער אמעריקאנער פרעסע צו דערלאנגען אירע לייענערס סענסאציאָנאלע און פיקאנטע געשיכטעס, האָב איך נאָך פון תל־אביב געשריבן א בריוו צום "מאָרגן־זשורנאל", אז איך קום קיין ניו־יאָרק זיך טרעפן מיט א ברודער, וועמען כ׳האָב נישט געזען גאנצע 50 יאָר, ווייל ער האָט מיך איבערגעלאָזט אין פוילן, ווען כ׳בין געווען א קינד. און אויב זיי אינטערעסירט אזא באגעגעניש, זאָלן זיי צושיקן א רעפאָרטער און ברענגען פאר די לייענערס א "סקופ". קיין רעפאָרטער האָבן זיי ניט געשיקט, נאָר שפעטער זיך פארענטפערט בריוולעך און טעלעפאָניש. דערביי האָבן זיי געבעטן, כ׳זאָל אליין עפעס אָנשרייבן וועגן דעם צוזאמענטרעף. איך האָב זיי דאָס נישט צוליב געטאָן, ווייל כ׳האָב איינגעזען, אז די אנווועזנהייט פון א פרעמדן מענטש, וואָלט נאָר אָפּגעשוואכט די אינטימקייט און הארציקייט פון א משפחהדיקן צוזאמענטרעף.

מיין ברודער מיט זיין פרוי האָבן מיך אָפּגעוואַרט אין ניו־יאָרקער פאָרט, ווען כ׳בין אויף דער ארץ־ישראלדיקער שיף "ציון" אָנגעקומען אהין מיט נאָך 2 טויזנט אימיגראנטן און טוריסטן. מיר האָבן זיך שנעל געפונען, א דאנק דעם איינפאל פון מיין ברודער אוועקצושטעלן צוויי נעגערס מיט א טראנספאָראנט מיט גרויסע אותיות: "מיסטער איינשטיין — אייער ברודער סעם ווארט אויף אייך".

מענטשן האָבן זיך צונויפגעזאמלט ארום אונדז, זיי האָבן דערפילט א סענסאציע. א קלייניקייט — ברידער האָבן זיך נישט געזען 50 יאָר! די וואָס האָבן אין מיר דערקענט אן ארץ־ישראלדיקן, האָבן געשטעלט אויסטערלישע פראגן. איינער האָט פאָרויסגעזאָגט, אז אין אמעריקע וועט מען מיך רופן פרעד און נישט אפרים. א צווייטער איז געווען זיכער, אז "אויב

איר בלייבט אין די סטעיט א חודש, וועט מען אייך נישט דערקענען".

מיין ברודער רוימט מיר איין א סוד – "לאָמיר גיין. פאר זיי איז דאָס א סקופּ און מיר האָבן נאָך אדורכצוריידן א סך ענינים". נאָך 2 שעה פאָרן אין זיין קאַר, זענען מיר אָנגעקומען צו אים א היים. אויפן וועג, פאָרנדיק, האָט ער מיר געגעבן צו פארשטיין וואָס איז אזוינס אמעריקע, הגם מיר האָט זיך געוואָלט אָנקוקן די ניו־יאָרקער לאנדשאפט. דער טאָג איז געווען א הייסער, נאָך שווערער ווי אונדזערס א חמסין – האָב איך געטראכט.

צומאָרגנס זאָגט מיין ברודער, אז ער וויל מיט מיר כאפּן אן ערנסטן שמועס. ער איז גליקלעך וואָס איך בין געקומען, נאָר וואָרנט מיך, אז אין קאָלומבוסעס מדינה איז יעדער איינער "ביזי", צייט איז דאָרט א טייער ארטיקל. "ביזנעס בעפאָר פלעזשער" איז א הייליק געבאָט פארן אמעריקאנער.

דערהערט אזעלכע רייד, האָב איך מסכים געווען מיט מיין ברודער, בזונדערס נאָך דעם, ווי ער האָט מיר אויפגעקלערט, אז ווי נאָר ער וועט האָבן א ביסל צייט, "וועט עס זיין פאר דיר". נאָך האָב איך זיך דערוווסט, אז מען ארבעט דאָרט אויך שבת און זונטיק. פון דעם אלעמען איז מיר געוואָרן קלאָר, אז איך קאָן זיך באפרייען פון זיין אפּוטרופּסות – און כ'בין ארויס אין גאס.

א טראָפּן ענגליש האָב איך גערעדט און צוויי טראָפּנס פארשטיי איך ניט שלעכט, אזוי אז כ'וועל ניט פארלוירן גיין. דאָס ערשטע האָב איך געקויפט די יידישע טאָג־צייטונג "מאָרגן־זשורנאל" און זעץ זיך אוועק אין א קאפע, כדי דאָרט עפּעס טרינקען און אויך ארייננקוקן אין דער צייטונג. מיט אמאָל געפין איך דאָרט אן ארטיקל פון אונדזער בן־עיר, דער שרייבער, פּובליציסט און עסייאיסט יעקב גלאטשטיין, וואָס בייזערט זיך שטארק, הלמאי אין די לעצטע צוויי וואָכן האָט די ניו־יאָרקער ראדיאָ־סטאציע געווידמעט אירס א פּראָגראם דער קולטור און ליטעראטור פון אלע פעלקער אין דער וועלט, אָבער יידיש און העברעיש זענען בכלל נישט דערמאָנט געוואָרן. און ער וווּנדערט זיך אויך, וואָס קיין איין ניו־יאָרקער ייד האָט נישט רעאגירט אויף דער "פארגעסנקייט" פון די צוויי שפּראכן. און איך האָב זיך געוווּנדעט אויף יעקב גלאטשטיין, וואָס איז געקומען פון לובלין קיין ניו־יאָרק אין יאָר 1919, איז גוט באקאנט מיטן לעבן פון די יידן אין דער גרויסער שטאָט, אז א פערטל פון זייערע לעבנס, פארברענגט מען דאָך אין "קאר", ד.ה. אין אויטאָ.

איך האָב וועגן דעם ענין אָנגעשריבן א בריוו אין רעדאקציע פון "מאָרגן־זשורנאל" און מיט א טעקסי געפאָרן אהין, כדי אייגנהענטיק איבערגעבן דעם בריוו. מ'האָט מיך ארייננגעפירט צום רעדאקטאָר וואָס האָט מיר אנטקעגן געטראָגן א ברייטן "שלום עליכם ליהודי מארץ הקודש". אויף מיין פראגע, פון וואנען ווייסט ער אז איך בין פון ארץ־ישראל, ענטפערט ער – "דער שטאָלצער גאנג און דער פלאם אין די אויגן, זאָגט מיר פון וואנען איר קומט". ער פרעגט, צו וואָס בין איך געקומען? איך דערצייל אים ווי כ'בין געוואָרן באאיינדרוקט פון יעקב גלאטשטיינס טענה – און איך בעט אָפּדרוקן מיין בריוו אין דער צייטונג. נאָכן איבערלייענען דעם בריוו דערקלערט מיר דער רעדאקטאָר, אז ער באוווּנדערט מיך, א יונגערמאן (ס'איז געווען אין יאָר 1957), וואָס אנשטאט צו פארברענגען אין ניו־יאָרק, ווי עס פּאסט פאר א טוריסט, פארנעמט איר זיך גאָר מיט עבודת הקודש. דאָך קאָן איך נישט אָפּדרוקן דעם בריוו, ווייל אונדזערע לייענער וועלן אייער יידיש ניט פארשטיין. אייער יידיש פּאסט פאר ווארשע, ווילנע און נאָך אזעלכע שטעט.

אינמיטן אונדזער געשפּרעך קומט אריין אן עלטערער מענטש, נאָר פול מיט לעבן, און צוהערנדיק זיך צו אונדזער שמועס, רופט ער זיך אָן:

– וואָס איז דער ייד שולדיק, אז איר האָט גענומען א לעבעדיקע, שפּרודלדיקע יידישע שפּראך מיט א רייכער ליטעראטור און זי פארוואנדלט אין א מיסטקאסטן...

איך האָב ביי זיך אָנגעקוואָלן. און דער ייד שטעלט זיך פאר מיר פאָר: – איך בין פסח בימקאָ. איך בין אויך א שטיקל מחותן צו יידיש.

דערהערט זיין נאָמען, פרעג איך אים: – זייט איר טאקע פּ. בימקאָ, דער מחבר פון דער פּיעסע "גנבים"?, וועלכע האָט געהאט גרויס דערפאָלג אין די פּוילישע שטעט און שטעטלעך, און איבערגעלאָזט נאָך זיך די פּאָפּולערע קללה "א פייער זוכט דיך".

דער ייד איז מלא שמחה פון מיין אנטדעקונג, ער נעמט מיך ארום מיט פריינדשאפט און זאָגט א צופרידענער, אז "געבענטשט זאָל זיין דער היינטיקער טאָג, וואָס האָט מיך געבראכט אהער". ער לאדט מיך איין אויף מיטאָג, אויך זעלמאנאָוויטשן, דער מאן וואָס האָט געפּסלט מיין בריוו אין רעדאקציע, ווייל ער איז נישט דרוקפעיק. איך האָב געמוזט אָפּזאָגן דער איינלאדונג, ווייל דעם זעלבן טאָג האָב איך באדארפט באזוכן קאנאדע און אויך זען דעם וואסערפאל ניאגארא.

לאנדסמאנשאפטן אין ישראל

דוד שטאָקפיש

שוין אין אָנהייב פון היינטיקן יאָרהונדערט, איז דאָס יידיש־געזעלשאפטלעכע לעבן, ווי אונדזער יידיש לשון באַרייכערט געוואָרן מיט נאָך א וואָרט, בעצם – מיט נאָך א דערשיינונג, וואָס הייסט לאנדסמאנשאפט. דאָס איז פאָרגעקומען אין צפון אמעריקע, ווו יידן פון שטעט און שטעטלעך, איינגעוואנדערטע פון מזרח אייראָפּע, האָבן געשאפן אָרגאניזאציעס, געזעלשאפטן, "שטיבלעך" אָדער חברה'ס, ווו מ'האָט זיך געטראָפן מיט היימישע מענטשן אויף דער פרעמדער, אומבאקאנטער ערד, כדי זיך ארויסצוהעלפן מיט ראַט און טאַט. אז די דאָזיקע געזעלשאפטן זענען זיך פונאנדערגעוואקסן און אוועקגעשטעלט אויף א פעסטן באָדן, האָט מען אויך אָנגעהויבן זאָרגן פאר די קרובים, וואָס זענען געבליבן אין פּוילן, רוסלאנד, רומעניע און אין די באלטישע לענדער. די זאָרג איז געווען פארן פרט, ווי פארן כלל: סיי פאר עלטערן, שוועסטער און ברידער, פאר כלה'ס און פרויען; סיי פאר גאנצע קהילות און זייערע אינסטיטוציעס, ווי א יידיש שפּיטאָל, א יתומים־הויז, א שול און א שיל. די דאָזיקע הילף פארן יחיד ווי פארן קאָלעקטיוו, האָט פארלייכטערט דעם עול פרנסה פון דער אָרעמער משפּחה אין שטעטל, ווי אין דער

גרויסער שטאָט, און אויך דערמעגלעכט דעם קיום פון געזעלשאַפטלעכע, פילאַנטראָפּישע און רעליגיעזע אינסטיטוציעס אין דער אַלטער היים.

א

אויך אין אַנדערע אײַנוואַנדערונג־לענדער, ווי דרום אַפריקע, לאַטײַן־אַמעריקע און מערב אייראָפּע, זענען מיר געווען עדות פון אַן ענלעכער דערשײַנונג. אַפילו דער קלײנער ייִדישער ישוב אין ארץ־ישראל, איז ניט געבליבן הינטערשטעליק אויף דעם געביט. אין די יאָרן צווישן ביידע וועלט־מלחמות, איז שטאַרק אַקטיוויזירט געוואָרן די טעטיקייט פון די לאַנדסמאַנשאַפטן אויף אַזאַ מדריגה, אַז ס'איז זיך ניט פאַרצושטעלן אַ פאַרבעסערטער ניוואָ פון ייִדיש לעבן אין מזרח אייראָפּע אין די יאָרן 1939־1918, אָן דער ברודערלעכער הילף פון די לאַנדסמאַנשאַפטן־אָרגאַניזאַציעס.

און נישט קיין וווּנדער. ווײַל דאָס ייִדישע שטעטל אין אייראָפּע פאַרן חורבן, איז געווען אַן אומאויסשעפּלעכער קוואַל פאַר גײַסטיקע ווערטן און משפּחהדיקער צוגעבינדנקייט. אַפילו נאָכן אויסוואַנדערן מעבר לים, איז די דאָזיקע קייט נישט געוואָרן איבערגעריסן. די לאַנדסמאַנשאַפטן, ווי דער יחיד דער בן־עיר, האָבן זיך געזען ווי אַ המשך פון יענעם לעבנסשטייגער. נאָכן אומברענגען אין אייראָפּע אַ דריטל פון אונדזער פאָלק, איז דאָך אַוודאי געווען נויטווענדיק צו שאַפן נײַע לאַנדסמאַנשאַפטן און אַקטיוויזירן די שוין עקזיסטירנדיקע, וואָס איז טאַקע געשען מיט אַ סך שווּנג און איניציאַטיוו. און זיי האָבן אַרײַנגעשריבן אַ הערלעכן בלאַט געשיכטע פון קעגנזײַטיקער הילף און רעקאָנסטרוקציע פונעם ייִדיש־געזעלשאַפטלעכן לעבן און פון פּראָ־ישׂראלדיקע אַקטיוויטעטן.

פאַר דעם עלטערן דור אימיגראַנטן ביז דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווי פאַר די געקומענע נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה אין ביידע אַמעריקעס, אויסטראַליע, קאַנאַדע און אייראָפּע, איז זייער ערשטער אַדרעס געווען – די לאַנדסמאַנשאַפט. דאָרט איז דער נײַ־געקומענער געווען פאַרזיכערט מיט ידיעות און הילף וואָס שייך דער אײַנאָרדענונג אויף אַרבעט, אויסגעפינען אַ דירה, דערוויסן זיך פון קרובים און פרײַנט. נאָר אויסער דער הילף פאַרן יחיד, האָבן די לאַנדסמאַנשאַפטן זיך אויסגעצייכנט מיט זייער זאָרג פאַרן קאָלעקטיוו. פון יענער זײַט אָקעאַן, זענען דערהאַלטן געוואָרן באַדײַטנדיקע געלט־סומען פאַר די באַדערפענישן פון אַ סך קהילות, זייערע אַנשטאַלטן און אינסטיטוציעס. די לאַנדסלײַט פון אַ פּויליש שטעטל אין ניו־יאָרק האָבן נישט פאַרגעסן די אַלטע היים. עס האָבן זיך אײַנגעשטעלט קעגנזײַטיקע פאַרבינדונגען, בשותּפותדיקע אינטערעסן און צוזאַמענאַרבעט. אין יענער תּקופה, האָט די הילף פונעם "פעטער פון אַמעריקע" געמיינט, קודם כּל – הילף פון די לאַנדסמאַנשאַפטן.

ב

אויך די מאַנדאַטאָרישע ארץ־ישראל, "די מדינה אונטערוועגנס", אין וועלכער די עליה האָט געמוזט אַדורכגיין דעם שמאָלן פילטער פון דער בריטישער סערטיפיקאַטן־פּאָליטיק, שוין אָפּגערעדט פון די אָפּטע קריזיסן, אַרבעטלאָזיקייט, נויט – האָט פאַרשטאַנען די וויכטיקייט פון לאַנדסמאַנשאַפטן. אויך דאָ אָרגאַניזירן זיך ייִדן פון איין אָפּשטאַם־לאַנד און אָרט, כּדי העלפן אויפנעמען דעם נײַעם עולה און שטיין אין פאַרבינדונג מיט דער אַלטער היים. אַוודאַי איז די מאַטעריעלע שטיצע פון דאַנען נישט געווען – און אויך נישט געקאָנט זײַן – אַזאַ עפעקטיווע, ווי פון די פאַראייניקטע שטאַטן. אָבער די כּוונות און צילן זענען געווען די זעלבע: קעגנזײַטיקע הילף, פאַרבינדונגען מיט די משפּחות און דעם אָרט.

שוין אין יאָר 1925, ווען דער ייִדישער ישוב אין ארץ־ישראל האָט געציילט בסך־הכּל 34.386 (פיר און דרײַסיק טויזנט דרײַ הונדערט זעקס און אַכציק!) נפשות, איז געגרינדעט געוואָרן די התאחדות עולי פולין (פאַראייניקונג פון עולים פון פּוילן). דאָס איז געשען בעת דער פערטער (מאַסן=) עליה, די אַ.ג. "גראַבסקי־עליה"*. גלײַכצײַטיק איז געשאַפן געוואָרן אַ גמילות־חסדים קאַסע, אַ דאַנק אַ געשאַנק פון דעם אַמעריקאַנער ייִד נתן שטראַוס – 600 פונט, ווי אויך באַשטײַערונגען פון דער ייִדישער אַגענץ, געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס און יחידים. מיט 4 יאָר שפּעטער, איז די קאַסע פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַן אַקציע־געזעלשאַפט פאַר קאָנסטרוקטיווע הלוואות אַ.נ. "באַנק עולי פּולניה". נאָר די עיקרדיקע באַשעפטיקונג פון דער התאחדות איז געווען: סאָציאַלע הילף, אויסזוכן אַרבעט־ערטער, פּראָדוקטיוויזאַציע און פאַרבינדונגען מיט די לאַנדסמאַנשאַפטן, וואָס האָבן אָנגעהויבן זיך צו אָרגאַניזירן.

אין יאָר 1939, נאָכן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, האָט די התאחדות איניציאירט די גרינדונג פון אַ ספּעציעלן הילפס־קאָמיטעט פאַר די ייִדן אין פּוילן. אויך די ייִדישע אַגענץ (סוכנות) האָט געשאַפן אַן ענלעכן קאָמיטעט, בראש מיט יצחק גרינבוים, אליהו דאָבקין, מ. שאַפּיראָ, ד"ר עמיל שמאָראַק. נאָך דעם ווי דער סוכנות איז אין יאָר 1940 געלונגען אַראָפּצוברענגען פון ווילנע הונדערט באַוווּסטע ציוניסטישע עסקנים, צווישן זיי – ד"ר ה. ראָזמאַרין, אַדוו' אַ. האַרטגלאַס, ד"ר מ. קליינבוים (שפּעטער – משה סנה), ד"ר אַ. סטופּ, י. קלאַרמאַן און אַנ"ד, איז אויפגעשטעלט געוואָרן דער "פאַראייניקטער קאָמיטעט צו הילף די פּוילישע ייִדן", וועלכער האָט געזאָרגט פאַר דער מאַטעריעלער, גײַסטיקער און געזעלשאַפטלעכער אַבסאָרבציע פון אײנצלנע און גרופּן פון פּוילישע ייִדן, ווען ס'איז אין די מלחמה־יאָרן געלונגען זיך צו דערשלאָגן צו די ברעגעס פון ארץ־ישראל.

פון נישט קלענערער וויכטיקייט איז געווען די אָרגאַניזירונג פון די באַוווּסטע טראַנספּאָרטן פון שפּײַז און קליידונג־פּעקלעך צו פּוילישע ייִדן, וואָס האָבן אין די מלחמה־יאָרן זיך געפינען, ווי פּליטים, אין סאָוועט־רוסלאַנד. דער דערמאָנטער קאָמיטעט האָט צו פאַרצייכענען נאָך אַ וויכטיקן אויפטו: די רעטונג־אַקציע פאַר צענדליקער קינדער, אָפּשטאַמיקע פון פּוילן, וואָס זענען דורך טעהעראַן געבראַכט געוואָרן פון ראַטן־פאַרבאַנד קיין ארץ־ישראל.

אין יאָר 1945, מיטן פאַרענדיקן די צווייטע וועלט־מלחמה, האָט זיך אויפגעלייזט דער קאָמיטעט און די התאחדות עולי פולין איז ווידער געשטעלט געוואָרן אין צענטער פון דער לאַנדסמאַנשאַפט־טעטיקייט לטובת די נײַע עולים פון דער שארית הפּליטה. מיט דער צײַט איז די דאָזיקע קערפּערשאַפט פאַרוואַנדלט געוואָרן אין דער דאַך־אָרגאַניזאַציע פון אַלע לאַנדסמאַנשאַפטן פון פּוילישע ייִדן, וועלכע האָט איר הויפּט־ציל פאָרמולירט מיט די פאָלגנדיקע ווערטער: "פאַרבינדן די אָפּשטאַמיקע פון פּוילן מיטן ציל צו שאַפן אַ געזעלשאַפטלעכן, קולטורעלן און עקאָנאָמישן אָנשפּאַר פאַר עולים פון פּוילן, ווי אויך כּדי אָפּצוהיטן די היסטאָרישע, קולטורעלע און געזעלשאַפטלעכע ווערטן פון פּוילישן ייִדנטום"

די 40־יאָריקע פּראַקטיק האָט באַוויזן, אַז דאָס זענען נישט

געווען סתם ווערטער, נאָר ממשותדיקע אויפטוען און דערגרייכונגען פון די באַזונדערע לאַנדסמאַנשאַפטן און איר צענטראַלע.

ג

מיטן אנטשטיין פון מדינת ישראל און א דאנק דער מאסן־עליה אין די יאָרן 1948־1951, האָט זיך אָנגעהויבן א לעבהאַפטע טעטיקייט פון די לאַנדסמאַנשאַפטן־אָרגאַניזאַציעס. די ניי־געקומענע האָבן קודם כל געזוכט שטעטישע, היימישע יידן, וואָס האָט געשטויסן צו באַנייען די אַרבעט פון די שוין פאַראַנענע, נאָר אין גרעסטן טייל "איינגעשלאָפענע" אָרגאַניזאַציעס, אָדער אויפשטעלן נייע, לטובת די יידן פון דעם זעלבן אָרט. אויפן חשבון פון די אלע לאַנדסמאַנשאַפטן לאָזט זיך פאַרצייכענען א גאַנצע ריי אויפטוען, מיט וועלכע די דאָזיקע פשוטע פאָלקס־מענטשן פון די אַמאָליקע שטעטלעך און שטעט פון דער יידישער דיאַספּאָרע, מעגן זיין שטאָלץ.

לאָמיר אויסרעכענען נאָר א טייל פון די אויפטוען: דאָס ערשטע אָרט פאַרנעמט, אָן שום ספק, דער ענין פון פאַראייביקן די הונדערטער יידישע קהילות, וועלכע די היטלעריסטישע רוצחים האָבן אָפּגעווישט פון דער ערד.

★ עטלעכע הונדערט יזכור־ביכער זענען דערשינען אין לאַנד, א דאַנק דער איניציאַטיוו פון די לאַנדסמאַנשאַפטן, מיט זייערע פינאַנסיעלע מיטלען און שווערער מי. די ספרים האָבן אויף א בכבודיקן אופן פאַראייביקט די אומגעבראַכטע קהילות.

★ צענדליקער מאָנומענטן און מצבות, ווי אויך אָנדענק־שטיינער, מיט די נעמען פון די שטעט, שטעטלעך און ישובים, זענען אויפגעשטעלט געוואָרן אויף די בתי־עלמינס אין קרית שאול, נחלת יצחק און חולון, ווי אין יער הקדושים.

★ אין "מרתף השואה" אין ירושלים געפינען זיך מצבות לזכר הונדערטער פאַרשניטענע יידישע קהילות פון פאַרמלחמהדיקן פוילן.

★ פיל לאַנדסמאַנשאַפטן האָבן אויך עטאַבלירט סטיפּענדיעס פאַר סטודענטן, פאָרשערס, שילערס אין לאַנד און אין אויסלאַנד, אויפן נאָמען פון זייער אומגעבראַכטער קהילה, ווי אויך באַשטימט ספּעציעלע קולטור־פאָנדן און ליטעראַטור־פרייזן פאַר פען־מענטשן. אזא פרייז האָט ניט איין יידישן צי העברעישן שרייבער דערמוטיקט ארויסצוגעבן זיין בוך, מיט א דערמאָנונג פון דער לאַנדסמאַנשאַפט, וועלכע האָט געהאָלפן ארויסגעבן דעם ספר, וואָס איז אויך געווען א בכבודיקע פאָרם פון פאַראייביקונג און זכרון.

★ נאָך דעם גרויסן חורבן פון אייראָפּעישן יידנטום איז מען געוואָרן פאַריתומט און עלנט. נאָר די לאַנדסמאַנשאַפטן האָבן ווי פאַרגיטיקט די דאָזיקע איינזאַמקייט, מיטן צונויפברענגען די בני־עיר אונטער איין דאַך, אין איין געזעלשאַפט. פון א באַזונדערן באַטייט איז געווען דער קאָלעקטיווער "קדיש", ווי מ'האָט באַצייכנט די יזכור־אָוונטן נאָך די אומגעקומענע קדושים, אדורכגעפירט ווי א יאָרצייט־דאַטע, ווען פון די געטאָס זענען טראַנספּאָרטירט געוואָרן די לעצטע יידן, ווו זיי זענען אומגעקומען אין די נאַצישע טויט־לאַגערן.

★ א ריי מיטלשולן און פאָלקסשולן אין ישראל האָבן אדאַפּטירט די אומגעקומענע קהילות אין אייראָפּע אין די יאָרן פון דער צווייטער וועלט־מלחמה און שילערס פון די שולן טרעטן אויף מיט ספּעציעל צוגעגרייטע פּראָגראַמען אויף די יזכור־אַקטן פון די לאַנדסמאַנשאַפטן און לערנען די געשיכטע פון דער אדאַפּטירטער קהילה.

★ אין די אַרכיוון פון די לאַנדסמאַנשאַפטן אין ישראל געפינען זיך אָן א צאָל דאַנק־בריוו און קוויטירונגען פון צה"ל, פונעם ועד למען החייל (קאָמיטעט פאַרן זעלנער), פון שפּיטאָלן, אינוואַלידן־היימען, קינדער־אַנשטאַלטן, אוניווערסיטעטן, יד ושם, שולן, בתי־כנסת, רעליגיעזע און וועלטלעכע אינסטיטוציעס, וואָס האָבן באַקומען איינמאָליקע צי רעגולערע געלט־סומען.

★ נאָר דאָס שענסטע בלאַט אין דער געשיכטע פון אויפנעמען אין ישראל די נייע עולים, האָבן פאַרשריבן די לאַנדסמאַנשאַפטן, א דאַנק דער הילף ביים איינאָרדענען אין דער יידישער מדינה זייערס א בן־עיר. אויסער די אָפיציעלע אינסטאַנצן און אַמטן, וואָס האָבן זיך באַשעפטיקט מיט העלפן דעם ניי־געקומענעם, איז אויך די לאַנדסמאַנשאַפט געווען פאַרן עולה א זייער וויכטיקער אדרעס אין די 50קער יאָרן און שפּעטער. ביי כמעט יעדער לאַנדסמאַנשאַפט האָט עקזיסטירט א גמילות־חסדים קאַסע, וועלכע האָט דערמעגלעכט דעם נייעם עולה צו באַקומען א הלוואה אויף באַקוועמע באַדינגונגען; געזוכט פאַר אים אַרבעט און א דירה; און דאָס וויכטיקסטע – געשאַפן אַרום אים אַן אַטמאָספער פון זאָרג, אויפמערקזאַמקייט, אינטערעס און הילף; פאַרלייכטערט ביים אויסגעפינען קרובים, פריינד, חברים.

★ א געוויסע צאָל לאַנדסמאַנשאַפטן האָבן זיך איינגעשאַפן אייגענע לאָקאַלן, זאַלן, אפילו בנינים, אין וועלכע ס'איז אָנגעגאַנגען א געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט אין די ראַמען פון דער אייגענער אָרגאַניזאַציע. בעת א טייל האָט זיך באַגנוגנט נאָר מיטן אדורכפירן דעם יערלעכן יזכור־אַקט אין געדונגענע זאַלן, האָבן די אַנדערע איינגעאָרדנט במשך דעם יאָר אויך מסיבות, צוזאַמענטרעפן, אויספלוגן און אויפנאַמעס פאַר געסט פון אויסלאַנד.

★ אייניקע לאַנדסמאַנשאַפטן אין ישראל גיבן ארויס אַן אייגענעם זשורנאַל, מיט זכרונות פון אַמאָל און פון דער שואה.

אויב רעזומירן די אויפטוען פון די לאַנדסמאַנשאַפטן אין איין זאַץ, לאָזט זיך זאָגן, אַז די דאָזיקע טעטיקייט האָט ארומגענומען א סך געביטן פון סאָציאַלער הילף, פאַראייביקונג, קולטור־געזעלשאַפטלעכע אונטערנעמונגען און – משפּחהדיקייט.

ד

ס'איז א טעות צו מיינען, אַז די לאַנדסמאַנשאַפטלעכע טעטיקייט אין ישראל האָט זיך באַגרענעצט נאָר צו די פוילישע יידן. לכבוד דעם אויסוואַל פון יצחק נבון אויפן אַמט פון נשיא (פּרעזידענט) פון מדינת ישראל, האָב איך באַקומען אַן איינלאַדונג פונעם וועלט־פאַרבאַנד פון די צפון־אַפריקאַנער יידן צו באַטייליקן זיך אינעם קבלת־פנים לכבוד דעם מדינה־פּרעזידענט. זענען אונטער דער דערמאָנטער איינלאַדונג, אויך געווען אונטערגעשריבן נאָך א דריי צענדליק צענטראַלע אָרגאַניזאַציעס, וועלכע נעמען אַרום יידישע שבטים און עולים פון לענדער און שטעט: אַביסיניע, פּערסיע, אַמעריקע און קאַנאַדע, ראַטן־פאַרבאַנד, בוכאַרער יידן, ענגלאַנד, אויסטראַליע, ניו־זעלאַנד, גרוזיע, דרום אַפריקע, דמשק, אונגאַרן, אינדיע, האָלאַנד, גריכנלאַנד, קורדיסטאַן, ליביע, מאַראָקאָ, עגיפּטן, סיריע, פוילן, פראַנקרייך, רומעניע, טשעכאָסלאָוואַקיי, טערקיי, טוניס, תימן און נאָך און נאָך – און זיי אַלע פירן א געבענטשטע טעטיקייט, לויטן "מאָדעל" פון די פוילישע לאַנדסמאַנשאַפטן.

אוודאי איז צו שטוינען פון אזא לאנגער, צאָלרייכער רשימה, גראָד אין ישראל, ווו מען שטרעבט צו פאַרוואַנדלען דעם קיבוץ גלויות אין א מיזוג גלויות. איז דען בארעכטיקט, אויסער דער צעשפליטערונג אויף פּאַרטייען און גרופּן, נאָך אָנצוהאַלטן אזא צעדריבלונג פון כוחות פון אָפּשטאַמיקע פון א לאנד, שטאָט אָדער שטעטל, אבי זיך אויסצולעבן אין אן אייגענער לאַנדסמאַנשאַפט?

ניט אנדערש, אז די געבוירענע אין א געוויס לאנד אָדער אָרט, זענען באהערשט פון א מין קאָלעקטיוויסטישן "דיבוק" און זיי ווילן זיך האַלטן צוזאַמען אויף די נייע וווּינערטער, ווי דאָס האָט באוויזן די ביז איצטיקע דערפאַרונג אין ניו־יאָרק, תל־אביב, פּאַריז און בוענאָס־איירעס. א סברה, אז די אלע יידן ווילט זיך אויסלעבן אין אן אייגענער, היימישער אָרגאַניזאַציע, מיט בודזשעטן, סטאַטוטן, "פּרעזידענטן", נאָר דער עיקר – מיט א סך סענטימענטן, זכרונות און נאָסטאַלגיע פון דער אלטער היים. נאָר דעם אמת געזאָגט, שטערט נישט אזא צעשפליטערונג קיינעמען. זי שפּאַנט איין אינעם געזעלשאַפטלעכן וואָגן נאָך און נאָך טוערס, עסקנים, שפּענדערס. דאָס זענען יידן, וואָס אפשר דערפאַר וואָס זיי לעבן נאָך צוביסלעך מיט דער פאַרגאַנגענהייט, זענען זיי גרייט עפּעס צו שענקען דער קעגנוואַרט, כדי דער מאָרגן זאָל אויסזען בעסער פונעם נעכטן... דערוייל פאַרדינט דערפון אמיינסטן מדינת ישראל.

די טעטיקייטן פון די באַזונדערע לאַנדסמאַנשאַפטן אין ישראל, זענען ניט קיין שום אבן נגף פאַר אנדערע געזעלשאַפטן און אָרגאַניזאַציעס. כל זמן יידן פון וואַרשע און לובלין, פון קראָקע און ביאַליסטאָק זענען גרייט זיך צוזאַמען צו קומען אונטער איין דאַך און פירן אן ארבעט לטובת דעם כלל און דעם פּרט – זאָל אויף זיי קומען א ברכה.

ה

צום וועלט־קאָנגרעס פון פּוילישע יידן, פּאָרגעקומען אין חודש יאַנואַר 1961 אין תל־אביב, האָט דער פאַרבאַנד פון עולים פון פּוילן אין ישראל ארויסגעגעבן א ספּעציעלע אויסגאַבע, בעצם – א בוך פון 232 ז"ז א.נ. "לאַנדסמאַנשאַפטן אין ישראל", אין וועלכן ס'ווערט אין 5 קאַפּיטלען דערציילט וועגן דער פאַרצווייגטער טעטיקייט פון דער דאָזיקער צענטראַלער קערפּערשאַפט. כדי צו געבן כאָטש א קליין בילד פונעם אינהאַלט פון דערמאָנטן בוך, וועלן מיר אויסרעכענען די באַזונדערע קאַפּיטלען:

א) פאַרבאַנד פון עולים פון פּוילן אין ישראל. ב) ליי־קאַסע ביים פאַרבאַנד פון עולים פון פּוילן. ג) קאָמיטעט פאַר ענינים פון עליה פון פּוילן ביי דער יידישער אגענץ. ד) די לאָזשע "בני ברית" א.נ. פון פּראָפ' משה שאָר אין ישראל. ה) לאַנדסמאַנשאַפטן – באַריכטן און באַשרייבונגען.

פונעם בוך דערוויסן מיר זיך, אז צום בר־מצווה יאָר פון מדינת ישראל, 1961, זענען געווען אָנגעשלאָסן אין פאַרבאַנד קרוב צו 100 לאַנדסמאַנשאַפטן, מיט א מיטגלידערשאַפט פון בערך 100 טויזנט לאַנדסלייט. אין א באַמערקונג צו די דערמאָנטע ציפערן ווערט אונטערגעשטראָכן, אז די צאָל אָרגאַניזירטע לאַנדסמאַנ־שאַפטן פון פּוילישע יידן אין ישראל ווערט געשאַצט אויף 180, און די אלגעמיינע צאָל אָפּשטאַמיקע פון פּוילן אין יענעם יאָר – 450 טויזנט.

אויב עס לאָזט זיך דיסקוטירן וועגן ציפערן און סטאַטיסטיקעס, מוז מען אָבער מסכים זיין מיט דעם וואָס ווערט געשריבן אינעם טעטיקייט־באַריכט פון פאַרבאַנד:

"די פּוילישע עולים אין ישראל, די איינגעזעסענע און די נייע, פאַרנעמען א גאָר בכבודיקן און בולטן אָרט אין מדינת ישראל אויף אלע געביטן פון פּאָליטישן און געזעלשאַפטלעכן לעבן און אין אלע צווייגן פון דערווירטשאַפט".

פון די באַריכטן און באַשרייבונגען פון די 107 לאַנדסמאַנשאַפטן־אָרגאַניזאַציעס, וועלכע פאַרנעמען 180 ז"ז פון דערמאָנטן בוך, אַנטפּלעקט זיך פאַר אונדז אן אלזייטיק, פילפאַרביק און באַלערנדיק בילד פון אַקטיוויטעטן אויף די עיקרדיקע געביטן, ווי: פאַראייביקונג אין פאַרשידענע פאָרמען, קעגנזייטיקע הילף און קולטור־געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט.

פון אָנהייב די 60קער יאָרן ביזן אָנהייב פון די 80קער יאָרן, איז די צאָל לאַנדסמאַנשאַפטן פון פּוילישע יידן באַדייטנדיק אויסגעוואַקסן און דערגאַנגען ביז 146, וואָס זענען געווען אָנגעשלאָסן אינעם פאַרבאַנד פון פּוילישע יידן, מיט איר צענטראַלע אין תל־אביב, דיזענגאָף־גאַס 158 מ'דאַרף אָננעמען, אז נאָך א 30־40 לאַנדסמאַנשאַפטן האָבן נישט געהאַט קיין אינטערעס זיך אָנצושליסן אין דער דאַך־אָרגאַניזאַציע און געפירט א זעלבשטענדיקע טעטיקייט. איצט, אין יאָר 1989, פירן נאָך א טעטיקייט א 100 לאַנדסמאַנשאַפטן, אָנגעשלאָסענע אין פאַרבאַנד. אָבער זייער צאָל פאַרקלענערט זיך כסדר. די סיבה דערפון – א ביאָלאָגישע. דער עלטערער דור איז אוועק אויפן עולם האמת און מיר שיינט, אז קיין איין לאַנדסמאַנשאַפט האָט נישט מצליח געווען צו פאַראינטערעסירן דעם צווייטן און דריטן דור ממשיך צו זיין מיט דער דאָזיקער טעטיקייט.

די לאַנדסמאַנשאַפטן־אָרגאַניזאַציעס וואָס עקזיסטירן נאָך אין ישראל, גייען ווייטער אָן מיט זייער טעטיקייט, וועלכע איז ספּעציפיש און אייגנאַרטיק נאָר פאַר די אָפּשטאַמיקע פון איין אָרט. נאָך היינט זענען פאַראַן איינצלנע לאַנדסמאַנשאַפטן, וואָס זענען אנגאַזשירט אין ארויסגעבן א יזכור־בוך וועגן זייער קהילה; וואָס טיילן אויס יערלעכע סטיפּענדיעס פאַר שילערס און סטודענטן; באַשטימען ליטעראַטור־פּרעמיעס פאַר פּען־מענטשן; שטיצן אינסטיטוציעס און אנשטאַלטן; איניציאירן דאָס אָנרופן אין די שטעט גאַסן אויף די נעמען פון די פאַרשניטענע קהילות אין אייראָפּע.

א טייל לאַנדסמאַנשאַפטן זענען לעצטנס אנגאַזשירט אין צוגרייטן ווידעאָ־פילמען וועגן זייער שטאָט און שטעטל און ברענגען ארויס די געשיכטע, אנטוויקלונג און אומקום פון יידישן ישוב אין געגעבענעם אָרט.

סיי לויט דער צאָל, ווי לויט דעם געזעלשאַפטלעכן אַקטיוו, זענען די לאַנדסמאַנשאַפטן נאָך אלץ א וואָגיקער כוח אין ישראל, ווי אין די תפוצות. נאָר צום באַדויערן – אין א פּראָצעס פון סטאַגנאַציע און... ליקווידאַציע. די צוויי צענדליק דאַך־אָרגאַניזאַציעס פון אָפּשטאַמיקע פון פאַרשידענע לענדער, אויסער די איבער 100 אָנגעשלאָסענע לאַנדסמאַנשאַפטן אינעם פאַרבאַנד פון פּוילישע יידן, ראַנגלען זיך איצט פאַר אויפהאַלטן די אָרגאַניזאַציאָנעלע ראַמען, כל זמן דאָס איז נאָך מעגלעך. דערוויל זעט זיך נישט פאָר קיין

(המשך אויף ז' 20)

נחת פון לובלינער

אדאם געלדמאַן

היי־יאָר איז אין תל־אביב דערשינען א בוך פון אונדזער בן־עיר, וואָס וווינט אין סאַן־פראַנציסקאָ. ער איז אין יאָר 1988 געקומען פון רוסלאַנד אין די פאַראייניקטע שטאַטן. אין די לעצטע 3 יאָר, זענען אין א ריי צייטונגען אין ישראל, ניו־יאָרק און סאַן־פראַנציסקאָ דערשינען איבער 50 אַרטיקלען, זיינע זכרונות און דערציילונגען וועגן יידישן לעבן בכלל און פון דער יידישער לובלין בפרט. אויך אין אונדזער "קול לובלין" האָט ער דערציילט וועגן זיינעם א באַזוך אין דער אַלטער היים, מיט 2 יאָר צוריק.

אברהם געלדמאַן פון סאַן־פראַנציסקאָ (דער ערשטער רעכטס) אויף אַן אויפנאַמע אין דער וווינונג פון שלמה מושקאַט.
אברהן גלדמן (הראשון מימין) בקבלת פנים בביתו של שלמה מושקאט

עס ווייזט זיך אַרויס, אַז אדאם געלדמאַן איז אויך דער מחבר פון א פיין ביכל אין דער רוסישער שפּראַך "יעווריעיסקיע פּראַזדניקי" (יידישע יום־טובים) — "די יום־טובים פון מיין קינדהייט און אַנדערע דערציילונגען". אויף 180 ז"ז געפינען מיר 15 האַרציקע דערציילונגען פון אַלע וויכטיקע רעליגיעזע יום־טובים, ווי אַזוי מ'האָט זיי געפייערט אין לובלין און ווי זיי זענען געבליבן אין זכרון פון מחבר.

א. געלדמאַן שרייבט מיר אין א בריוו, אַז זיין דערציילונג וועגן פּורים האָט ער אין יאָר 1990 געשיקט קיין ניו־יאָרק פון דער זעלבער היים אין לובלין, ווו ער האָט מיט דער משפחה געפייערט דעם יום־טוב אין יאָר 1939. אין א ניו־יאָרקער צייטונג איז אויך דערשינען זיין אַרטיקל וועגן יאַנוש קאָרטשאַק.

מיר באַגריסן אונדזער בן־עיר מיט זיין ליטעראַריש־פּובליציסטישער טעטיקייט און ווינטשן אים ווייטערדיקע הצלחה.

ד.ש.

Адам ГЕЛЬДМАН

ЕВРЕЙСКИЕ ПРАЗДНИКИ
Праздники моего детства
и другие рассказы

Издательство "АЛЕФ"
Типография "ЭФИ"
Тель-Авив 1992

© Copyright by A. Geldman

Adam Geldman

JEWISH HOLIDAYS
"My Childhood Holidays"
and other stories

ALEF Publishers
EFFI PRINTERS

Tel-Aviv 1992
© Copyright by A. Geldman

СОДЕРЖАНИЕ

Праздники моего детства 7
Рош-ха-Шана – еврейский Новый год 11
Йом-Кипур 23
Праздник кущей 35
Ханука моего детства 45
15 Шват – День рождения деревьев 57
Здесь я когда-то праздновал Пурим 65
«Что отличает эту ночь от других ночей?» 75
Это было в дни Бар Кохбы (Лаг б'омер) 87
Праздник семи недель (Шавуот) 95
День печали – день надежды (Девятое Ава) 107
Последний седер в Варшавском гетто 121
Мать Израиля (библейская Двора) 133
Сердце, угасшее в схватке с врагами... 141
Побег из эшелона 153
Возвращение шедевра (о кинофильме «Диббук») 165

שערבלאַט פון אברהם געלדמאַנס בוך (אין רוסיש) "יידישע יום־טובים"
שער הספר (ברוסית) של אברהם גלדמן מסן־פראנציסקו "החגים היהודיים"

מיין פריינד משה זאַלצמאַן

מענדל ווייסמאַן / קאָפּענהאַגען

אין דער תל־אביבער צייטונג ״ישראל־שטימע״ האָב איך איבערגעלייענט א זייער װאַרעמע באַגריסונג פון די רעדאַקטאָרן צו זייער פריינד משה זאַלצמאַן פון פּאַריז, אַז ״זיי נעמען אים אַריין אין קלוב פון די עלטער־זיידעס״. נאָר מיר ווילט זיך זאָגן ביי דער געלעגנהייט: משה זאַלצמאַן און זיין איינפלוס אויף מיין לעבן. עס קלינגט אפשר באַנאַל, אפשר אויך ווי א לויב־געזאַנג, אָבער אַזוי איז עס, אַזא איז מיין געפיל.

איך ווייס, אַז משה זאַלצמאַן האָט א סך פריינד אין פּאַריז, אין ישראל און אין אַנדערע לענדער, וואָס קענען אים בעסער פון מיר און ווייסן פיל מערער וועגן אים ווי איך. ס׳וועט אָבער זיין אינטערעסאַנט פאַר די לייענערס פון ״קול לובלין״ צו דערוויסן זיך וועגן א פריינטשאַפט פון מענטשן, וואָס האָבן זיך נאָך נישט באַגעגנט און וועגן מיין באַציאונג צו דעם ״פענאָמען״ וואָס הייסט משה זאַלצמאַן. וועגן נאָענטע און וויכטיקע מענטשן שרייבט מען, בדרך כלל ביי א ״קיילעכיקער״ געבורט־דאַטע, אָדער חלילה, ווען דער מענטש גייט אַוועק אין דער אייביקייט. איך מיין, אַז וועגן אַזעלכע מענטשן איז געוווּנטשענער צו שרייבן ביים לעבן, ווען זיי ווירקן און זענען אַקטיוו. זאָלן זיי וויסן, וואָס אַנדערע טראַכטן וועגן זיי ביים לעבן, ווען זיי פילן זיך נאָך, ווי משה שרייבט, ״בסדר״.

מיר ווילט זיך שטאַרק דערציילן וועגן א נאָענטן פריינד, הגם, ווי געזאָגט, איך האָב אים נאָך קיין איין מאָל נישט באַגעגנט. אונדזער באַקאַנטשאַפט און שפּעטערדיקע פריינדשאַפט האָט זיך אָנגעהויבן צופעליק, פּאַקטיש – דורכן לייענען זיינע ביכער. אין האָב דעמאָלט געוווינט אין א פּראָווינץ־שטאָט אין דענעמאַרק און די אוניווערסיטעט־ביבליאָטעק ווו כ׳האָב געאַרבעט, האָט געקויפט זיין בוך ״...און מען האָט מיך רעהאַבילטירט״, אין דער דייטשישער איבערזעצונג. מ׳האָט דאָרט רעקאָמענדירט דעם ספר ווי א וויכטיק בוך צו דערלערנען די געשיכטע פון דער קאָמוניסטישער באַוועגונג. איך האָב דאָס בוך איבערגעלייענט מיט א פאַרכאַפּטן אָטעם, הגם מיר איז נאָך פריער געווען באַקאַנט די דאָזיקע ליטעראַטור – טאָ וואָס נאָך לאָזט זיך זאָגן אויף דער טעמע? דאָך האָט דאָס בוך געמאַכט א זייער שטאַרקן איינדרוק אויף מיר און מיינע דענישע פריינד. לייענענדיק דאָס בוך, זעט מען דעם מענטש משה זאַלצמאַן, וואָס האָט איבערגעלעבט א פּערזענלעכע טראַגעדיע, ווייל אים איז דאָך אָפּגעשטאָרבן א וועלט, פאַר וועלכער ער האָט געקעמפט און געווידמעט זיין לעבן. ער איז אָבער נישט פאַרביטערט, נישט פאַרלוירן דעם גלויבן אין מענטש און אַפילו ווען ער האָט זיך געפונען צווישן אוממענטשן און אויסוואָרפן, האָט ער ביי זיי געזוכט מענטשלעכע געפילן. ער בעט נישט קיין נקמה, נאָר וויל דעמאַסקירן און אויך פאַרשטיין. זיין אופן פון שרייבן איז גאָר אַנדערש ווי ביי די אַנדערע מחברים פון די ״גולאַג־ראָמאַנען״. ביי זאַלצמאַנען איז עס מער פּערזענלעך, מער מענטשלעך, אָן פּאַטאָס און שאַבלאָן.

פאַר מיר איז זיין בוך געווען אויך וויכטיק און פּראַקטיש, פון וועלכן איך האָב געקענט ענטפערן אויף זייער אָפטע פראַגן פון מיינע פריינד: ווי אַזוי איז געשען, אַז די יידישע יוגנט פון אַלע שיכטן, האָט זיך אַזוי אַקטיוו באַטייליקט אין די קאָמוניסטישע רייען? נאָר אַזעלכע קריטישע און אַנאַליטישע שילדערונגען פון אייגענער דערפאַרונג, און אָן ״וואַסער״, זענען דער בעסטער און סאָלידער ענטפער אויף די פראַגן. און דאָס איז זיכער דער פאַרדינסט פון משה זאַלצמאַנס דערמאָנטן בוך, וואָס איז דערשינען אין יידיש און געוואָרן איבערזעצט אויף עברית, פראַנצויזיש, דייטש.

אונטערן איינדרוק פונעם דורכגעלייענטן בוך זיינעם, האָב איך אים אָנגעשריבן א בריוו און גלייך צוריק באַקומען א וואונדערבאַרן, האַרציקן ענטפער. פון דעמאָלט האָט זיך אָנגעהויבן אונדזער פריינדשאַפט! פאַרשטייט זיך, אַז דערנאָך האָב איך איבערגעלייענט זיינע אַנדערע ביכער: ״יוסף עפּשטיין, דער העראָאישער יידישער פרייהייט־קאַמפער״; ״מענטשן און געשעענישן״. אויף מיר, א זון פון א לובלינער בונדישן טוער און קרבן פון סטאַליניזם, האָט געמאַכט א באַזונדערן איינדרוק דער פאַקט, אַז ער, משה זאַלצמאַן, דער געוועזענער קאָמוניסט, האָט אָנגעשריבן אויף יידיש א בוך וועגן דער טראַגיש אומגעקומענער בונדישער טוערין פון לובלין, בעלא שאַפּיראָ (וואָס איז אויך דערשינען אין פראַנצויזיש). ס׳איז פאַר מיר געווען א באַזונדערע פרייד, ווען איך האָב געלייענט, אַז אויף א צוזאַמענטרעף פונעם יידיש־קולטור קלוב אין ביעלאַיאַ צערקאָוו (אוקראַינע) האָט מען באַהאַנדלט משה זאַלצמאַנס בוך ״און מען האָט מיך רעהאַבילטירט״.

אָבער נישט וועגן זיינע ביכער וויל איך דאָ שרייבן. דאָס האָבן שוין געטאָן אַנדערע און בעסערע פון מיר. אין די לעצטע עטלעכע יאָר האָב איך פון אים באַקומען א 50 בריוו און א דאַנק זיי־האָב איך ערשט ריכטיק פאַרשטאַנען דעם טייערן מענטש און וואַרעמען ייד משה זאַלצמאַן. זיינע בריוו זענען זייער פּערזענלעכע. א טייל פון זיי האָב איך איבערגעזעצט אויף דעניש און פּויליש, געוויזן און אויך פאָרגעלייענט פאַר מיין זון, דעם יונגן אַקאַדעמיקער. מיין זון און אַנדערע איז שווער צו פאַרשטיין, ווי אַזוי קאָן א מענטש, אָן אוניווערסיטעט־בילדונג, א יידישע שניידער־אַרבעטער פאַרמאָגן אַזא רייכן וויסן און אַנאַליטישן געדאַנק. ענטפערנדיק אויף מיינע פראַגן, באַרירט זאַלצמאַן ענינים פון פילאָזאָפיע, קולטור, עסטעטיק און לינגוויסטיק, יידישע און אַלגעמיינע געשיכטע. ער ציטירט באַרימטע פּערזענלעכקייטן, געלערנטע און פּען־מענטשן. איך האָב פון אים געלערנט זייער א סך, נאָר ער ווערט אויף מיר אין כעס, ווען איך רוף אים (אין א בריוו) ״לערער״.

איך פאַרשטיי, פון וואַנען האָט זיך גענומען צו מיין פריינד אַזוי פיל. ער האָט דאָך איבערגעלייענט א וועלט מיט ביכער, געטראָפן זיך מיט אַזוי פיל אינטערעסאַנטע מענטשן און וויפל צייט און מי אים האָט געקאָסט צו דערגרייכן דאָס וואָס מאַקסים גאָרקי האָט באַצייכנט אַלס ״מיינע אוניווערסיטעטן״. אָבער משה זאַלצמאַנס ״אוניווערסיטעטן״ זענען געווען די גאַסן און געסלעך פון דער שטאָט זאַמאָשטש, די תפיסה־קאַמערן אין פּוילן און די גולאַג־קאַזעמאַטן אין ראַטן־פאַרבאַנד. מיר זענען באַקאַנט אייניקע געוו. אַקטיווע יידישע קאָמוניסטן, וואָס באַהאַלטן אויס זייער אַמאָליקע אָנגעהעריקייט צו דער באַוועגונג און אויך אַנדערע, וואָס פאַרטיידיקן זי נאָך אַלץ מיט שוים אויף די ליפּן און ווילן נישט אָנערקענען דעם באַנקראָט פון דער פאַלשער אידעאָלאָגיע. נאָר משה זאַלצמאַן איז ווייטער געבליבן דער זעלבער אויפריכטיקער סאָציאַליסט וואָס גלויבט, אַז דער קאַפּיטאַליזם אין זיין מאָדערנער אויפלאַגע וועט קיינמאָל נישט לייזן די היינטצייטיקע פּראָבלעמען און אַז די צוקונפט געהערט דעם דעמאָקראַטישן סאָציאַליזם. ער איז אָבער קודם כל א וואַרעמער, נאַציאָנאַלער ייד און סימפּאַטיזירט מיט דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג אין ישראל, און דער עיקר – מיט מפּם. נאָר פון זיינע בריוו לייען איך תמיד

פאַרטיילט די לייב מלאך־פּרעמיע

די צוויי לאַורעאַטן: פּיִיוול זיגלבוים און דוד שטאָקפיש

אין בית ראשוני פועלי־ציון אין תל־אביב, איז פאָרגעקומען די פייערלעכע דריטע און פערטע פאַרטיילונג פונעם "לייב מלאך פרייז", אין שייכות מיט דעם 55־סטן יאָרצייט פונעם באַקאַנטן פראָזאיקער, דיכטער און דראַמאַטורג לייב מלאך ז"ל.

די פּרעמיע איז עטאַבלירט געוואָרן דורך דער אַלמנה פונעם פריצייטיק פאַרשטאָרבענעם שרייבער, פרוי לאָטי מלאך (לאָס־אַנדזשעלעס).

די פּרעמירטע זענען: דער באַקאַנטער שרייבער און קריטיקער פּיִיוול זיגלבוים און דער באַקאַנטער זשורנאַליסט און רעדאַקטאָר פון דער צייטשריפט "ישראל שטימע" דוד שטאָקפיש.

חיים פינקלשטיין האָט רעפערירט אויף דער טעמע: "לייב מלאך – דער קעמפער און פּען־מענטש".

וועגן די צוויי לאַורעאַטן האָט רעפערירט דער דיכטער יעקב־צבי שאַרגעל.

די פּרעמירטע האָבן געהאַלטן ענטפער־רעדעס.

די פּרעמיעס זענען צוגעטיילט געוואָרן דורך דעם דיכטערס זון בר־כוכבא מלאך, אַ תושב פון ישראל.

דעם פאָרזיץ האָט געפירט חנן פּאָזניאַק. אין אַרטיסטישן טייל האָבן זיך באַטייליקט – שמעון פינקל פון הבימה־טעאַטער, רחלי גלאַי (טשעלאָ), דניאל גלאַי (פּיאַנאָ).

דאָס וואָרט פון דיכטער י.צ. שאַרגעל:

אין לאָס־אַנדזשעלעס וווינט שוין יאָרן לאַנג די יידישע שרײַבערין לאָטי פידלער־מלאך. און עס אַרט איר זייער שטאַרק, וואָס יידישע שעפערישע מענטשן ווערן ביי אונדז פאַרגעסן, האָט זי, אויף אירע עלטערע יאָרן באַשלאָסן צו גרינדן אַ פאָנד אויף צו באַלוינען דורך אים יעדן יאָר אַן אַנדערן יידישן שרײַבער, און אָט דער פאָנד זאָל טראָגן אויף זיך דעם נאָמען פון לייב מלאך, דעם שפעדיקן, גרויס־טאַלאַנטירטן פאַרשידן זשאַנערדיקן שרייבער.

די ערשטע צוטיילונג איז פאָרגעקומען מיט אַ צוויי יאָר קעריק פאַרן ערשטן פּאָרל: יוסף פּאַפּיערניקאָוו און מײַן ווייניקייט און די איצטיקע צוטיילונג איז ווידער פאַר צוויי, פּיִיוול זיגלבוים און דוד שטאָקפיש. איז מיר צוגעטיילט געוואַרן דער כבוד פאָרצושטעלן, באילו, פאַר אײַך די דאָזיקע צוויי לאַורעאַטן, כדי איר זאַלט וויסן ווער זענען זיי אָט די צוויי פּאַרשוינען, און מיט וואָס האָבן זיי דערצו זוכה געווען. טו איך דאָס מיט גרויס צופרידנקייט און אָפּשאַץ:

וועגן דעם לאורעאט דוד שטאָקפיש:

...פון דאַנען קומען מיר צום צווייטן לאַורעאַט דוד שטאָקפיש. דאָ לייכט אויף אַן אַנדערער בלאַט אין דער יידישער ליטעראַרישער יצירה, ווייל הגם דוד שטאָקפיש איז נישט קיין טעאַטראַל, און איז אויך נישט קיין פּראָזאַיקער, איז אָבער דערפאַר זיין פובליציסטישע מוזע אַ געבענטשטע מיט רײַכקייט, אַ געראָטענע אין פאַרנעם, אַ פאַרשידנמיניקע אין טעמעס, וואָס נישט יעדער פובליציסט איז דערצו זוכה.

אויב מיר זאָלן אויסרעכענען זיינע אַלע לאַנגיאָריקע רעדאַקציאָנעלע אַרבעטן און די פאַרשידנאַרטיקע פאַר־טייאיש־געזעלשאַפטלעכע טעטיקייטן, אַריינרעכענענדיק אויך זיינע רעדעס און רעפעראַטן אויף פאַרשידענע טעמעס, וואָלט דאָס אליין גענוג געווען אויף צו באַפרייזן אים מיט פרייזן. איז אָבער דוד שטאָקפיש אַ מאַן פון אַ רײַכן שרײַבעריש־פובליציסטישן פאַרמעג, וואָס לאָזט זיך נישט איינרעמען אין אַ מאָטיוון־ברכה, וועלן מיר אַרויסבולטן דאָס וויכטיקסטע: קודם כל זיין אומפאַרגלײַכלעך בוך, וואָס טראָגט אויף זיך דעם אָנזאָגעוודיקן נאָמען "אין גאַנג פון געשעעניש", וואָס אַזאַ בוך אליין איז אַ געשעעניש...

דאָס דאָזיקע בוך שטאָקפישס האַלט קנאַפּע אַכט הונדערט זײַטן! עס נעמט אריין אין זיך 260 אַרטיקלען, רעפּאָרטאַזשן און רעצענזיעס, און ס'איז געטיילט אויף זיבן טיילן. איז אויב מיר וועלן בלויז דערמאָנען די טיטולן מיט וועלכע אונדזער מחבר טיטולירט אָט די זיבן טיילן, וועלן מיר פאַר זיך דערזען אַ בוך, וואָס האָט אין זיך אַן עולם־ומלואודיקן אינהאַלט: 1) ישראל, אירע שכנים און די וועלט. 2) אומקום, גבורה, צווייטע וועלט־מלחמה 3) מיט יידן אין די תפוצות. 4) אַ חשבון מיט מאָסקווע. 5) אויף ציוניסטישע און פאַרטייִישע טעמעס. 6) קולטור־פראַגן, שרײַבער, ביכער, און 7) מײַן היימשטאָט לובלין און אנדערע יישובים. אז מיר וועלן זיך גוט איינקוקן, באַטראַכטן מיט האַרץ און מיט מוח אָט די טעמעס, וועלן מיר אָן מי און אָנשטרענג דערזען, אז נישט נאָר זשורנאַליסטישער עספּרי און איינפאַל שטעקט אין אָט די זיבן אָפּטיילן, נײַערט ערנסט, בלוטיקער ערנסט פון אַ היינטצײַטיקן ייד, שרייבער, פובליציסט, וואָס טוט נישט זיין מלאכה לייכט און אויבאַנאויפיק, נײַערט פילט־מיט, לעבט־איבער אָט די אַלע אָנגעווייטיקטע פראַגעס, פּראָבלעמען, געשעענישן. אָפטמאָל שטעלט ער זיך אוועק ווי אין שפּיץ פון אַ באַריקאַדע מיט אַ טראַנספּעראַנט אין די הענט, און שרײַט אויס צו אונדז און צו דער וועלט: "זעט וואָס איר טוט! קוקט ווי איר גייט!, ווי ער וואָלט דערביי נאָכזאָגן דעם זאָג פונעם אומפאַרגעסלעכן הלל הזקן: אם אין אני לי, מי לי? אויב נישט איך וועל עס טון, ווער זשע דען? און מיר איבערצײַגן זיך, אז דער פובליציסט אונדזערער פילט דאָס דאָזיקע שרײַבן זײַנס ווי אַ חוב, ווי אַ הייליקער חוב וואָס די השגחה האָט אויף אים אַרויפגעלייגט.

און אז מירן נאָך צוגעבן צו דעם זיינע איבערזעצונגען, ווי "די זעקס טעג פון יד מרדכי" פון מאַרגאַרעט לאַרקין; "דער פּראַגער אַרעסטאַנט דערציילט" פון מרדכי אורן, און אַ העלפט פונעם בוך "שיח לוחמים", און דערצו צוגעבן די אָן־אַ־שיעור מאמרים וואָס ער זעצט איבער פאַר דער מפ"ם־צייטונג אין יידיש – "ישראל שטימע", זינט ער רעדאַגירט אָט די צייטונג, וועט נישט יעדער זשורנאַליסט אים קאָנען איבערשטײַגן און לאָמיר נישט פאַרגעסן, אז דוד שטאָקפיש האָט אויך רעדאַגירט, געגעבן לשון און צורה צענדליקער יזכור־ביכער פון אָרטשאַפטן און פון פּריוואַטע איבערלעבונגען דערציילערס, און טייל פון זיי אויך איבערגעגאָסן פון אנדערע לשונות – וועט נאָך דעם אלעם אונדז שוין לגמרי נישט שווער זיין צו באַנעמען, פאַר וואָס אונדזער שטאָקפיש איז ווערט און ווערט באַערט צו ווערן מיטן מלאך־פּרייז.

("נייע צייטונג", תל־אביב, 21.4.92)

ארויס אויך טאָלעראַנץ און פאַרשטענדעניש פאַר אַנדערע מיינונגען.

דאָס לעבן פון משה זאלצמאַן, וואָס איז אויך סעקרעטאַר פון די פאַראייניקטע לובלינער אָרגאַניזאַציעס אין פּאַריז, גיט אַ סך אָפּטימיזם און האָפענונג, אַז מ'קאָן זיין נאָך די 80 און דאָך ממשיך זיין מיט שעפערישקייט, אַקטיוויקייט, וואָס מיינט: פאַראַן אַ האָפענונג, ס'איז ווערט צו לעבן! לאָמיר ווינטשן דעם ליבן ייד און מענטש, משה זאלצמאַן, "אָן אַ געלעגנהייט" – נאָך לאַנגע, שעפערישע יאָרן און געזונט, ווי אויך נחת פון אוראייניקל.

"אלבום לובלין"

הופיע

"אלבום לובלין"

בעריכתו של

ד"ר נתן בן־טובים

את הספר אפשר לרכוש:

בימים א' 29.11, ב' 30.11 ו־ג' 1.12, בשעות 8-6 בערב, אצל **דר' בן־טובים**, רמת־גן, פני הגבעה 16 (בסביבת "רמה"), טל' 7524551 ובערב האזכרה

מחיר הספר: 50 ש"ח

בחוץ־לארץ: 30 דולאר כולל משלוח.

מספר עותקים מוגבל

אנו מביאים את ההקדמות לאלבום

הקדמה

אשרַי שזכיתי לערוך ולהוציא לאור את "אלבום לובלין". משימת קודש זו לא הייתה קלה כל עיקר, מבחינה חמרית ונפשית גם יחד. עשיתי את העבודה בדחילו ורחימו. אינני יודע אם הצלחתי לבצעה על הצד הטוב ביותר בכל הפרטים, אחרים ידונו, עשיתי כמיטב יכולתי.

היו בעיות, ואחת הקשות התעוררה בקשר עם מדור "יזכור". התמונות נמסרו ע"י קרובי הקדושים, אולם לא תמיד היו הקרובים בטוחים לגמרי לגבי זהותם או גורלם של האנשים שבתמונות. תמונות כאלו לא התקבלו. עם זאת היו מקרי גבולין מסופקים שלגביהם צריך היה להחליט לכאן או לכאן, תוך התלבטות לא מעטה. אם הייתה פה ושם החלטה שגוייה, יש להצטער על כך ועם הנוגעים בדבר הסליחה.

מאידך שאבתי סיפוק ועידוד רב מהברכות הנרגשות שהגיעו מקרובים אסירי תודה שיקיריהם הוכנסו לאלבום.

אני מודה לאירגון יוצאי לובלין על התמיכה ברעיון והעידוד, והעזרה בפרסום המשימה בין יוצאי־לובלין בארץ ובחו"ל.

יהיה רצון שהאלבום ימלא את שליחותו בקרב בני־עירנו ויתרום את חלקו בהנצחת זכר קהילה קדושה לובלין.

ד"ר נתן בן־טובים

הקדמה

הופעת "אלבום לובלין" נתאפשרה הודות לשתי יוזמות. ד"ר נתן בן־טובים הגה את הרעיון לפני מספר שנים ודבק בו עד להגשמתו. ד"ר אלחנן הורוביץ הציע באחת הישיבות של ועד אירגון יוצאי לובלין לממן את ההוצאה לאור מכספי הקרן ע"ש בלה דובז'ינסקה ז"ל, בהסכמת ד"ר בן־טובים בנה שהקדיש את הקרן, והצעתו נתקבלה.

ידוע לכל הלובלינאים שבלה דובז'ינסקה הייתה הרוח החיה של התנועה הציונית בלובלין ורבת פעלים – השפעתה הברוכה נמשכת עד היום ועוזרת ללובלינאים בימינו להנציח את עירם.

האלבום, המכיל 157 עמודים וקרוב ל־600 תמונות, נותן תמונה מקיפה של העיר היהודית, אישיה, המוסדות, המפלגות והאירגונים השונים שלה וכו', ומשקף את הפעילות הרבה התוססת שהייתה בשטחי החיים השונים של העיר. מדור מיוחד מוקדש לקדושי לובלין, קורבנות השואה.

אין ספק ש"אלבום לובלין" הוא ציון דרך בהנצחת עירנו. אני מביע משאלה – תקווה שיוצאי לובלין יעריכו נכונה את הפרסום החשוב הזה ויאמצו אותו, ו"אלבום לובלין" ימצא בכל בית לובלינאי.

מחיר האלבום מוזל וכל ההכנסה תוחזר לקרן (פרט לסכום שיוקצב למימון "קול לובלין").

יבוא על הברכה ד"ר נתן בן־טובים ידידנו שזיכנו בהישג זה הודות לעבודת־נמלים ומסירות רבה במילוי המשימה.

מתתיהו הורן
יו"ר אירגון יוצאי לובלין

התוכן

העיר היהודית	1
בתי־כנסת	15
הישיבה	21
רבנים ואדמו"רים	29
בתי־ספר	35
אישים	43
מוסדות	65
אירגונים	69
קבוצות	85
אורחים ואירועים	89
ספרים	95
מצבות	103
יזכור	109
אנדרטות	142
מצבת זכרון	143
מפתח	145

לאנדסמאנשאפטן אין ישראל

(סוף פון ז' 16)

יורשים, צי אן אנטשפרעכיקע ירושה־איבערווייזונג פון די געלטער, מיט וועלכע עם דיספאָנירן נאָך די געזעלשאפטן.

א באנייטע איניציאטיוו פאר המשכדיקייט פון די טעטיקייטן פון די לאנדסמאנשאפטן, אויך צום סוף פון איצטיקן יאָרהונדערט, וועט נישט לאָזן פארגעסן די פארגאנגענהייט, נאָר אויך געבן אינספיראציע פאר דער צוקונפט.

("ארגענטינער "ייוואָ־שריפטן" נומ' 15, בוענאָס־איירעס, 1989)

* א.ג. פון פוילנס דעמאָלטדיקן פינאנס־מיניסטער גראבסקי, וועמענס שטייערן־פאָליטיק האָט שטארק געדריקט אויף דער יידישער באפעלקערונג און גרויסע טיילן אירע באוויגן צו עמיגרירן, אָדער עולה זיין קיין ארץ־ישראל.

teatrnn.pl

אין היינטיקן לובלין

מאָניש איזראעלעוויטש

אַ גוט יאָר!

שנה־טובה, אַ גוט יאָר! האָבן זיך געווינטשן די פאַרזאַמלטע מיטגלידער פון אונדזער פאַרבאַנד־קרייז אין לובלין.

ביי געדעקטע טישן מיט אַ גלעזל טיי, קאַווע און אַ צובייסן, ווי אויך אביסל זיסוואַרג, האָט די פאָרזיצערין פרוי וואַנדאַ לאַטטער פאָרגעלייענט דעם ווונטש פון ישראל־פרעמיער יצחק שמיר, וועלכן די הויפּט־פאַרוואַלטונג האָט באַקומען פון דער ישראל־אַמבאַסאַדע אין וואַרשע און אַרויסגערופן גרויס פאַראינטערעסירונג ביי די פאַרזאַמלטע.

די סעקרעטאַרין פרוי לובא מאַטראַשעק האָט אין נאָמען פון דער הויפּט – פאַרוואַלטונג, ווי אויך פון דער אָרטיקער פאַרוואַלטונג געווונטשן אַלע יידן אין דער וועלט אַ גוט יאָר מיט געזונט און שלום.

די אַטמאָספער איז געווען אַ פריילעכע, פאַמיליאַרע, מיט געזאַנג און אויפגעשפּילטע אויף אַ מאַגנעטאָפאָן לידער, רעליגיעזע און פון דעם אַקטיוויסט ליטמאַן ראָמאַן. גלייכצייטיק האָט מען באַגריסט צוויי מיטגלידערינס צו זייער געבוירן־טאָג, ווי אויך פרוי צעלינאַ ווישינסקאַ צו איר אָפּפאָר קיין ישראל און געדאַנקט פאַר דעם האַרציקן, יום – טובדיקן פאַרברענגען די עטלעכע שעה. דער עולם איז געווען שטאַרק צופרידן. מען האָט אַלעמען געווונטשן אַ גוט יאָר.

די כוליגאַנעם אָרודעווען אומבאַשטראָפט

ערב די חגאות, האָבן "אומבאַקאַנטע פאַרשווינען" פאַרשמירט אין לובלין דעם געשטעלטן אין 1987סטן יאָר דענקמאָל ביים הויפּט־אַריינגאַנג אין "זאַמעק", דעם טאָוול אין יידיש און אין פּויליש, וואָס שטעלט פאָר דעם פּלאַן פון די גאַסן, אויף וועלכע עס האָבן ביזן 1939־סטן יאָר געלעבט יידן אויף די גאַסן שעראָקע, זאַמקאָווע, קראַוויעצקע, פּאָדזאַמטשע א״אנד.

דאָס סאַמע טרויעריקסטע איז דער פאַקט, וואָס דאָס איז נישט קיין פאַראיינצלטער כוליגאַנישער אַקט אין די לעצטע עטלעכע יאָר.

זינט דעם יאָר 1988, זענען פאָרגעקומען פיר אַזעלכע פאַלן אויפן אַלטן יידישן בית־עולם. עס זענען געשענדעט געוואָרן 37 מצבות. מען דאַרף נעמען אין אַכט, אַז דער בית־עולם איז שוין אַלט 450 יאָר (1541), דאָרטן האָט מען קובר געווען באַרימטע יידישע געלערנטע, לומדים, רבנים, דאָקטוירים און פיל אַנדערע פאַרדינסטפולע יידן. אין די יאָרן 1986־1987 איז דער בית־עולם געוואָרן רעסטאַווירט דורך דער געזעלשאַפט "אויפזיכט איבער די דענקמעלער פון דער יידישער קולטור אין לובלין".

אין אויגוסט 1989 האָבן אין דער איינציק ניצול־געוואָרענער שול און אין דעם "אָנדענק־צימער" אין לובלין, אויף לובאַרטאַווסקע 10 "אומבאַקאַנטע פאַרשווינען" אויסגעהאַקט די שויבן. אין מאַי 1991 זענען אָנגעמאָלן געוואָרן האַקנקרייצן מיט אָרדינאַרע אויפשריפטן אויפן דענקמאָל, וואָס איז אויפגעבויט געוואָרן אין 1963 לכבוד די דערמאָרדעטע יידן אין לובלין.

די שולדיקע האָט מען, לײדער, ביז איצט נישט געפונען! צי האָבן מיר נישט צופיל אַזעלנע שענדלעכע טאַטן פאַר איין לובלין, ווו די היטלעריסטן האָבן דערמאָרדעט העכער 40 טויזנט יידן? צי איז נישט די העכסטע צייט, אַז די אַנטשפּרעכיקע מאַכט־אָרגאַנען זאָלן מער ענערגישער זיך פאַרנעמען מיט אויסזוכן און באַשטראָפן די וואַנדאַלן, וועלכע צעשטערן מיט אַזאַ עקשנות די רעשטלעך פון די דענקמעלער פון דער יידישער קולטור אין לובלין? מיט פּיעטעט און פיל כוחות באַמיען מיר זיך צו פאַרהיטן און באַשיצן דאָס אַלץ, וואַס איז נאָך פאַרבליבן פון די דערמאָרדעטע יידן אין לובלין. מיר מוזן דאָס אַלץ אָפּהיטן קעגן דעוואַסטאַציעס און צעשטערונגען. מיר טוען דאָס מיטן געדאַנק וועגן די אומגעקומענע לובלינער יידן.

א שיינע אונטערנעמונג אין לובלין

א פייערלעכער ערב־שבת האָבן מיר געהאַט דעם 13טן דעצעמבער, ווען צו אונדז איז געקומען די אַרטיסטן־בריגאַדע פון יידישן מלוכה־טעאַטער אין וואַרשע, אונטער דער לייטונג פון אַרטור האָפּמאַן. די בריגאַדע האָט אויפגעפירט פראַגמענטן פון דער קאָמעדיע "דער גן־עדן" (לויטן בוך פון איציק מאַנגער), אין דער רעזשי און אַדאַפּטאַציע פון אַרטור האָפּמאַן. אויפן פּאָדיום באַווייז זיך, ווי א צווילינג, אונדזער ליבלינג עטעלע שייַן און דאָראָטע לעבוועדזש מיט שטראַלנדיקע קינדערישע פּנימלעך און יידישע היטעלעך. זיי הייבן אָן א דיסקוסיע וועגן דעם, וואָס קומט פאָר אין גן־עדן – און רופט אַרויס פיל הייטערקייט ביי די צושויער. אויפן פּאָדיום באַווייזט זיך דער מלאך המות אין א שוואַרצער באַקליידונג און שרעקט מיטן גיהנום. באַלד דערנאָך טרעט אויף דוד המלך מיט זיין באַשערטער (הענריק רייפּער און יאָאַננאַ האָפּמאַן). זייער דועט רופט אַרויס פיל געלעכטער. מיר זעען די באָבעניו, די כישופמאַכערין ביים לייגן קאָרטן, וואָס רופט אַרויס "לא תגנוב". דער אַרויסטריט איז געווען פיל מיט הומאָר, די אַרטיסטן זענען באַשאָנקען געוואָרן מיט וואַרעמע אַפּלאָדיסמענטן.

דער אַרויסטריט איז פאָרגעקומען אין אַקאַדעמישן הויז, ווייל דער לאָקאַל פון אונדזער קולטור־פאַרבאַנד איז אין רעמאָנט.

אימפּרעזע, געווידמעט די נאַציאָנאַלע מינדערהייטן

די פּראַגע נאַציאָנאַלע מינדערהייטן רופט לעצטנס אַרויס גרויס פאַראינטערעסירונג אין די וויסנשאַפט־קרייזן אין לובלין. איז דאָך לובלין דער גרעסטער קולטור־צענטער אין מזרח־פּוילן. דאָ זענען לעצטנס פאָרגעקומען קולטור־אימפּרעזן. די ערשטע האָט אָרגאַניזירט די אַנטשטאַנענע קולטור־גאַלעריע, וועלכע איז א טייל פון טעאַטער. זייער ציל איז צו באַזייטיקן דעם אַנטאַגאָניזם צווישן די נאַציאָנאַלע מינדערהייטן, פאַרשטייט זיך אויך מיט דער יידישער, דורך פּרעזענטירן דערגרייכונגען פון די אַרטיסטישע אַנסאַמבלען און זייער קולטור. די גאַלעריע פּלאַנירט א ברייטע אויסשטעלונג: "די לובלינער יידן".

די ערשטע קולטור־אימפּרעזע איז געווען א טעאַטער־פאָרשטעלונג "די ערדישע דערנערונג", לויט דער שאַפונג פונעם באַוווסטן יידיש־ליטווישן שרייבער גריגאָרי קאַנאָוויטש. די פאָרשטעלונג האָט אַרויסגערופן גרויס פאַראינטערעסירונג צווישן דער אַקאַדעמישער יוגנט, צוליב דעם פּערזענלעכן אַנטייל פונעם שרייבער.

אויף צוזאַמענגנס איז פאָרגעקומען א טרעפונג מיטן אויטאָר גריגאָרי קאַנאָוויטש, וואָס האָט אויף א פּשוטן און הומאָרפולן אופן דערציילט וועגן זיין לעבנס־וועג, וועגן זיין משפחה און וועגן דעם גורל פון די ליטווישע יידן. דער שרייבער האָט באַזונדער אַקצענטירט זיין

יידישן אָפּשטאַם, אונטערשטרייכנדיק די וויכטיקע אויפגאַבע פונעם יידישן שרייבער אין דער דיאַספּאָרע. די דיסקוסיע איז געווען אויף א הויכן ניוואָ. ער האָט גערעדט וועגן דער יידישער ליטעראַטור אין ליטע, וועגן נאַציאָנאַלן באַוווסטזיין פונעם מענטש.

בילדער־אויסשטעלונג פון דעם ישראל־מאָלער שלום סעבווי

אין דער קונסט־גאַלעריע אין לובלין איז געעפנט געוואָרן א בילדער־אויסשטעלונג פון דעם ישראל־מאָלער שלום סעבווי, א געבוירענער אין סאָסנאָוויץ אין יאָר 1928. זיינע בילדער זענען פון א פארשידענעם זשאַנער און פאַרשידענע מאָלערײַ־טעכניק. א איבערוויגנדיקע מערהייט פון די בילדער איז די ישראל־טעמאַטיק, ווי "א שפּאַציר", "רויטע בערג", "א שטאָט", "הימל־עקספּאָזיציע", "א לעבן אין צופרידנקייט" א.א. בעת דער דערעפענונג פון דער אויסשטעלונג, האָט דער לייטער פון דער גאַלעריע הארציק באַגריסט דעם קינסטלער און איבערגעגעבן, אז זייענדיק אין דייטשלאַנד, האָט זיינס א מיטאַרבעטער באַזוכט א בילדער־אויסשטעלונג פון שלום דעבווי און אים איינגעלאַדן צו קומען מיט זיינע בילדער קיין לובלין. דער ישראל־קינסטלער האָט הארציק געדאַנקט פאַר דער באַגריסונג און איבערגעגעבן אייניקע פאַקטן פון זיין לעבנס־וועג: אין דער צייט פון דער היטלעריסטישער אָקופּאַציע, געווען אין לאַגער. דורך א נס איבערגעלעבט די שרעקלעכע צייט. אין 1946 עמיגרירט פון פּוילן קיין ארץ־ישראל. א טיף־געריהרטער, דערציילט ער וועגן זיינע קינדער־יאָרן, וועגן זיינע עלטערן, זיינע פריינד, וואָס זענען אומגעקומען מיט א שוידערלעכן טויט.

אויף דער איינלאַדונג פון די סעקרעטאַרין פון אונדזער־פאַרבאַנד־אָפּטיילונג, ליובע באַטראַשעק, האָט שלום סעבווי זיך געטראָפן מיט א גרופּע יידן. מיר האָבן אים אינפאָרמירט וועגן אונדזער טעטיקייט. דער קינסטלער איז געווען איבעראַשט פון דעם צונויפטרעף. ער האָט נישט געגלויבט, אז ער וועט אין לובלין טרעפן יידן. מיר האָבן אים געוויזן דעם אַלטן און נייעם בית־עלמין, די געביידע פון דער געוועזענער ישיבה חכמי לובלין, דאָס געוו. פּרץ־הויז, וועלכע דער "בונד" האָט געבויט פאַר א יידישע פאָלקס־שול און, פאַרשטייט זיך, א באַזוך אין דעם געוו. אומקום־לאַגער מאַידאַנעק. דער שרייבער פון די שורות האָט אים געגעבן אן עקזעמפּליאַר פון אונדזער צייטונג, וועלכע ער האָט געלייענט מיט גרויס אינטערעס.

יזכור אויף די פעלדער פון מאַידאַנעק

דאָנערשטיק, דעם 29־סטן אפּריל איז ביים דענקמאָל אויף די פעלדער פון מאַידאַנעק, פאָרגעקומען א טרויער־מאַניפעסטאַציע אונטערן לאָזונג: "מיר לעבעדיקע–די אומגעקומענע".

אין די נאָכמיטאָג־שעהן זענען אויטאָקאַרן מיט יוגנט פון ישראל, אמעריקע, בעלגיע, פראַנקרייך, אַרגענטינע און מעקסיק אָנגעקומען אויף די מאַידאַנעק־פעלדער. אַלע האָבן געטראָגן העל בלויע בלוזעס מיט א צייכן פון אָנטיילנעמער אין דער מאַניפעסטאַציע. א טייל האָבן געטראָגן די ישראל־פאָן און א צייכן, פון וועלכן לאַנד זיי זענען געקומען. דורך דעם הילכער האָט זייער א פאָרשטייער געמאָלדן דעם אינהאַלט פון דער פייערונג, הויך האָבן געקלונגען זיינע ווערטער וועגן דער מאַרטיראָלאָגיע פון די יידן, אומשולדיק אויסגעמאָרדעטע אין מאַידאַנעק, ווו די ערד איז דורכגעווייקט מיט בלוט. דערנאָך האָט אן אָנטיילנעמערין רעציטירט א פּאָעמע געווידמעט דער מאַניפעסטאַציע און אינטאָנירט דעם פּאַרטיזאַנער הימן: "זאָג נישט קיינמאָל אז דו גייסט דעם לעצטן וועג". דערנאָך האָט דער ראַבינער אברהם פּאַלט פון אַרגענטינע געזאָגט "אל מלא רחמים" און קדיש. ווידער האָבן אָפּגעהילכט די ווערטער פון דער "התקוה". אַלע האָבן מיטגעזונגען.

צום סוף האָט א גרויסע צאָל אָנטיילנעמער דורכן הילכער מזכיר געווען זייערע נאָענטע, רופנדיק זייערע פאָרנעמען און פאַמיליע־נאָמען פון וועלכן לאַנד. די פייערונג איז דורכגעפירט געוואָרן אין עברית.

אין די פרימאָרגן־שעהן האָבן א טייל אָנטיילנעמער באַזוכט דעם אַלטן און נייעם בית־עולם, דעם אוהל פון דער פרענקעל־פונדאַציע, דעם אָנדענק־צימער (געוו. בית־המדרש) און די געביידע פון "ישיבת חכמי לובלין".

די "גאַזעטאַ וויבאָרטשאַ" פון 25.IV האָט אין דער נאָטיץ "שלום דעם אש" געשריבן, אז וואַנדאַלן האָבן באַשמוצט דעם מאָנומענט מיט אַנטי־יידישע לאָזונגען "יידן אין גאַז־קאַמערן", א מגן־דוד, א האַקנקרייץ. היטלערס נאָכפאָלגער הוליען...

ד"ר בינם ווייס שרייבט פון וואַרשע:

טייערע לובלינער פריינד אין ישראל!
אונדזער "געזעלשאפט צו באשיצן די אָנדענק־ערטער פון דער יידישער קולטור אין לובלין", האָט באשלאָסן אָפּצומערקן דעם 9טן נאָוועמבער די דאטע פון 50 יאָר נאָך דער ליקווידאציע פון געטאָ אין מיידאן טאטארסקי.

ביילעגט דעם פּראָגראַם פון די פייערונגען. די הויפּט־מאָמענטן פון דער פייערונג וועלן זיין: די אַנטהילונג פונעם דענקמאָל אויפן נייעם בית הקברות אויפן קבר פון די אַנטדעקטע מיט 2 יאָר

צוריק און עקסהומירטע 190 יידן, אומגעקומענע אין מיידאן טאטארסקי.

עס דארף אויך ווערן אויפגעקלאפט אן אָנדענק־פלאַג אויף דער געוועזענער שיל און בית־המדרש אויפן זאמד (געוו. ביכאווסקע גאס נומ׳ 7), ווו עס געפינט זיך היינט א קלויסטער. אלץ איז אקצעפטירט דורך די אָרטיקע מאכט־אָרגאנען. דער אויפשריפט וועט זיין אויף פויליש און העברעיש.

ס׳האָבן זיך געפינען שפענדערס, וועלכע דעקן אלע אויסגאבן פון דעם טאָוול פון שווארצן גראניט (60x40 סאנטימעטער), גרויסע אותיות, מיט פאָלגנדיקן טעקסט: "אויפן שטח פון דער פלעבאניע האָט ביזן יאָר 1942 זיך געפינען א בית הכנסת".

"על שטח בית הכומר, היה כאן עד שנת 1942 בית המדרש ד׳ "זאמד".

פארן דענקמאָל פאר די 190 קרבנות פון די דייטשישע רציחות האָבן מיר באקומען פון דער רעגירונג 30 מיליאָן זלאָטיס. דאָס איז ווייניק, נאָר מיר וועלן אפשר באקומען נאָך. איך וועל בקרוב ארויסשיקן דעם פּראָיעקט פונעם דענקמאָל, נאָכן באשטעטיקן דורך די בארופענע אינסטאנצן.

ד"ר בינעם ווייס

פון דער רעדע ביים אנטהילן די אויפשריפט אויף דער געוו. שיל "אויפן זאמד"

די אנטיילנעמערס אין דער היינטיקער תפילה אין דעם קלויסטער, זענען עדות פון אנטהילן דעם אָנדענק־טאָוול אין פויליש און העברעיש. אָן גוזמא און אַן פּאַטאָס דארף מען פעסטשטעלן, אז דער פאקט האָט א היסטאָרישע באדייטונג – אָן אויפשריפט אין דער העברעישער שפּראך אין א קלויסטער. וויל איך דעריבער, אין נאָמען פון די יידן וואָס האָבן ביזן יאָר 1942 געוווינט אין דער שטאָט, ווי אויך אין נאָמען פון די וואָס ווינען היינט, און אין אייגענעם נאָמען, דאנקען דעם גלח פון דעם קלויסטער, וואָס האָט גורם געווען צו דער אויסערגעוויינלעכער געשעעניש.

זאָל דער באשיידענער אָנדענק־טאָוול זיין א סימבאָל פון כבוד און פריינדשאפט צווישן די גלויביקע, ווי אויך א באווייז פון געדענקען און דערמאָנען דעם טראגישן גורל פון יידישן פאָלק, אין דער תקופה פון דער פארברעכערישער היטלעריסטישער פּאָליטיק אין די יאָרן 1939־1944.

מיטן בוערן דעם 50סטן יאָרטאָג פון אומברענגען איבער 40 טויזנט יידן אין לובלין, וויל איך באדאנקען דער אָנפירונג פון דער קירכע און אייך, ליבע פריינד, און באגריסן מיטן העברעישן שלום וברכה.

5702 **5752**

Przewodniczący Rady Miejskiej Lublina
Prezydent Lublina
Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich w Polsce
Fundacja im. Rodziny Nissenbaumów
Towarzystwo Opieki nad Pamiątkami Kultury Żydowskiej w Lublinie

uprzejmie zapraszają

na uroczyste obchody 50-lecia zagłady Żydów Lubelskich w dniu 9 listopada 1992 r.

Program

- 10^{15} – składanie wieńców przy Pomniku Zagłady
- 11^{15} – zwiedzanie Majdanka
- 12^{45} – odsłonięcie tablicy pamiątkowej
- 13^{50} – posiłek w Izbie Pamięci
- 15^{00} – odsłonięcie pomnika na Nowym Cmentarzu
- 16^{00} – zwiedzanie Jesziwas Chachmej Lublin
- 17^{00} – część artystyczna w auli Jesziwas Chachmej w Lublinie
- 18^{00} – zakończenie uroczystości

הזמנת המוסדות בפולין לאירועים של 50 שנה לחיסול גיטו לובלין

1942 **1992**

President of Lublin City Council
Mayor of Lublin
Jewish Religious Union in Poland
Nissenbaum Family Foundation
Society of Commemoration of Jewish Monuments in Lublin

have the pleasure of

inviting You to an event celebrating the 50th anniversary of Holocaust of Lublin Jews on 9th November 1992

Programme

- 10^{15} – Laying the wreaths at Holocaust Monument
- 11^{15} – Visit to Majdanek
- 12^{45} – Unveiling of commemorating plaque
- 13^{50} – Reception in the House of Prayer
- 15^{00} – Unveiling of commemorating monument at the New Cementary
- 16^{00} – Visit to the Old Cementary
- 16^{45} – Visit to Jesziwas Chachmej Lublin
- 17^{00} – Concert in the Jesziwas Chachmej Lublin Hall
- 18^{00} – Round-up and farewell

איינלאדונג צו די פייערונגען "50 יאָר זייט דער ליקווידאציע פון געטאָ לובלין"

ביי די לובלינער יידן אין פּאַריז

משה זאַלצמאַן

די פּורים־פאַרוויילונג

נישט געקוקט אויף דעם שלעכטן וועטער, זענען די מיטגלידער דאָך געקומען יום־טובן פּורים אין דער היימיש־משפּחהדיקער אַטמאָספער פון זייערע לאַנדסלייט. דער גרויסער זאַל פון ארבעטער־רינג איז געווען אויסגעפולט. דער שרייבער פון די שורות האָט באַגריסט דעם עולם און איבערגעשיקט אַ יום־טובדיקן גרוס די קראַנקע מיטגלידער וואָס האָבן, ליידער, נישט געקענט קומען און די 10 מיגלידער, וואָס געפינען זיך אין די עלטערן־היימען. מיר דערמאָנען מיט גרויס צער און טרויער די דריי מיטגלידער וואָס זענען אין 1992 אַוועק אין דער אייביקייט: וועבערמאַן און די פרויען פייקוס און אַקערמאַן. מיט אַ סך ווייטיק און צער דערמאָנען מיר די קרבנות פון דעם לעצטן מערדערלעכן אַטענטאַט אויף דער ישראל־אַמבאַסאַדע אין בוענאָס־ איירעס און דעם גרויסן נפטר, געוועזענער ראש הממשלה מנחם בעגין.

צוליב דער עלטער פון אונדזערע מיטגלידער, ווערט שווער צו אָרגאַניזירן אַ באַריכט־פאַרזאַמלונג, נוצן מיר אויס דעם יום טובדיקן צוזאַמענטרעף, כדי אויך דערציילן וועגן דער טעטיקייט פון דער לובלינער געזעלשאַפט פאַרן לעצטן יאָר. די געזעלשאַפט ציילט היינט 124 מיטגלידער — 29 פּאָרלעך און 66 איינצעלנע, אלמנס און אלמנות. די פינאַנסיעלע לאַגע איז אַ באַפרידנדיקע, ווייל די מיטגלידער צאָלן רעגולער זייער בייטראַג. מיר דאַרפן אויסדריקן אַנערקענונג דינה׳לע ראָטשטיין וואָס היט די געזעלשאַפט ווי אַ געטרייע מאַמע.

מיר האָבן אין פאַרגאַנגענעם יאָר אַדורכגעפירט דריי איינגעגעבענע אונטערנעמונגען: דעם יערלעכן יזכור־באַנקעט; דעם פּורים יום־טוב און דאָס פאַרזאַמלען זיך ביים מאָנומענט פון דער געזעלשאַפט אויפן בית־עולם באַניע, ערב יום כיפּור.

אָבער די גרעסטע, אָנגעשטרענגטע אַרבעט פון קאָמיטעט איז לטובת ישראל. מיר האָבן אין יאָר 1991 אָנטייל גענומען אין צוויי אַקציעס: די יערלעכע מגבית־אַקציע און הילף די סאָוויעטישע און עטיאָפּישע עולים אין ישראל.

אין פאַרגאַנגענעם יאָר האָבן מיר געזאַמלט פאַר די צוויי אַקציעס 16 מיליאָן 671.000 אַלטע פראַנק, פון דער קאַסע פון דער געזעלשאַפט האָבן מיר בייגעשטייערט צוויי מיליאָן אַלטע פראַנק אַזוי, אַז צוזאַמען האָבן מיר איבערגעגעבן דעם פאַראייניקטן אַפּיל 18 מיליאָן 671.000 אַלטע פראַנק. איך וויל אויסדריקן אַ באַזונדערע אַנערקענונג: די קאָמיטעט־מיטגלידערין פייגעלע זאָבערמאַן און די פאָרזיצערין פון דער געזעלשאַפט טעשקע פאָרשטעטער. זיי האָבן באַוויגן זייערע קינדער זאָלן זיך באַשטייערן, אויך געזאַמלט ביי פריינט און שכנים. פון די 75 מנדבים, וואָס האָבן אָנטייל גענומען אין דער הילפס־אַקציע, איז אַ דריטל נישט קיין מיטגלידער פון דער געזעלשאַפט.

אויסער דעם האָבן מיר געשיקט 6000 נייע פראַנק פאַר זעקס עולים משפּחות, אָפּשטאַמיקע פון לובלין. ס׳איז סימבאָליש, אז אין גאַנץ פראַנקרייך איז געזאַמלט געוואָרן 18 מיליאַרד נייע פראַנק ביי 55.500 מנדבים, האָט די לובלינער געזעלשאַפט געגעבן איר ביישטייער מיט העכער 18 מיליאָן אַלטע פראַנק.

די לובלינער לאַנדסמאַנשאַפט האָט פון דער קאַסע זיך באַשטייערט פאַר די פאָלגנדיקע יידיש־געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס: "אונזער וואָרט" — 4500 פראַנק, פעדעראַציע פון די יידישע געזעלשאַפטן — 4000 פראַנק, פאַרבאַנד פון די יידישע געזעלשאַפטן — 3000 פר.; פאַרן מעמאָריאַל פון יידישן מאַרטירער — 2500 פר. און פאַרן "קול לובלין", וואָס דערשיינט אין תל־אביב — 2500 פראַנק.

דער קורצער באַריכט באַווייזט, אַז זייענדיק אַ מיטגליד אין דער לאַנדסמאַנשאַפט, איז מען פאַרבונדן מיטן יידישן ישוב אין פּאַריז און מיט מדינת ישראל.

פון דעם היינטיקן יום־טוב הויבן מיר אָן די אַקציע פאַר ישראל פאַרן יאָר 1992 און מיר בעטן און האָפן, אַז אַלע אונדזערע מיטגלידער און פריינד וועלן געבן זייער ביישטייער.

מיר באַגריסן די קאָמיטעט־מיטגלידער ראַשעל און משה ראָזנבלום צום געבורט פון זייער אור־איייניקל, און אונדזער גוטע פריינדין אידאַ געבראָוויטש צו איר ווערן 90 יאָר — עד מאה ועשרים.

גיטעלע עדעלשטיין, די וויצע־פאָרזיצערין פון דער געזעלשאַפט, גיט אַן אויספירלעכן רעפעראַט וועגן יום־טוב פּורים אויף דער קאַנווע פון מגילת אסתר, ברענגט אַרויס די טראַגעדיע פון דער יידישער עקזיסטענץ און די לאַנגע גלות־יאָרן. בעת דער עולם האָט טועם געווען פון די טראַדיציאָנעלע המן־טאַשן און פּרוכטן, איז דערפאָלגרייך, מיט אַ סך טאַלאַנט ארויסגעטרעטן דער רוסישער זינגער סאַשאַ, באַגלייט מיט זיין אַקאָרדעאָן אין אַ פּראָגראַם פון יידיש־העברעישע און רוסישע לידער.

די יערלעכע אזכרה

מיט ציטער און יראת הכבוד האָבן פאַרטשעוווער און לובלינער יידן זיך פאַרזאַמלט דעם 10־טן נאָוועמבער 1991, אָפּצוציכענען די 49סטע יאָרצייט נאָך די צענדליקער טויזנטער יידן, וואָס זענען בעסטיאַליש דערמאָרדעט געוואָרן פון די נאַצי־קאַניבאַלן, מיט זייערע געטרייע מיטהעלפער אוקראַאינער־פּאָלאַקן־ליטווינער.

נאָכן אָנצינדן די זעקס סימבאָלישע ליכט, האָט דער חזן אַבאַרנאַד געזאָגט דעם אל־מלא רחמים, און דער גאַנצער עולם האָט צוזאַמען מיטן חזן געזאָגט "קדיש".

דער פאָרזיצער פון דער אזכרה, אַנאַטאָל בינשטאָק געהערט צו דעם טייל יידישע יוגנט, וואָס האָבן געהייליקט דעם זיג איבערן נאַצישן דייטשלאַנד, מיט זייער אייגן בלוט. אַלס יוגנטלעכער פרייוויליק זיך אָנגעשלאָסן אין דער סאָוויעטישער אַרמיי. פאַר זיין קעמפערישער דרייסטקייט, געוואָרן אויסעצייכנט און דריי חדשים פאַרן ענטגילטיקן זיג, געוואָרן שווער פאַרוווּנדעט.

אין זיין קורצן אַריינפיר באַערט ער די 8 מיטגלידער פון דער לובלינער געזעלשאַפט, וואָס זענען דאָס לעצטע יאָר אַוועק אין דער אייביקייט און דער־מאָנט די וויצע־פאַרזיצערין פון דער געזעלשאַפט, גיטעלע עדעלשטיין, וואָס האָט היי־יאָר איבערגעלעבט צוויי שווערע אבידות, מיט דער פטירה פון ליבן מאַן יידל און דעם ברודער מאיר שילדקרויט. ער באַגריסט די פאַרזיצערין פון דער געזעלשאַפט טעשקע פאַרשטעטער־קאַרמאַן, וואָס

האָט ענדלעך נאָך דריי חדשים פאַרלאָזט דעם שפּיטאָל און געפינט זיך היינט מיט אונדז.

דער סעקרעטאַר פון דער פּארטשעווער לאַנדסמאַנשאפט, אברהם קאָסטאַ, דערמאָנט אין זיין אַרויסטרעטונג דעם אומקום פון די 6000 פּאַרטשעווער יידן. ער מאַכט אַ קורצן היסטאָרישן איבערבליק איבער דער פּאַרטשעווער קהילה וואָס האָט עקזיסטירט 350 יאָר און פאַרן אַריינקומען פון די היטלער־באַנדעס האָבן געלעבט 6000 יידן.

דער שרייבער פון די שורות ברענגט אַרויס, אַז א יאָרצייט פון די לובלינער איז גלייכצייטיק אַ דערמאָנונג פון אלע לובלינער יידן, מיט אירע 18 "פּאָוויאַטאָווע" שטעט און 110 קליינע שטעטלעך, אין וועלכן עס האָבן געלעבט העכער 250.000 יידן. ווו נעמט מען ווערטער צו קענען אויסדריקן דעם ווייטיק און צער, ווי דער דיכטער ישעיה שפּיגל האָט געשריבן: "שענקט מיר דאָס וואָרט כ'זאָל קענען באַקלאָגן מיליאָנען בית עלמינס, די גרוילן און יסורים ביים אַריינקומען פון די בלוטיקע דייטשישע הענקער אויף דער פּוילישער ערד".

די באַריכטן נאָך דער באַפרייאונג פון קאָנצענטראַציע־לאַגער אין מיידאַנעק אין 1944 האָבן אויפגערודערט די וועלט. אונזער גרויסער לובלינער בן עיר, דער דיכטער יעקב גלאַטשטיין, האָט אין זיין טיפן ווייטיק אויסגעדריקט אין זיין פּאָעמע "נישט די מתים לויבן גאָט". יזכור אונדזערע אומגעקומענע משפּחות, ווי די אַלע לובלינער אומגעקומען אין די אַרמייען פון די אַליאירטע און אין די פּאַרטיזאַנער. יזכור די 161 לובלינער און 96 קינדער וואָס זענען דעפּאָרטירט געוואָרן פון פראַנקרייך און געטיילט דעם גורל פון די זעקס מיליאָן קדושים. מיט אַ באַזונדערן פּיעטעט דערמאָן איך די 12 לובלינער יידן, וואָס זענען דערשאָסן געוואָרן פאַר זייער אָנטייל נעמען אין דער ווידערשטאַנד־באַוועגונג אין פראַנקרייך. איך דערמאָן דעם זאַמאָשטשער יוסף עפּשטיין, וואָס האָט אָנגעפירט מיט די מיליטערישע באַוואָפנטע אַקציעס אין פּאַריז, ביז זיין ווערן דערשאָסן אויפן מאָן וואַלעריאַן.

מיטן מעלדן פון פאָרזיצער וועגן דער נייעסטער אונטערנעמונג פוןביידע לאַנדסמאַנשאַפטן וואָס וועט פאָרקומען דעם 15־טן דעצעמבער, ווערט דער איינדרוקספולער יזכור געשלאָסן.

ביי די לובלינער אין מעלבורן

שבת, דעם 21סטן מערץ 1992, איז אין דער גאסטפריינטלעכער היים פון אונדזער פריינדין מאַשאַ ווינער פאָרגעקומען די יערלעכע, אלגעמיינע פארזאמלונג לטובת דעם פאראייניקטן ישראל־אפיל, מיטן אנטייל פון גאסט־רעדנער שמואל ראָזענקראנץ. שוין איבער 30 יאָר, ווי מיר פירן אדורך אזעלכע פארזאמלונגען, וועלכע איז די קרוין־טעטיקייט פון אונדזער הייפל לובלינער אין מעלבורן.

די געלט־זאמלונג פאר ישראל גייט תמיד אדורך מיט דערפאָלג, א דאנק דער ענערגישער טעטיקייט פון אונדזער פרעזידענט, פריינד גאָלדבאנד.

דעם 9טן נאָוועמבער האָבן מיר אדורכגעפירט די יערלעכע אזכרה צום אָנדענק פון אונדזערע קדושים און אָפּגעגעבן כבוד דעם אָנדענק פון אונדזערע לובלינער יידן, די קרבנות פון די דייטשישע רציחות.

מאָטל טרייסטמאַן

צוגרייטונג צו דער אַפּיל־פאַרזאמלונג אין מעלבורן
הכנות לאסיפת המגבית במלבורן

די קבורה פון די ביינער פון 190 קרבנות פון די נאצישע רציחות אין מיידאן טאטארסקי, אין נאָוועמבער 1942. עס רעדט: ד"ר בינם ווייס.

מיין באגריסונג אויף דער יום העצמאות פייערונג פון די לובלינער

מארעק אָרטמאַן

טייערע לאנדסלייט פון ישראל און פון אויסלאנד! איך וויל אלעמען ווינטשן א "חג שמח" און אן אַנגענעמען פארברענג אויפן היינטיקן אָוונט, וואָס איז ביי אונדז שוין געוואָרן א טראדיציע און אויך א פליכט, אז לובלינער יידן זאָלן צוזאמען פארברענגען אין א היימישער אטמאָספער און ביי געדעקטע טישן. איך וויל אויך אין אייער נאָמען, ווי אין נאָמען פון מיין פרוי און מיר, ווינטשן א באלדיקע רפואה שלימה משה קאָרן, אונדזער פריינד און נדבן לטובת אונדזער אָרגאניזאציע. מיר באדויערן, וואָס ער און זיין פרוי לובא קאָנען נישט היי־יאָר זיך באטייליקן אין אונדזער יום־טוב לכבוד דעם 44סטן יום העצמאות פון מדינת ישראל.

לאָמיר האָפן, אז איבעראיאָר וועלן מיר ווידער פייערן דעם דאָזיקן יום־טוב, צוזאמען מיט דער משפחה קאָרן. איך וויל אויפהייבן דעם כוס פאר זייער געזונט און פארן געזונט פון אלע לובלינער יידן, ווי פארן גאנצן פאָלק אונדזערן.

ווי דער פאראנטוואָרטלעכער פארן צוגרייטן די איצטיקע פייערונג, וויל איך דאנקען די אלע, וואָס האָבן געהאָלפן אין דער וויכטיקער ארבעט. נאָר א באזונדערן דאנק און יישר כוח האָבן זיך פארדינט די חברטעס פון דער פרויען־קאָמיסיע: איטקא פעלדמאן, צעשא טראכטענבערג־פישער, צעשא אָבליגענהארץ און אירית גאָטליב. זייט באגריסט!

אויף דער יערלעכער אזכרה אין נחלת יצחק, אין טאָג פון אומקום און גבורה
באזכרה השנתית בנחלת יצחק, ביום השואה והגבורה

שמחות ביי לובלינער: אויף דער חתונה פון אייניקל פון דבורה
און מתתיהו הורן אין שפיים
בחתונת הנכדה של דבורה ומתתיהו הורן בשפיים

קבלת פנים פאר די משפחות פון אויסלאנד: טרייסטמאן פון מעלבורן, בוים פון מאָנטרעאל, רובין פון ניו־יאָרק און עדעל פון פאריז – אין דער וווינונג פון דער פאמיליע שטאָקפיש

קבלת פנים לאורחים מחו"ל, המשפחות טרייסטמן ממלבורן, בוים ממונטריאול, רובין מניו־יורק, עדעל מפאריס – אצל משפחת שטוקפיש

בריוו ★ מכתבים ★ בריוו ★ מכתבים

לאָס־אַנזשעלעס

א דאנק פארן "קול לובלין", וואָס איז ממש אימפּאָזאַנט. פון דער אויסגאַבע האָבן מיר גרוסן פון אונדזערע לובלינער יידן פון דער גאַנצער וועלט, זייערע ליידן און פריידן. א שטאַרקן איינדרוק האָט האָט אויף מיר געמאַכט די אינטערעסאַנטע באַשרייבונג פון רעדאַקטאָר דוד שטאָקפּיש וועגן די צוויי טעג אין לובלין, אין שיכות מיט באַנייען דעם בית הקברות דורך דעם פאַרפאַלק פרענקעל. איך צווייפל נאָר, צי די פּוילישע מאַכט־אָרגאַנען וועלן האָבן גענוג כוח צו צוימען די אַנטיסעמיטן מיט זייערע כוליגאַנישע מעשים. דעם הער פרענקעל און זיין פרוי קומט א יישר־כוח פאַר דער איניציאַטיוו און אינוועסטיציע צו רענאָווירן דאָס הייליקע אָרט.

אויב דאָס געזונט וועט דינען, וועל איך בקרוב באַזוכן ישראל און זיך זען מיט אַלטע באַקאַנטע און פריינד. זייט אַלע האַרציק געגרוסט.

יוסף שנור

ניו־יאָרק

מיר ווילן קודם כל אויסדריקן צער און מיטגעפיל מיין יוגנט־חברטע גיטעלע, צוליב דעם טויט פון איר ברודער מאיר שילדקרויט און דיר דוד, צו דער פטירה פון דיין ברודער שלמה שטאָקפּיש. איר זאָלט מער נישט וויסן פון קיין צער. עס פעלן אויס ווערטער צו טרייסטן. מיר ווינטשן אַלע לובלינער לאַנדסלייט, זיי זאָלן מער נישט וויסן פון קיין צער.

יעדער נומער "קול לובלין" פאַרשאַפט אונדז פרייד און כבוד, נאָר די רשימה פון די געשטאָרבענע מאַכט טרויעריק. נאָר אזא איז דער גורל. אין אָקטאָבער 1991 האָט אונדזער פריינד שלמה זינשטיין באַקומען א פאַראַליזש. ער געפינט זיך ביי זיין טאָכטער. איך האָב אים באַזוכט אין שפּיטאָל און שטאַרק באַדויערט זיין צושטאַנד. איצט איז שוין בעסער.

איך שפּיל נאָך אַלץ אין דער "פאָלקסבינע". נאָר אונדזער טעאַטער האָט נישט גענוג פּיעסן. מיר זענען דער עיקר פאַראינטערעסירט צו באַקומען פון ישראל אַקטועלע פּיעסן מיט ישראלדיקער טעמאַטיק.

יוסף און צפורה שפּייזמאַן

★

דערהאַלטן דעם "קול לובלין" און עס בלייבט אונדז נאָר צו ווינטשן זיך, אז נאָך א סך יאָרן זאָלן מיר, לובלינער, קאָנען שטאָלצירן מיט דעם זשורנאַל. איך שיק 50 דאָלאַר פאַר דער אויסגאַבע. איך האָב שטאַרק באַדויערט דעם טויט פון מאיר שילדקרויט און שלמה שטאָקפּיש. מ'האָט צוזאַמען א סך דורכגעמאַכט אין פאַרמלחמהדיקן לובלין, ביי פאַרטייאישער און געזעלשאַפטלעכער אַרבעט. זיי געטרייסט מיט דיין שוועסטער פריידאלע. מיין טרייסט־וואָרט אויך פאַר גיטעלען.

פאָלא מארגוליעס

אַטלאַנטאַ

איך האָב געלייענט דעם "קול לובלין", ווי מען זאָגט: פון א' ביז ת' און דאָרט געפינען זייער אינטערעסאַנטן לייען־מאַטעריאַל, און גאַנץ באַזונדערס – דער באַריכט וועגן 2־טאָגיקן באַזוך אין לובלין. נאָך דער מלחמה איז מיר אויסגעקומען צו וויזיטירן עטלעכע מאָל אונדזער היימשטאָט, נאָר צום באַדויערן – האָב איך דאָרט נישט געפונען דאָס וואָס מען זוכט אין דער אַלטער היים.

פון דער צייטונג האָב איך זיך דערוווּסט וועגן טויט פון שלמה שטאָקפּיש, וואָס איז מיר באַזונדער געוואָרן נאָענט, נאָכן אדורכליינען זיין בוך "אין ראָד פון צאָרן", וואָס שילדערט דאָס לעבן פון אן ערלעכן, באַוווּסטזיניקן אַרבעטער און קעמפער פאַר א שיינעס אידעאַל, וואָס האָט פאַרפירט אים און פיל פיל אַנדערע.

איך שרייב דעם בריוו פון אַטלאַנטאַ, ווו כ'געפין זיך ביי אונדזער זון. נאָכן אומקערן זיך קיין טאָראָנטאָ, וועל איך צושיקן א באַשטייערונג.

חיים גילדינער

טאָראָנטאָ

איך שיק איבער דריי בילדער פארן ווידעאָ־פילם: פון מאָנומענט און פון דעם קאָמיטעט. ביי אונדז זענען פאָרגעקומען אייניקע פערסאָנעלע ענדערונגען אין צוזאַמענשטעל פון קאָמיטעט. איך און יאַבלאָנסקי געהערן צו דער רעוויזיאָנס־קאָמיסיע. ווי באַוווּסט, נעמט אונדזער אָרגאַניזאַציע אויך אריין אייניקע ערטער פון דער לובלינער אומגעגנט.

מיר לאָזן האַרציק גרוסן אונדזערע לאַנדסלייט אין ישראל און אין דער וועלט.

משה וואקסבוים

★

איך האָב געלייענט אין "קול לובלין" וועגן גרייטן א ווידעאָ־פילם וועגן דער יידישער לובלין. איז דער פּראָיעקט געוואָרן פאַרווירקלעכט? אין דער היגער לובלינער סאָסייטי האָט מען נישט געוווּסט צו ענטפערן. איך האָב געלעבט אין לובלין אין די יאָרן 1935־1943 און געענדיקט די הומאַניסטישע גימנאַזיע אין יאָר 1935. איך שטאַם פון פאַרצעווע, נאָר בין אָנגעשלאָסן אין דער היגער לובלינער לאַנדסמאַנשאַפט. מיין ווונטש איז בייצוטראָגן צום שאַפן א "לעבעדיקן" דאָקומענט פון דעם וואָס איז פאַרניכטעט געוואָרן אויף אזא ברוטאַלן אופן. איך האָב א ביסל דערפאַרונג אויף דעם געביט. כ'בין א מחבר פון א בוך, דערשינען אין ענגליש אין יאָר 1988. פון דער ידיעה אין "קול לובלין" פאַרשטיי איך, אז איר פאַרמאָגט זייער א סך מאַטעריאַלן אין שריפט און אין בילד. צי קענט איר מיר פאָרלייגן א וועג, ווי אזוי געניסן פון די מאַטעריאַלן? אויב דער געזונט־צושטאַנד וועט דערלויבן, וועל איך אין מערץ אָדער אַפּריל באַזוכן ישראל.

ב. מאַנדעלקערן

מאָנטרעאַל

מיר האָבן מיט אינטערעס און ליבשאַפט געלייענט אונדזער "קול לובלין" און געווען זייער צופרידן, וואָס די צייטונג לאָזט אונדז נישט פאַרגעסן אין דער אַלטער היים. גלייכצייטיק פאָלגן מיר נאָך די געשעענישן אין ישראל און לעבן מיט מיט דעם אַלעמען וואָס איר מאַכט אדורך. האַרציקע גרוסן פאַר אונדזערע לובלינער יידן און מיר ווינטשן זיך צו הערן פון זיי כל טוב.

אברהם און רוזשקע צווייקאַפּט

קאראקאס

אייער בריוו איז געקומען מיט א פארשפעטיקונג, נאָר אויך פון אים פארשטאנען, פאר וועלכע וויכטיקע אויפגאבן איר שטייט איצט בנוגע די פראָיעקטן צו פאראייביקן די יידן־שטאָט לובלין. ס'איז א זייער וויכטיקער ציל און איר קענט אויך אויף מיר שטענדיק רעכענען.

טאדעאָ דאך

בוענאָס־איירעס

א דאנק פארן בריוו און די הארציקע ווערטער. איך האָב אויך דערהאלטן א קבלה אויף די צוגעשיקטע געלטער. ענדלעך באקומען 7 קאָפּיעס פון "קול לובלין" און איך גלויב, אז אויך אויף להבא וועט נישט זיין קיין פּראָבלעם מיטן באקומען די אויסגאבע. איך שיק איבער אויפן אדרעס פון ד"ר בן טובים די בילדער וואָס האָבן זיך געפינען ביי מיר און ביי אנדערע לובלינער אין בוענאָס־איירעס.

ס'איז מעגלעך, אז כ'וועל פאָרן קיין ווארשע צו די פייערונגען 50 יאָר געטאָ־אויפשטאנד אין ווארשע און אויך באזוכן לובלין. פארשטייט זיך, אז כ'וועל שוין אויסנוצן די געלעגנהייט און אויך וויזיטירן ישראל.

קאָפּל מיזשעריצקי

לאָנדאָן

א הארציקן דאנק פארן שנעלן איבערשיקן מיר דעם "קול לובלין". איך האָב נישט געקענט גלייך ענטפערן, ווייל עס נעמט א 2־3 טעג, ביז מען באוואוסט אלץ איבערצולייענען. מיר איז שווער איבערצוגעבן אין עטלעכע ווערטער וויפל פארגעניגן, ווי אויך זיסע און ביטערע דערינערונגען די צייטונג ברענגט מיט זיך. צום באדויערן, אלץ מערער נעמען פון מענטשן, וואָס זענען אוועק אויפן עולם האמת, געפינען זיך אין דער רשימה פון די נפטרים.

בייגעלייגט א טשעק אויף 50 ענגלישע פונט און איך וואַרט שוין מיט אומגעדולד אויפן נאָענטסטן נומער פון אונדזער אויסגאבע.

איזאק קרעמפעל

ישראל

לכבוד מר מתתיהו הורן
יו"ר ארגון יוצאי לובלין בישראל
תל־אביב.

א.נ.,

התרגשתי מאוד לקבל את המחאתך על סך של 500 ש"ח.

דרככם לשמור על קשר אתנו מחממת את לבנו וגם אנו כמוכם מרגישים בחשיבות של שמירת רצף הדורות בינינו. חובה עלינו לחזור ולהזכיר לדור הצעיר שחינוכו נתון בידינו את מורשת עמנו, ואת דרכו רצופת המכשולים והכאב. מי יתן והדורות הבאים יזכו לחיות בשלום במדינת ישראל.

בברכה ובתודה:

אילנה דן,
מנהלת בית הספר "עלומים" ברמת־השרון

מר מתתיהו הורן, יו"ר
ארגון יוצאי לובלין בישראל.

מר הורן הנכבד,

שמחנו לקבל את מכתבך בדבר חוברות של **קול לובלין**, החסרות בספרייתנו. ובתשובה לשאלתך – עד כה הגיעו לידינו חוברות מס' 15, 17, 23, 24, 25, ו־26.

חסרות לנו החוברות: מס' 1־14, 16, 18־23.

נהיה אסירי תודה לך, אם תוכל לאתר ולו חלק מחוברות אלה, למען קוראינו המתעניינים בקהילת לובלין ובניה.

(־) אורה אלקלעי,
מנהלת הספריה ב"יד ושם" ירושלים

אל: מר מתתיהו הורן
מאת: מיכל כהן
הנדון קבלה על תרומה

רצ"ב צילום קבלה ע"ס 500 ש"ח, תרומת ארגונכם לתלמידי ביה"ס הפעילים בנושא לימודי השואה.

תודה בעבור התרומה
ובברכתי שנה טובה –

מיכל כהן
מרכז חינוך ליאו בק

לכבוד
מר יוסף ברנהולץ,
מנהל אגף החינוך – ראשון לציון

א.נ.

הנני מאשר קבלת מכתבך מיום 5.10.92, ואת הגלויה עם הצילומים שמר אנדז'י נובודבורסקי שלח עבורי.

חן חן עבור שרותך הנאה.

בהזדמנות זו הייתי רוצה לקבל חוות־דעתך בקשר לסיורים של הנוער שלנו בפולין.

האם הם לומדים משהו מהביקורים. בפרט במחנות השמדה?

חג שמח.

בברכה

מ. הורן, יו"ר הארגון

13.10.92

עיריית ראשון לציון
אגף החינוך – הנהלה

לכבוד
מר מתיתיהו הורן, יו"ר ארגון יוצאי לובלין
תל־אביב

א.נ.,

הנדון: השתתפות תלמידים של בית ספר על יסודי בראשון לציון בטקס האזכרה לניספים בשואה בני העיר לובלין

בהמשך לשיחתנו הטלפונית בנדון, הנני להודיעך, כי מר אילן בהירי מנהל חטיבת הביניים ע"ש דורות נענה לבקשתי ואישר ההשתתפות של תלמידים מביה"ס שבהנהלתו בטקס האזכרה הנערך מדי שנה בשנה לזכר הנספים בשואה בני העיר לובלין.

עליך לפנות בנושא ישירות למר אילן בהירי, כדי למסור לו את הפרטים הנוגעים לטקס האזכרה.

אני מודה בזה למר אילן בהירי על היענותו ומקווה, כי הקשר בין ארגון יוצאי לובלין ובית הספר ע"ש דורות יתרחב גם לפעילויות נוספות, מה גם שקיימים עתה קשרי תאומות בין ראשון לציון ללובלין.

להלן, הכתובת ומס' הטלפון של חטיבת הביניים "דורות":
רח' דרובין 37 ראשל"צ. טל': 9659090

בברכה
י. ברנהולץ
מנהל אגף החינוך

זוכט קרובים

מיין נאָמען איז יעזשי דאָלעמבסקי, איך וווין אין פּוילן. מיין אָפּשטאם איז א יידישער. דער אמתדיקער נאָמען פון מיינע ביאָלאָגישע עלטערן איז מיר נישט באקאנט.

איך בין געקומען קיין ישראל, כדי דאָ אויסצוברייטערן מיינע זוכענישן. די געשיכטע מיינע הייבט זיך אָן דעם 15טן אָקטאָבער 1944 אין לובלין. די עלטערן וואָס האָבן מיך אדאפּטירט, אין עלטער פון בערך 2 יאָר, האָבן מיך גענומען פון א קאטוילישן יתומים־הויז אין לובלין. איך האָב דעמאָלט געהאט א כאראקטעריסטישן צייכן אויפן רעכטן פוס און האָב אים ביזן היינטיקן טאָג. אויפן האנט האָב איך געהאט א בענדל מיטן אויפשריפט "טאָמטשאָ נ." אזוי דערציילן מיר די עלטערן, וואָס האָבן מיך אדאפּטירט.

אויב עס לעבט ווער, וואָס האָט מיר, מעגלעך, געראטעוועט דאָס לעבן, אָדער ווייסט עפּעס וועגן אזא קינד - ביטע שרייבן אויפן אדרעס:

JERZY DOLEMBSKI, UL. HALLERA 16/8, WEJHEROWO 84-200, POLAND.

איך וויל אונטערשטרייכן, אז די עלטערן וואָס האָבן מיך אדאפּטירט רופן זיך: יאַן און לעאָקאדיא דאָלעמבסקי און אין די מלחמה־יאָרן געוווינט אין הרוביעשוּוו.

בייגעלייגט די בילדער פון יענער תקופה. דאָס קינד - בין איך.

יעזשי דאָלעמבסקי אלס קינד
יז׳י דולמבסקי כילד

לובלין

דאָס איז א רירנדיקער בריוו פון א פּאָלאק, וועלכער זוכט צוויי לובלינער יידן, וואָס אלס קינדער, זענען זיי געווען אויסבאהאלטן דורך זיין באָבע יוסטינא צענקאלקא – ביז דער באפרייאונג. עטלעכע יאָר נאָך דער מלחמה, זענען די צוויי ארויסגעפאָרן קיין אויסלאנד – איינער קיין לאָנדאָן, דער צווייטער – קיין אויסטראליע. זיי האָבן א לאנגע צייט אָנגעהאלטן א טעלעפאָנישן און בריוולעכן קאָנטאקט מיט דער באָבען און אירע קינדער. נאָר אין יאָר 1989, איז אלץ געוואָרן איבערגעריסן. די ארויסגעשיקטע בריוו פון לובלין, בלייבן אָן אן ענטפער.

מיר ברענגען דאָ די אדרעסן פון די צוויי דערמאָנטע יידן. אפשר ווייסט ווער עפּעס וועגן זיי? מיט וואָס דערקלערט זיך זייער פּלוצומדיק שווייגן? דאריוש רעשקא גייט נאָר אין דעם, אז זייך באָבע (נאָכן טויט) זאָל באקומען די אויסצייכענונג פון יד ושם. ער נייטיקט זיך נאָר אין די באשטעטיקונגען פון די צוויי געראטעוועטע. ער איז גרייט צו געבן ווייטערדיקע אינפאָרמאציס, אפילו בילדער זייערע. דער אדרעס פון די צוויי:

Salek Melaed, 17 Edmunds Walk, London 2, England.

500B Toorak Rd, Toorak Vic. 3142. Australia.
Julian Fogelgarn,

דער אדרעס פון ה׳ רעשקא:
Doriusz Reszka, Lublin, ul. Zana 12/54 – Polska.

דאריוש רעשקא

teatrnn.pl

באשטייערונגען פארן "קול לובלין"

אין אמעריקאנער דאָלארן

מאיר שילדקרויט ז"ל (פון א ירושה)	500
מאָטל גארטענקראוט, ניו־יאָרק	500
לובלינער קאָמיטעט אין טאָראָנטא	200
פאמליע דאך, ווענעזועלא	200
פאמיליע פישמאן, לאָס־אנזשעלעס	150
שלמה מושקאט, ליל	100
פאמיליע שפייזמאן, ניו־יאָרק	100
לובלינער קאָמיטעט, ניו־יאָרק	100
לייבל זילבערג, בוענאָס־איירעס	70
י. טעמפעלדינער, בוענאָס־איירעס	65
פאמיליע צווייקאפט, מאָנטרעאל	50
פאמיליע רובין, ניו־יאָרק	50
פאמיליע מאָנסעי, פאר. שטאטן	50
פאמיליע ווייצענפעלד, מיאמי	50
פאָלא מארגוליס, ניו־יאָרק	50
פאמיליע שנור, לאָס־אנזשעלעס	50
נאטעק אקערמאן, שטאָקהאָלם	50
אברהם קארפענשיף, ליאָן	40 + 200 פראנק
שמואל קאָסמאן, בוענאָס־איירעס	35
חיים זאנדמאן, בוענאָס־איירעס	30
אָלגא גראדעל, בוענאָס־איירעס	30
נחמיה ניסענבוים, בוענאָס־איירעס	30
פאמיליע האלבער, מיאמי	25 + 100 שקל
א. געלדמאן, סאן־פראנציסקא	18
קאָפל מיזשעריצקי, בוענאָס־איירעס	15
ראָסיטע מיזשעריצקי, בוענאָס־איירעס	15

אין קאנאדער דאָלארן

לובלינער לאנדסמאנשאפט אין מאָנטרעאל	450
פאמיליע סלאָמא, טאָראָנטא	70
מ. בוימאן, טאָראָנטא	50
בעטי לעווענשטיין, מאָנטרעאל	50
ה. גילדינער, טאָראָנטא	20

אין אויסטראלישע דאָלארן

פאמיליע טרייסטמאן, מעלבורן	120
פאמיליע שטערנפיין, פאראדייס	100

אין ענגלישע פונטן

איזאק קרעמפעל, לאָנדאָן	50

אין דייטשישע מארק

מענדל ווייסמאן, קאָפּענהאגען	100

אין פראנצויזישע פראנק

פאראייניקטע קינדער פון לובלין, פאריז	5000
טעשקע קאָרמאן־פּאָרשטעטער, פאריז	600
יהודה גאָראנס, פאריז	300
משה זאלצמאן, פאריז	200
י. ראָזנצווייג, פאריז	200
דינהלע ראָטשטיין, פאריז	100

אין ישראלדיקע שקלים

לובא און משה קאָרן, תל־אביב – פראנקפורט (פאר נויטבאדערפטיקע משפחות)	2.220
מרדכי מענדעלסאָן, תל־אביב	180
פאמיליע וואגשול, רמת־גן	150
נינה רעזניק, תל־אביב	100
פאמיליע גלאנצשפיגעל, נאות מרדכי	100
ז. פישמאן, בני־ברק	100
פאמיליע פענצטערמאכער, בת־ים	100
ש. נירנבערג, נתניה	100
פאמיליע שביט, רמת־גן	100
פאמיליע רובינשטיין, תל־אביב	100
גיטעלע עדעל, פאריז	100
פאמיליע ראָזענבוש, גבעתיים	100
טובה לאנגער־מייזעלס, רמת־גן	100
י. זהבי, פראנקפורט	75
מענדאלי געווערץ, תל־אביב	50

דאָס פּאָרפּאָלק רוזשקע און אברהם צווייקאפט אין טאָראָנטאָ, צו זייער "גאָלדענער חתונה"

הזוג רוז'קה ואברהם צווייקאפט בטורונטו, לרגל "חתונת זהב"

חשובע רעדאקציע "קול לובלין",

בייגעלייגט א קאָפּיע פון א בריוו, וועלכן איך האָב איבערגעשיקט צום הרב יאָסקאָוויטש קיין ווארשע, וועגן דעם אופן פון ארויסגעבן קבלות דורך די גבאים פון דער נאָזשיק־שיל, וואָס רופט ארויס שטוינונג. ליידער, האָב איך נישט באקומען קיין ענטפער פון הרב יאָסקאָוויטש. אָט איז דער אינהאלט פון דעם בריוו:

בס"ד, יום ד' פרשת ראה תשנ"א (11.8.91).

לכבוד הרב מנחם יאָסקאָוויטש שליט"א

שבת נחמו האָב איך געדאווענט אין בית הכנסת און מ'האָט מיך אויפגערופן צו דער תורה. איך האָב מנדב געווען 10 דאָלאר. נאָר ערשט מוצאי שבת זענען געקומען אין האָטעל צוויי גבאים, וואָס האָבן פון מיר באקומען 10.000 זלאָטיס. איך האָב ביי זיי געבעטן א קבלה פון בית הכנסת, האָבן זיי געענטפערט, אז איצט האָבן זיי נישט די קבלה און זונטיק איז די ביוראָ פארמאכט. זיי האָבן מיר געגעבן עפּעס א פאפּירל אָן א סטעמפּעל און אָן א סימן, אז דאָס איז פון דער נאָזשיק־שיל.

כבוד הרב! אפשר איז מעגלעך, אז איך זאָל באקומען א קבלה פון דער שיל? איך וועל אייך זיין זייער דאנקבאר. איך וויל האָבן אן אָנדענק פאר מיינע קינדער און אייניקלעך. איך ווינטש אייך און דער משפחה געזונט און זייט מצליח אין אייער הייליקער ארבעט.

בכבוד רב:

משה מאנדעלמילך, ראשון־לציון, בן זאב 6/12, ישראל.

הרהורים ביום הזכרון לשואה

ציפורה דסקל־וייסלפיש

מוקדש לגילה אחותי

גילה –
כה עמוק
נחרטת בלבי.

את משפחתי אהבתי
כל אחד
עם מעלותיו וחסרונותיו.

דולה דמות מכם,
מעמידה על הרגליים
רואה אתכם – חיים...

את גילה,
שוכנת עמוק,
עמוק בקרבי.

זה מענה אותי
ואיני רוצה
להפסיק באלה.

★

גילה החיכנית – בך חן,
יופי ללא רבב.
נפש עדינה, רגישה,
בחלקך – סבל כה רב.

גילה –
אהבתיך כה,
ואת – נאבקת בחיים.

לעלות ארצה – כה שאפת
"בהכשרה" שנים – בתנאים קשים
במקום לארץ המיוחלת,
הגעת – לכבשנים.

הכנסתיך לאלבום
עם יקירי – החיים,
אך את – אינך.

אני – עם ילדי ונכדים,
את – נכרתת באכזריות
במלוא פריחתך.

נותרנו,
אודים בודדים,
הממשיכים להתקיים.

איך תעלה
בת שחוק על שפתנו
והיגון – כה עמוק?

★

צפירה ואות דומיה,
להתייחדות,
עם השואה.

שורת מתים
ארוכה –
הקמים לרגע
לתחיה.

צלילי רדיו – נוגים
פוגה לבאך
ליום הזכרון.

אויף דער יערלעכער אזכרה פון לובלינער און אומגעגנט אין טאָראָנטאָ

באזכרה השנתית של הלובלינאים בטורונטו

לזכרם • צום אָנדענק

אין טיפן צער און טרויער זענען מיר מודיע וועגן דער פּטירה פון אונדזערע בני־עיר אין לעצטן יאָר. טיפער מיטגעפיל און טרייסט די פאַריתומטע משפּחות. איר זאָלט מער נישט וויסן פון קיין צער.

רוזשקע אַלספּעקטאָר ז״ל

מיט טיפן ווייטיק און טרויער שרייב איך די שורות וועגן דער פּטירה פון מיין לאַנגיאָריקער, טרייער לעבנס־באַגלייטערין רוזשקע, געבוירן שערמאַן, פון לובלין. זי איז נפטר געוואָרן אין טאָראָנטאָ דעם 24סטן מאַי 1992. זי האָט צוזאַמען מיט מיר און אונדזערע קינדער פיל אַדורכגעמאַכט אין לעבן. אין די מלחמה־יאָרן זענען מיר פאַרשיקט געוואָרן קיין סיביר, דערנאָך – אין אוזבעקיסטאַן. נאָך דער מלחמה זענען מיר צוריק געקומען קיין לובלין און דערזעענדיק דעם חורבן וואָס האָט געטראָפן אונדזער היימשטאָט, זענען מיר אַוועק אויף דער אַמעריקאַנער זאָנע אין דייטשלאַנד, אין אַ לאַגער פון אונר״א. אַ דאַנק אַן אויספאָדערונג פון רוזשקעס ברודער וואָס האָט געוווינט אין טאָראָנטאָ, זענען מיר איבערגעפאָרן קיין קאַנאַדע.

דאָ, אין דער גרויסער קאַנאַדישער שטאָט, האָט די משפּחה זיך איינגעאָרדנט, אויך אַ דאַנק רוזשקעס טרייישאַפט און איבערגעגעבנקייט. זי האָט געהאָלפן אָרגאַניזירן די לובלינער לאַנדסמאַנשאַפט און מיט אַ סך האַרציקייט און ליבשאַפט זיך באַצויגן צו מענטשן. זי האָט פאַריתומט איר מאַן, קינדער, אייניקלעך און אוראייניקל. כבוד איר אָנדענק.

משה אַלספּעקטאָר

★

יאָסל גאָלדמאַן ז״ל

פון מעלבורן האָבן מיר באַקומען די טרויעריקע ידיעה, אַז דאָרט איז אין עלטער פון 72 יאָר נפטר געוואָרן אַ וווילער און האַרציקער לובלינער ייד, יאָסל גאָלדמאַן. מיר שיקן איבער אַ טרייסט דער משפּחה. כבוד זיין אָנדענק.

★

דוד חיים גרינפעלד ז״ל

געבוירן אין אַפּריל אין יאָר 1913 און נפטר געוואָרן אין טאָראָנטאָ דעם 30סטן דעצעמבער 1991. געבראַכט געוואָרן צו קבורה אין מאָנטרעאַל, אין בשותּפותדיקן קבר מיט זיין פרוי. די מלחמה־יאָרן איבערגעלעבט אין באַהעלטעניש. די גאַנצע משפּחה איז אומגעקומען אין מיידאַנעק.

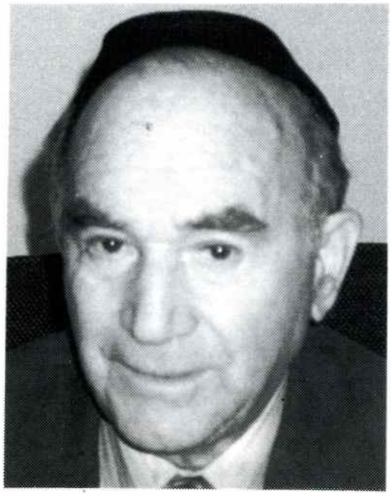

אין 1946, קומט ער צוזאַמען מיט זיין פרוי רות (פון די בראָנפּמאַנס) קיין מאָנטרעאַל און איז באַשעפטיקט אַלס בוי־אינסטרוקטאָר. ער איז אויך טעטיק אין ייִדיש־געזעלשאַפטלעכן לעבן: אין בני־ברית, ״אָרט״ און אין דער באָנדס־אַקציע לטובת ישראל.

ער האָט פאַריתומט דריי טעכטער: בעטטי, פיליס, היידי מיט זייערע פאַמיליעס. כבוד זיין אָנדענק.

א.פּ.

★

יעקב הורוביץ ז״ל

יעקב יקירי,

חלפו שלושים יום, מאז שהלכת מאתנו לעולמים – וקשה להשלים עם אבידה זאת. כל שאנו מתרחקים מאותו יום, אנו חשים כמה שאתה חסר לנו, לרעייתך, לילדיך, נכדיך, ניניך, חבריך וידידיך. כולנו חשים את הכאב והיגון.

כל אלה שבאו במגע אתך – מקרוב, יודעים להעריך את סגולתך. אפשר לציין, שהיתה לך דאגה עמוקה ורצון עז לעזור לזולת – התחנכת בבית מסורתי, בו ספגת ערכי תרבות יהודית וציונית, ינקת מאביך אהבת ישראל. את אביך – ישעיהו הורוביץ ז״ל, כולם הכירו. הוא היה אחד מהמנהיגים של ההסתדרות הציונית הכללית בעירנו לובלין.

ב־17 ליוני 1947 עלית ארצה, יחד עם רעיתך חנה, שתבדל לחיים ארוכים. בדיוק היום מלאו 45 שנה שאתם בארץ. זה משהו סמלי. הקימותם משפחה ענפה לתפארת.

היית איש צנוע המסתפק במועט, בעל מסור, טוב ונאמן למשפחתך. בבואכם ארצה, הצטרפתם לארגון יוצאי לובלין והשתתפתם בצורה פעילה בכל האירועים. חברי האירגון

בארץ ובתפוצות, מרכינים ראש על קברך הרענן ומשתתף בצער המשפחה.

תהיה נשמך צרורה בצרור החיים.

מתתיהו הורן
(דברים על קברו,
ביום השלושים).

★

פראניע ווייסמאַן ז"ל

אין מערץ 1992, איז אַוועק אין דער אייביקייט אונדזער חברטע פראַניע ווייסמאַן, די פרוי פון דעם באַקאַנטן בונדישן טוער אין לובלין, משה ווַייסמאַן, וועלכער איז אומגעקומען אין די סאָוויעטישע לאַגערן אין דער צייט פון דער היטלער־מלחמה. געווען איינער פון די אַקטיווסטע טוערס אין דער פּראָפעסיאָנעלער באַוועגונג און פאָרשטייער פון "בונד" אין לובלינער שטאָטראַט און קהילה.

די קינדער און דער גאַנצער פאַר'אבלטער משפחה – אונדזער טיפסטן מיטגעפיל.

א גרופּע פריינט

★

מאַטיס זשעלאַזאָ ז"ל

די געזעלשאַפט "פאַראייניקטע קינדער פון לובלין און אומגעגנט" אין פראַנקרייך באַטייליקט זיך צוזאַמען מיט דער משפחה, אינעם צער און טרויער מיטן טויט פון דעם לאַנגיאָריקן קאָמיטעט־מיטגליד מאַטיס זשעלאַזאָ, געבוירן אין לובלין אין יאָר 1904. א קינד פון דער יידישער אָרעמקייט, האָט ער גאָר יונג אנטייל גענומען אין דער אַרבעטער־באַוועגונג, טראָץ דער געפאַר צו ווערן אַרעסטירט. אין 1925 געלונגט אים צו פאַרלאָזן לובלין, ווען ער פּרוווט אָנקומען, אומלעגאַל פאַרשטייט זיך, אין זיין אויסגעטרוימט לאַנד – ראַטן־פאַרבאַנד, נאָר געמוזט צוריק קומען קיין פּוילן, ווו ער האָט געהאַט א שווער לעבן. אין אָנהייב פון די דרייסיקער יאָרן, קומט ער אומלעגאַל קיין פּאַריז און נאָך גרויסע שוועריקייטן, געלונגט אים אויפצושטעלן א קליינע משפחה. נאָכן אָקופּירן פּאַריז דורך די היטלעריסטישע חילות, מוז ער פאַרלאָזן די דאָזיקע שטאָט און ווערן א היימלאָזער פּליט. די פרוי ווערט דעפּאָרטירט. אים געלונגט צו ראַטעווען דאָס קינד פון די פראַנצויזישע קאָלאַבאָראַנטן. ער באַהאַלט זיך אויס אין דער פרייער זאָנע, נאָר די געפאַר אריינצופאַלן אין די רוצחישע הענט, דראָט אויף שריט און טריט. פאַר דעם יונגן טעכטערל, איז ער דער טאַטע און די מאַמע. צום גליק, קומט די מאַמע צוריק פון דער דעפּאָרטאַציע. מען שטעלט זיך צוריק אויף די פיס, די משפחה פאַרגרעסערט זיך מיט א זון.

מאַטיס זשעלאַזאָ איז פון די ערשטע צוריק אויפצובויען די לובלינער לאַנדסמאַנשאַפט אין פּאַריז. ער איז אויך א מיטגליד אינעם בוך־קאָמיטעט צו פאַראייביקן די יידישע קהילה אין לובלין. נאָר די שווערע פאָלגן פון די מלחמה־יאָרן, זענען גורם נאָך קרבנות. די יונגע מאַמע פון קינד שטאַרבט און מאַטיס מאַכט אדורך שווערע קראַנקייטן. זיין טרייסט און באַרואיקונג – די געזעלשאַפטלעכע אַרבעט אויפן אָרט און ליבשאַפט צו מדינת ישראל.

דעם 8טן אפּריל 1992, איז אוועק אין דער אייביקייט א ווילער, שטילער און ערלעכער לובלינער ייד. זאָל אים די ערד גרינג זיין.

משה זאַלצמאַן
(פונעם הספּד ביים אָפענעם קבר)

★

יאַנעק טרייסטמאַן ז"ל

דעם 11טן אויגוסט 1991 איז אין עלטער פון 44 יאָר אוועק אין דער אייביקייט דער זון פון אונדזער בן־עיר אהרון טרייסטמאַן פון פּתח־תקוה. יאַנעק האָט אדורכגעמאַכט די יום־כיפּור מלחמה און די לבנון־מלחמה און באַקומען אייניקע אויסצייכענונגען פאַר זיין געוואַגטקייט און העלדישקייט. ער האָט געאַרבעט אין דער חברת החשמל, ווו ער האָט פאַרנומען א זייער הויכן אמט. א טרייער, איבערגעגעבענער מאַן צו זיין פרוי בת־שבע, און א גוטער, איבערגעגעבענער פאָטער צו זייערע פיר זין. יאַנעק האָט מיט גרויס כבוד זיך באַצויגן צו זיינע עלטערן און געווען באַליבט ביי אלעמען. כבוד זיין אָנדענק.

מאָטל טרייסטמאַן

★

יצחק מלכיאלי ז"ל

הנני להודיעכם על פטירתו של מר יצחק מלכיאלי (אייזיק זיידמן). נולד בלובלין 24.10.1918, בן לוי ומלכה זיידמן. נפטר בכ' בשבט תשנ"ב.

כתובתו האחרונה היתה ברח' בית צורי 18/7, רמת אביב ג'.

★

איטע מיזשעריצקי ז"ל

אין מערץ ה.י. איז אין בוענאָס־איירעס נפטר געוואָרן די לובלינער יידישע טאָכטער איטע מיזשעריצקי, געבוירן שענקאַר. אין פאַרמלחמהדיקן לובלין איז זי געווען אקטיוו אין דער יוגנט־אָרגאַניזאַציע פון די לינקע פועלי־ציון, ווו זי האָט באַקענט קאָפּל מיזשעריצקי, וואָס נאָך 2 יאָר אויסוואַנדערן קיין בוענאָס־איירעס, האָט ער זי אַראָפּגענומען און דאָרט אויפגעשטעלט א שיינע משפחה.

אין דער ארגענטינער יידישער טאָג־צייטונג "די פּרעסע", לייענען מיר די פאָלגנדיקע באַשרייבונג פון דער שלושים־אזכרה צום אָנדענק פון איטקען:

זונטיק, דעם 22סטן מערץ, איז אויפן בית־עולם פון טאַבלאַדע פאָרגעקומען די שלושים־אזכרה נאָך איטע מיזשעריצקי ע"ה – די פרוי פון געזעלשאַפטלעכן טוער און סעקרעטאַר פון קולטור־פאַרבאַנד פון פּוילישע יידן. קאָפּל מיזשעריצקי, אים צו לאַנגע יאָר.

ס'זענען בייגעווען לובלינער לאַנדסלייט, די גאַנצע פאַרוואַלטונג פון פאַרבאַנד און פאַמיליאַרן.

ביים קבר האָבן מספּיד געווען: דער פּאַריזער הערש קויאַווסקי, דער וויצע־

פאַרזיצער אברהם ראַכווערגער און דער לאַנדסמאַן ישראל טעמפּעלדינער, וואָס האָבן ארויסגעבראַכט די אייגנשאַפטן פון דער נפטרת. זי האָט געהאַט אַן איידעלע נאַטור, א שטילע און גוטהאַרציקע פרוי, פלעגט נישט דורכלאָזן קיין איין קולטור־אונטערנעמונג און דערביי ארויסזאָגן איר מיינונג.

דאס איינציקע וואס ס'איז יאָ מעגלעך, איז צו קוקן צוריק אויף די יאָרן, ווען קאָפּל מיט זיין פרוי האָבן צוזאַמען געחלומט און גענאָסן פרייד און נחת פון די קינדער און אייניקלעך.

די רעליגיעזע צערעמאָניע האָט דורכגעפירט דער פאַרוואַלטונגס־מיטגליד שמעון פיינלאַנד.

ד.

★

רבקה־רגינה נוישטיין ז"ל

רגינה נולדה בלובלין, בשנת 1909 למשפחת גולדברג נתן. עלתה לישראל בשנת 1933. בשנה הראשונה להיותה בארץ, גרה עם אחותה חנה רוקח בנוה־צדק. בשנת 1934 נישאה לאריה־לאון ועברו לגור ברח' דיזנגוף בת"א, שם נולדו ילדיה התאומים מינה ונתן. למרות היותה מטופלת בתאומים ובסבא, ביתה היה בית פתוח. מכרים וידידים שעברו בסביבה נכנסו, התארחו ושיחקו קלפים, לקול צלילי המוסיקה שבקעו מבית־קפה פינתי שהיה בבית הסמוך.

בשנת 1948, לקראת סיום מלחמת השחרור, עברו לגור בביתם ברח' לכיש בתל־אביב. בשנת 1956 פתחו חנות ללבני נשים ברח' פרישמן ועבדה יחד עם לאון, עד פרישתם לגימלאות. בשנים האחרונות סבלה מעיוורון חלקי, שהלך והחמיר עם הזמן. למרות הכל, ביתה נשאר בית פתוח לחברים. תמיד חייכה ותמיד היתה לה מילה טובה לכל אחד. גם כאשר סבלה מהתקפי לב, לא נתנה לסובבים אותה להרגיש את סבלה וניסתה בכל כוחה להמשיך את החיים כרגיל, לנסות לרדת ולטייל. גם לאחר שובה מבית־חולים ויום לפני מותה, ניסתה בכוחותיה האחרונים לרדת לסיבוב קצר, אך חזרה מיד הביתה תשושה. למחרת, ביום ראשון י' באדר ב' – 15.3.1992, הפסיקו המערכות בגופה לתפקד ולעת ערב נפטרה בבית החולים.

יהיה זכרה ברוך!

המתאבלים מרה על מותה:

הבעל, הבן ואשתו,
הבת ובעלה,
הנכדים והנין

★

אברהם פישמן ז"ל

בן יהושע והניה, נולד ב־8 במאי 1915 בלובלין ונפטר בתל־אביב ב־5 ביוני 1992, אחרי מחלה קשה. עלה ארצה ב־1948.

השאיר אישה, בן ובת ו־5 נכדים. יהיה זכרו ברוך.

עו"ד מנחם פלדי ז"ל

מנחם פלדי ז"ל נולד בשנת 1916 בלובלין. גדל בבית ציוני, סיים גימנסיה הומניסטית וקיבל תעודת בגרות.

היה חבר פעיל מאוד בבית"ר וביקר מטעם התנועה בכל העיירות מסביב ללובלין.

בשנת 1939, שבועיים לפני פרוץ מלחמת עולם השנייה, הגיע ארצה באוניית המעפילים (הבלתי־לגלית) "פריטה".

היה פעיל ולוחם באצ"ל עד קום המדינה ואז הצטרף לתנועת "החרות".

במלחמת העצמאות לחם כקצין בצה"ל והשתתף בשחרור הגליל. לאחר מכן למד משפטים וניהל משרד עורכי־דין.

היה פעיל בארגון יוצאי לובלין וחבר הוועד בשנות החמישים והששים. כמו־כן היה מספר שנים חבר מועצת עיריית רמת־גן.

מנחם היה אזרח מסור למדינה ורודף צדק.

בליל שבת ז' אלול תשנ"ב, קיבל דום לב ונפטר במקום.

יהיה זכרו ברוך.

המשפחה

★

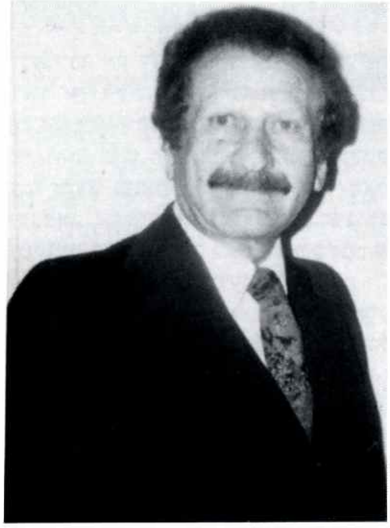

הערי פּרוקטמאַן ז"ל

דער לאַנגיאָריקער פּרעזידענט פון דער ניו־יאָרקער לאַנדסמאַנשאַפט פון די לובלינער, דער טייערער ייִד און מענטש הערי פּרוקטמאַן, איז אין אויגוסט 1991 אַוועק אין דער אייביקייט. מיט זיין טויט, איז די לובלינער משפחה אין דער גרויסער אַמעריקאַנער שטאָט געוואָרן פאַריתומט, ווייל אין די לעצטע דריי צענדליק יאָר איז ער געשטאַנען בראש פון דער אָרגאַניזאַציע, וועלכע האָט אריינגענומען יידן פון זיין געבוירן־שטאָט, געזאָרגט אַדורכצופירן די יערלעכע אזכרה, ווי אויך אויפשטעלן א מאָנומענט לזכר אונדזערע קדושים.

הערי פּרוקטמאַן האָט די מלחמה־יאָרן אַדורכגעמאַכט אין לובלינער געטאָ און דערנאָך אין געטאָ ראַדאָם. נאָך דער באַפרייאונג, עמיגרירט ער מיט זיין פרוי קיין אַמעריקע און שטעלט דאָרט אויף א משפּחה. זיין געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט לטובת די לובלינער איז געווען א שם־דבר. ער איז אויך געווען אנגאַזשירט אינעם מגבית לטובת ישראל. כבוד זיין אָנדענק.

ד.

בלומע קרעכמאַן ז"ל

געבוירן אין יאָר 1922 אין הרוביעשאָוו. אוועק אין דער אייביקייט אין מעלבורן, דעם 1טן מערץ 1992. אַן איידעלע, הארציקע פרוי, וואָס האָט פאַר דער מלחמה געלעבט אין לובלין. צוזאמען מיט איר מאַן מאָטל קרעכמאַן, אקטיוו זיך באטייליקט אין דער טעטיקייט פון אונדזער לאנדסמאנשאפט און באזוכט אלע אונטערנעמונגען פון די לובלינער. אויך געשטיצט מיט א ברייטער האנט די לובלינער אָרגאניזאציע. בלומע איז געווען באליבט בײַ די אלע, וואָס האָבן זי געקענט. כבוד איר אָנדענק.

מ.ט.

★

שארל (יחזקאל) קאָרין (קאָרנוואסער) ז"ל

דעם 10טן נאָוועמבער 1991 איז אין מלוכהשן שפיטאָל תל השומר אין רמת-גן, נפטר געוואָרן, נאָך א הארץ-קראנקייט, דער באוווסטער פאריזער נדבן פאַר ישראלדיקע אינסטיטוציעס און אנשטאלטן, געוו. קאצעטלער און מאַן פון דער לובלינער יידישער טאָכטער (איר צו לאנגע יאָרן) – חנהלע שטערנבליץ. צומאָרגנס, דעם 11.11.91, איז ער געבראכט געוואָרן צו קבורה אין קרית שאול. ביים אָפענעם קבר האָבן אים מספיד געווען: ד"ר יוסף בורג און ד"ר יצחק ארד פון יד ושם, יוסף זאָבערמאַן און אייניקע פערזענלעכקייטן פון יידישן ישוב אין פראנקרייך.

געבוירן דעם 25סטן מערץ 1925 אין אָסטראָוצע. דער יונגסטער זון אין א משפחה פון זיבן קינדער. ביז 17 יאָר געלערנט אין א ישיבה און מיטן אָקופירן פוילן דורך די נאַציסטישע חיילות, איז ער מיט נאָך צוואנג-ארבעטער פארשיקט געוואָרן קיין אָשוויענטשים. דערנאָך אדורכגעמאכט נאָך 4 לאגערן און באפרייט געוואָרן אין טעריעזנשטאט, אין אפריל 1945. דעם זעלבן יאָר קומט ער אָן קיין פאריז און באשליסט דאָ צו באַנייען זיין לעבן. ער האָט חתונה מיט חנהלע קאָרנבליט, וועלכע איז מיט נאָך צוויי שוועסטערן אירע ניצול געוואָרן אין פוילן, א דאנק פּאָלאקן וואָס האָבן זיי אויסבאהאלטן. 3 חדשים פאַר דער באפרייאונג, זענען זייערע עלטערן דערשאָסן געוואָרן דורך פּאָלאקן.

שארל קאָרין ווערט זייער אקטיוו אינעם יידיש-געזעלשאפטלעכן און פראָ-ישראלדיקן לעבן אין פראנקרייך: קאסירער פון דער יד ושם אָפטיילונג אין פאריז; איינער פון די איניציאַטאָרן אויפצושטעלן דעם פריינטשאפט-קאָמיטעט ישראל-פראנקרייך; הויפט-זאמלער (און שפענדער) פאַר די אוניווערסיטעטן אין ירושלים און באר-שבע, ווי פאַר די שפיטאָלן "הדסה" און תל-השומר; אויפגעשטעלט א ריי אינסטיטוציעס אין שטעטל נתיבות; געווען אנגאזשירט אין אויפשטעלן די האָלאָקאָסט-אָרגאניזאציעס און דעם אייראָפּעישן שמעון וויזענטאל

צענטער; ער האָט זיך באמיט איינצושטעלן די ערשטע האנדלס-באציאונגען צווישן ירושלים און פאריז און דערמוטיקט פראנצויזישע אינוועסטיציעס אין דער יידישער מדינה; געקעמפט פאַר די רעכט פון די לעבן געבליבענע דעפּאָרטירטע צו באקומען די פראנצויזישע בירגערשאפט, באזאמען מיט דער געוויינלעכער דעפּאָרטאציע-קארטע, ווי יעדער פראנצויזישער בירגער.

איינער פון די וויכטיקסטע אויפטוען פונעם פּאָרפּאָלק קאָרין איז געווען, אז דאָס פראנצויזישע בילדונג-מיניסטעריום זאָל אריין נעמען אינעם לערן-פּראָגראַם פון די שולן די געשיכטע פון דער שואה, כדי זי דערלערנען אויף א פעדאַגאָגישן אופן. לכבוד דעם דערגרייכטן ציל, איז מאָנטיק דעם 3טן פעברואר 1992, אין דעם פול געפאקטן רישעליע-אמפיטעאטער אין דער סאָרבאָן, פאָרגעקומען א פייערלעכער אָוונט, מיטן אנטייל פון בילדונג-מיניסטער ליאָנעל זשאָספען, סימאָן וועיל פון אייראָפּעישן פארלאמענט, דאָס פּאָרפּאָלק קלארספעלד, קלאָד לאנצמאַן (דער שאפער פונעם פילם "שואה" וועלכן שארל קאָרין האָט געהאָלפן פינאנסירן און אָנפירנדיקע פערזענלעכקייטן פון פאראייניקטן אפיל: דוד דע ראָטשילד, יוסף זאָבערמאַן, מארסעל סטורדזע (פון די געוו. דעפּאָרטירטע), רבנים, מיניסטאָרן אאנ"ד. אויף דער בינע – א גרויסער אויפשריפט אויף א פלאקאט: "אֲני און שארל קאָרין פרעמירן די בעסטע ארבעט אויף דער טעמע, 'נישט פארגעסן די שואה'".

דעם פּאָרזיץ האָט געפירט אנדריי פראַסארד, מיטגליד פון דער פראנצויזישער אקאדעמיע, וואָס האָט דערקלערט צוו. אנד: "היינט איז שארל קאָרין נישטאָ מער מיט אונדז. ער איז קוים ארויס א לעבעדיקער פון עטלעכע לאגערן און ער מיט זיין פרוי אני האָבן באשלאָסן צו פארטיילן צוויי מאָל צו 30 טויזנט פראנק פאַר די, וואָס וועלן נישט לאָזן באגאטעליזירן און פארגעסן די שואה. דער עיקר, אז אין די גימנאזיעס און אוניווערסיטעטן זאָל די טעמע געלערנט ווערן אויף פעדאַגאָגישן אופן, אויך דורך דער ניט יידישער יוגנט".

די ערשטע פרעמיע האָט באקומען די ארבעט "מארסיי-אוישוויץ", פון שילער פון דריטן קלאס פון קאָלעדזש לאָנשאַן-מארסיי, קינדער פון 14-15 יאָר, וואָס זענען געקומען מיט זייערע לערערס. די צווייטע פרעמיע האָט באקומען א טעאטראלע פּיעסע, צונויפגעשטעלט פון די בריוו פון לואיס יאקאָבסאָן, פאָרגעשטעלט דורך דעם פרעזידענט פון די "פריינט פון די דעפּאָרטירטע יידן", אנרי בולאַווקאָ. עטלעכע בריוו פון קינדער צו זייערע נאָענטע, פארן אומקום, לייענט די שילערין זשיליעט באטלעי.

חנהלע קאָרין דאנקט די אלע פערזענלעכקייטן וואָס זענען געקומען צו דער פייערונג און די טאָכטער עליאַן דערלאנגט די לאורעאטן די צוויי קאָנווערטן.

דער עולם גייט זיך פונאנדער אין שטילשווייגן און מיט א געפיל, אז מיר האָבן פארלוירן א וויכטיקן מענטש, הארציקן ייד און נדבן. כבוד זיין אָנדענק.

גיטעלע עדעל

★

שרה רפפורט ז"ל

לכיתה נכנסה מורה חדשה. גבוהה. בלונדינית אמיתית, כשחייכה, העיניים הכחולות זהרו ותמיד היה חיוך על פניה. היא היתה שונה ממורים אחרים. הרגשתי שנוצר בינינו קליק. היא נראתה יותר כגויה מאשר יהודיה, וזה גם הציל אותה בשואה מכליה.

אני זוכרת שפעם בשעור אמרה לי שרה רפופורט לצטט קטע מ"פאַן טַדֶאוּש" (של אדם

מיצקייביץ'). כמובן, לא הכנתי את השעורים והיא שאלה למה? שתקתי. לה אי־אפשר היה לשקר. למחרת שוב אותו הדבר, ואמרה לי להישאר בכיתה אחרי השעורים. השאלה בפיה היתה, מה אני עושה עם הזמן ואם בכלל אני יודעת מה אפשר לעשות עם הזמן ולמה אני כזאת "לֶניוּך" (עצלנית). אחרי שתיקה ממושכת, סיפרתי לה שהייתי ב־"רוסלקה", שם נמצא עץ גבוה ועליו חרוט לב עם חץ – וזה לכבודי.

היא חייכה והעיניים הכחולות אורו ואמרה, ספק אלי, ספק לעצמה: "כן, הטבע הוא אם של כולם" והוסיפה: "אם את מוכרחה לשמור על העץ הזה, קחי ספרים, שבי ותלמדי". וזה מה שעשיתי. ישבתי תחת העץ שלי ולמדתי. היא היתה נוקשה וכולה לב. כולה מבינה. היא היתה מורה, אבל גם חברה.

היא היתה מורה מסוג מיוחד – מחנכת. ההוראה לא שימשה בידיה קרדום לחפור בו. היתה מורה מתוך נטיה טבעית לחנך ולהקנות השכלה וידיעות כלליות.

אני זוכרת את השעורים בחודש מאי. בבוקר היינו הולכים בקרבת "אוגרוד סאַסקי" (הפארק העירוני בלובלין) לשעורי טבע בשדה. כל מלה היתה ספוגה אביב, טל ונעורים. כולנו אהבנו אותה מאוד. היינו הולכים אתה לאחותה. נדמה לי, ששמה היה אידה או עדה. היה שם תינוק. מכל משפחתה שרדה אחותה בלבד, שהגיעה לארץ בשנת 1957.

בתקופת השואה, לא אחת חשבתי: מה עלה בגורל מורתי האהובה? יום אחד נודע לי, שהמורה ניצלה ונמצאת בארץ. כמובן, הזמנתי אותה לביתנו. שעות רבות ישבנו ודברנו. היא סיפרה על כל מיני אנשים שהכרנו. כשגיטו וורשה עלה בלהבות, ואנשים קפצו מכל הקומות, עמדה ממול בין המון פולנים. ליבה שתת דם והם התלוצצו "שורפים פשפשים". היא שרדה כוורוניקה לוּקשיק וכל זמן המלחמה שהתה בוורשה. מיטבתה היתה משפחה פולנית, שדאגה לה.

היא סיפרה על הזילברברגים, על גורלה המר של המחנכת מנדלקרנובה במאידנק. בהיותה בוורשה, פגשה את בתה של מנדלקרנובה, המורה הניה, רתוקה לכיסא גלגלים. תוך דאגה, היא לא סיפרה לה שדרכה לישראל, לא הלכה להיפרד ממנה.

בשנת 1951 הגיעה ארצה. כמובן, שהדרך לא היתה סוגה בשושנים. עליות דאז היו שונות מהיום. יום אחד החליטה להפסיק "לקפל סדינים" (כך אמרה) ונסעה לשווייץ ללמוד פסיכולוגיה. היא עבדה במשרד החינוך, והיא שבחנה את בתנו בבחינות הפסיכוטכניות. במרוצת הזמן התחתנה עם אדם יקר ששמו אלבלינגר, אביו של דן אלמגור.

כרעם ביום בהיר, חודש דצמבר 1991, נודע לי שהמורה החביבה והיקרה לי מאוד, נפטרה. לימים התארחנו אצל סימה ושמואל מנדלסברג, ושמעתי שהמורה שלי היתה חולה מאוד. כמה חבל שלא ידעתי. הייתי מטפלת בה, מעניקה לה חום ושמחה ואהבה אמיתית, כפי שהעניקה לנו.

כל ביטוי שאחפץ לנחם בו על האבידה הגדולה, דל יהיה לעומת אסון הכבד. מלים אלו נכתבות בצער עמוק. אני מוזילה דמעה למורתי היקרה. ינעמו לך רגבי מולדת.

אסתר לנגלבן־קלוויר

אסתר עלבאום־בוימאן ז"ל

נפטר געוואָרן אין חודש סעפּטעמבער 1991 אין טאָראָנטאָ. די טאָכטער פון יחיאל און חנה איטל עלבאום. מ'האָט וועגן איר געשריבן אין "קול לובלין" פאַראיאָרן.

Dear Sirs:

Thank you very much for inserting my wife Esther's obituary in your November, 1991 publication.

Mrs. Y. Flumenker informed me that is was too late to publish my wife's picture as well.

Could you please advise me when your next publication will appear, end maybe, at that time, if it is possible, you could insert her picture which I will forward to you.

I am enclosing a chepue for $ 50.00 U.S. FUNDS, as my contribution to your publication.

With many thanks, I remain,

Sincerely yours,

Mr. Maurice Boyman, Toronto

אויף דער פאַרטיילונג פון דער בעלא מאַנדעלסבערג סטיפּענדיע אין תל־אביבער אוניווערסיטעט: פון רעכטס – די לאָורעאַטין מרים שמיר, דוד שטאָקפּיש, פּראָפ' דינה פורת, אדוו. קאָסאָווסקי

חלוקת המילגה ע"ש של בלה־מנדלסברג באוניברסיטה תל־אביב. מימין: כלת המלגה מרים שמיר, דוד שטוקפיש, פרופ' דינה פורת, עו"ד קוסובסקי.

ס'איז נאָך פאַרבליבן א קליינע צאָל קאָפּיעס פונעם בוך פון

נאַטעק אקערמאַן

לובלינער דערינערונגען

160 ז"ז זכרונות פון דער אלטער היים און פון א יידישן גימנאַזיסט אין א פּוילישער מיטלשול.

צו באַקומען ביים מחבר, אויף דעם אדרעס:

Ewa , Anatol Akerman, Marknadsvanen 183 34 Täby SVERIGE

אויך אויף דער אזכרה וועט פאַרקויפט ווערן דאָס בוך

Inny uczeń o nazwisku Zysman, w przeciwieństwie do wspomnianego, był wysoki i bardzo tęgi. Z powodu tej ostatniej cechy był przedmiotem dowcipów. Nauką zbytnio się nie przejmował, liczył prawdopodobnie na swoje wysokie czesne, które pomoże mu w promocji.

Cynamon, najwyższy w klasie, szerokoplecy, barczysty młodzieniec o czarnych włosach był chyba i najstarszym w klasie. Do gimnazjum przyszedł później niż inni, prawdopodobnie z powodu chorej nogi, na którą trochę kulał, a możliwe też, że rodzice nie chcieli posłać go do świeckiej szkoły. Nie zdradzał zbytniej ochoty do nauki, a przerwał ją, kiedy zlikwidowano szkołę Szperowej. Ukończył tylko sześć (z ośmiu) klas; pomagał potem rodzicom w dużym sklepie manufaktury mieszczącym się przy ulicy Cyruliczej.

Gedale Fiszman był natomiast najmniejszy w klasie. Miał sympatyczną twarz i łagodny uśmiech, a jego duże szare oczy budziły zaufanie i rozbrajały każdego, kto miał powód gniewać się na niego. Choć się zbytnio do nauki nie przykładał, nie łapał tylu dwój co inni. Jego rodzice handlowali konfekcją gotową (zwaną wtedy tandetą) przy ulicy Świętoduskiej.

I wreszcie Lewin, stała ofiara kpin klasy. Ze swoją ogoloną głową, odstającymi uszami i twarzą pełną piegów budził śmiech kolegów, a ponieważ jąkał się, nazywano go Le-Le--Lewin — tak jak on sam wymawiał swoje nazwisko. Potrafił jedynie odpowiadać na pytania z matematyki, z której się wyróżniał. Możliwe, że owo jąkanie się i śmiech wśród kolegów powodował też brak jakichkolwiek jego odpowiedzi na pytania z innych przedmiotów.

Szwergoldówna z Zamojskiej była biedną dziewczyną. Nie lubiła przygotowywać się do lekcji, liczyła za to na pomoc podpowiadających. Lenistwo Szwergoldówny zbrzydło wreszcie uczniom i płatali jej różne niesmaczne figle. Zapamiętałam taki epizod: Nauczycielka francuskiego wywołała ją do odpowiedzi z zadanych słówek. Szwergoldówna, jak zwykle, nic nie przygotowała, nastawiła więc uszy na podpowiadanie. Podpowiedziano jej, ale tym razem z premedytacją źle — na przykład słowo *menegère* (gospodyni), wykorzystując podobieństwo w brzmieniu, w ustach podpowiadającego oznaczało menażerię, *orange* uzyskało w ten sposób znaczenie oranżerii. Oczywiście, że Szwergoldówna wszystko bezkrytycznie powtarzała, klasa „pękała ze śmiechu", a nauczycielka zauważywszy, „co się święci", strasznie się zdenerwowała i dała wszystkim, w pierwszej kolejności delikwentce, należną reprymendę. Opisana lekcja klasy pomogła o tyle, że Szwergoldówna zaczęła się solidnie uczyć, nie potrafiła jednak nadrobić zaległości i musiała zrezygnować ze szkoły.

Helenę Cytryn z Królewskiej poznałam w szóstej klasie, niedługo przed emigracją jej rodziny do Ameryki. Ona i brat należeli w szkole do grupy uprzywilejowanych, bo zamożni rodzice opłacali pełne czesne. Helena, w przeciwieństwie do sobie podobnych bogatych uczniów, była niezdemoralizowaną serdeczną dziewczyną, nigdy nie odmawiającą pomocy koleżankom i kolegom. Zawsze np. pożyczała książki, których brak odczuwało wielu uczniów. Cytrynówna już w szóstej klasie była dobrze rozwinięta fizycznie i przy swojej pokaźnej tuszy i wzroście robiła wrażenie dorosłej kobiety. Żegnaliśmy ją z uczuciem żalu. Jej starszy brat, rosły, szerokoplecy, przystojny mężczyzna, jak mówili plotkarze, podobał się Peniakierównie, nauczycielce łaciny. Jeżeli wierzyć tym osobom, była ona w nim zakochana i nie próbowała tego nawet ukrywać.

מיידאנעק – די פאַבריק פון טויט

יוסף אכטמאַן*

דאָ, אין דער פאַבריק פון טויט, האָבן געוויכערט די קוימענס פון די אויוונס, אין וועלכע מ׳האָט געברענט אונדזערע מוטערס, פאָטערס, אונדזערע פרויען, קינדער און די אונדזטייערע און אומפאַרגעסלעכע קרובים און פריינד. די שוואַרצע רויכן און סאַדזע האָבן פאַרשטעלט די הימלישע העלקייט.

דאָ האָט מען געפילט דעם ריח פון פאַרברענטע יידישע קערפּערס, וועלכע מ׳האָט פאַרן טויט געפּייניקט, איידער מ׳האָט זיי אַריינגעטריבן אין די גאַז־קאַמערן און פאַרסמט מיטן "ציקלאָן"־גאַז.

אין דער געגנט פון דזשעשאָנטע, אַרום די פעלדער און לאָנקעס, זענען פאַרשפּרייט די ביינער און אש פון פאַרפּייניקטע יידן. מיט זיי איז געוואָרן באַפרוכפּערט די ערד, אויף וועלכער עס וויגן זיך איצט תבואה־זאַנגען, וואָס וועלן געבן ברויט.

אויף דער דאָזיקער ערד וואַקסן קאַרטאָפל און קרויט, וועלכע דו, פּוילן, וועסט עסן. און אין טאָג פון אומקום און גבורה, דאַרף עס געזאָגט ווערן: דו וואָס האָסט איבערגעלעבט מיידאַנעק, ווען דו וואָלסט געווען דאָרט, וואָלסטו זיך נישט געפינען איצט דאָ, נישט געגעסן קיין ברויט, קיין וואַסער נישט געטרונקען, נאָר אָנגעטאָן אין אַ זאַק אויפן קאָפּ, ווי אַן אויסדרוק פון טרויער – שטייסטו דאָ אַ שטומער. טרעט נישט אויף דער ערד, נעם אַראָפּ די שיך, פאַל מיטן פּנים צו דער ערד און קריך שפּאַן נאָך שפּאַן, קוש די ערד, וויין און זאָל יעדער איינער פון אייך, פּאָלאַקן, געדענקען, אַז די דאָזיקע ערד איז דורכגעווייקט מיט אומשולדיק פאַרגאָסן בלוט; אַז די ערד וועט נאָך הונדערטער יאָרן פאַרשאָלטן, מיט ווייטיק און הייליק.

* די ווערטער, אין פּויליש, פאַרשטייט זיך, האָב איך געוואָלט פאַרלייענען בעת מיין באַזוך אין מיידאַנעק, אויף דער אָנדענק־פייערונג. ליידער, איז מיין באַזוך אין לובלין ניט צושטאַנד געקומען.

Inna moja koleżanka, Frania Szpiro, była córką właściciela domu przy ulicy Zamojskiej 43. Nie cechowała jej natura dzieci zamożnych rodziców, „nie zadzierała nosa". Przyjaźniłam się z nią, przychodziłam do ich domu, ale rodziców nigdy nie spotkałam — same gospodarowałyśmy w obszernym mieszkaniu. We wczesnej młodości Frania poznała Emka Frajzyngiera, późniejszego swojego męża, syna zegarmistrza. Pod jego wpływem zaangażowała się w ruchu lewicowym i, jeżeli dobrze pamiętam, za swą działalność dostała kilkuletni wyrok. Wyszła z więzienia prawdopodobnie za kaucją, którą wnieśli rodzice.

Następną koleżanką, którą zapamiętałam, była Justa Dawidson, jedna z najmłodszych w klasie. Możliwe, że z tego powodu nauka przychodziła jej trudniej. W klasie należała do cichych i nieśmiałych uczennic. Zdziwiłam się więc bardzo, gdy po kilku latach zaczęła zwracać na siebie uwagę trochę ekstrawaganckim zachowaniem na ulicy. Zaczęło się to w okresie, kiedy zainteresował się nią starszy od niej wiekiem aplikant sądowy, Benjamin Wajsblech, o którym mówiono, że „wodziła go za nos". Przez wiele lat „chodzili" ze sobą nie mając możliwości zawarcia małżeństwa i urządzenia domu z powodu warunków materialnych.

the plain folk had warm hearts and broad shoulders. Shie is such a plain Jew, one of those Jews who pulled down the last ghetto walls, and the first to be imprisoned because of the crime and sin of wanting the world to be free. He was one of the first on the gallows because he dared envision of liberation.

His story is the essence of those days and recollection of the torment. It's as if there is no more after Maidanek, the incomparable nightmare. His story has a style of genocide and the odor of cruel Hitlerism and his aides, and the atmosphere of roundups and transports and smoking stalks. The memoirs of stinking gas, the extinction of old people, mothers, children, and the nightmare of marching toward death all came together. Yet all Jews live in our own blood, from the crematories to new life; from the gas chambers to fields plowed by Jews.

Why did Shie choose to write this book? It's the story of a displaced Jew in the 20th century torn away from his roots and family, building his home anew wherever fate brought him.

The secret of his vitality is his indestructible past. Many people strove to destroy his roots, yet he survived the disaster and held on strong to build his national home. He has come to the conclusion that his book was written because he believes that every Jew who has survived the Holocaust owed it to those who did not, to tell the tale of their fate, and to set down on paper the record of inhumanity, the story of Germany's executioners. These books would become part of their will and testament. It's something that survivors would leave to their children as part of their inheritance, as their duty to warn them against what could happen anywhere at any given time. Shie says that having written a book, he can now look ahead without nightmares, altough the memory of Maidanek will always be there. The importance of this story was not to emphasize on every given detail that took place in the Holocaust but for one to understand the everlasting effects that will never go away. His dream was to live through the Holocaust and to go to live in the Land of Israel. This is where he lives now at the age of 93. To show you the dedication that one has towards a book, he has requested that when he passes away, he wants his book to be placed on his grave because "I shall read it, from time to time, for even in eternity there must be remembrance" (265).

UCZNIOWIE I UCZENNICE

(W GIMNAZJUM SZPEROWEJ)

Fragment z książki „Mój Lublin", Róży Fiszman-Sznajdman. Wydawnictwo Lubelskie, Lublin, 1989. 216 str.

Do uczennic, które razem ze mną przyszły ze Szkoły Powszechnej do Szperowej, należały: Sara Macharowska, Masza Sztern, Mala Herszenhorn i Dora-Dwojra Wajsman. Cała nasza czwórka nie znała hebrajskiego, języka obowiązkowego u Szperowej. Dyrekcja jednakże przełożyła nam egzamin na późniejszy termin, abyśmy mogły nadrobić zaległości. W ciągu kilku miesięcy miałyśmy przerobić program, którego inni uczyli się przez kilka lat. Kilka dziewcząt zorganizowało grupę, zaangażowałyśmy nauczyciela i zaczęłyśmy się uczyć. Kilka razy w tygodniu spotykaliśmy się u Dory Wajsman, przy ulicy Wesołej. W wyborze miejsca zadecydowało jej dość przestronne mieszkanie, w którym zawsze było czysto i spokojnie. Dora miała jednego brata, który nam nigdy nie przeszkadzał, i matkę, nigdy nie pokazującą się podczas zajęć. Dora sama dużo i pilnie uczyła się, ale hebrajski przychodził jej z trudem, czym się bardzo martwiła.

Uczył nas nabożny młody człowiek, który z powodu udzielanych lekcji zrezygnował prawdopodobnie z długiej kapoty i pejsów. Język hebrajski znał dobrze, ale brak mu było zdolności i pedagogicznego wykształcenia, dlatego nie cieszył się autorytetem. Był zawsze skrępowany w naszej obecności, nie wiedział jak się ma zachowywać. Najśmieszniejsze było to, że starał się nam podobać jako mężczyzna. Te wysiłki najjaskrawiej mówiły, jak daleki był od zrozumienia naszej oceny jego osoby.

Do nowych znajomych należał Zysman, chłopak z małego miasteczka, niedaleko Lublina, zakochany w muzyce. Obaj z Klajnmanem (sąsiedzi moi z ławki) mieli wspólne zainteresowania. Klajnman, jak się potem okazało, miał duże zdolności i jako muzyk zdobył sobie pozycję w Szwajcarii, dokąd wyemigrował i gdzie przeżył wojnę. Wtedy był on najmłodszy w klasie i poza muzyką nie odznaczał się osiągnięciami w nauce innych przedmiotów. Mieszkał przy ulicy Zielonej i był synem stolarza.

Aron Kartofel, syn szklarza, małego wzrostu, zdradzał zdolności malarskie. Umiał rysować doskonale karykatury, wyśmiewając negatywne cechy charakteru. Był wśród nielicznych, którym udało się zdobyć po szkole pracę w Warszawie. Wiele nie zarabiał, ale mógł się utrzymywać sam. Mieszkał w pokoju, który w dzień służył pracodawcy za biuro. Tam miał Aron łóżko i trochę naczyń do „gospodarstwa". Do wyjazdu do Warszawy pracował w Zrzeszeniu Akademików Żydów, które w latach trzydziestych, pod wpływem lewicowej młodzieży, prowadziło aktywną działalność. Kartofel wymalował lokal i udekorował go swoimi udanymi karykaturami. Jego szkice zdobiły też gazetkę ścienną. Włożył wiele pracy, wyjazd więc jego do Warszawy był dużą stratą dla Zrzeszenia. Dumą Arona była jego młodsza siostra, ładna blondynka, która niestety za działalność w ruchu lewicowym trafiła do więzienia.

KOL VOICE OF **LUBLIN**

ANNUAL OF LUBLINERS IN ISRAEL AND DIASPORA

"LUBLINER SHTIME" • TEL-AVIV • NOVEMBER 1992 • No. 28

THE WAY OF THE UNDEFEATED

SARI LEVY

In his autobiography **The Undefeated**, Shie unfolds his story, that of an ordinary Jew folk who trod the agonizing path of a tragic generation. A story of human suffering of evil days, of awesomeness, but also of certainty and faith in Jewish continuity. In his traumatic story of Maidanek he confronts God and man with harsh questions, but who can reply to them?

Shie came from a very poor family of nine in a very Jewish neighborhood in Lublin. It took him three years to establish a small town butcher shop, but even after so much time, he still barely made a living. He was a very hard working man who started at dawn and ended at night. Before the Holocaust Shie's view of life was this:

> "Your harsh voice resounded as inside an empty barrel, and in your childlike eyes sparkled the vigor of life. The scent of the forest came from your sheepskins, the smell of tar and hides, the smell of mushrooms and bran bread. Even on Sabbath Eve, after a bathhouse dip, when you squeezed your tired body into the threadbare coats and the fine fabric suits of your wedding days, now worn and patched, your scent was still one of steaming young shoots, of pine cones and prosperity of the past week, blessed by the Lord (Chehever... 9)

Shie talks about simple Jews or so called "boors" who were the first to defend Jewish life and property. It's about simple folk who paid no attention to the dangers in their work. You yearn for those simple Jews who always stood in the breach and knew how to deal with a non-Jew on market days who pestered the Jew. They,

THE UNDEFEATED

by

SHIYE GOLDBERG

H. Leivick Publishing House

Tel-Aviv 1985

שערבלאט פון שיע גאָלדבערגס בוך (אין ענגליש) "דער אומבאזיגטער", מיטן בילד פון מחבר
שער הספר (באנגלית) של יהושע גולדברג "הבלתי־מנוצח" עם תמונה של המחבר

teatrnn.pl